

Bronislaw Wildstein

**NEDOKONANÝ
ČAS**

**BRONISLAW
WILDSTEIN
NEDOKONANÝ ČAS**

VOLVOX GLOBATOR 2018

BRONISLAW WILDSTEIN: CZAS NIEDOKONANY

This publication has been supported by the ©POLAND Translation Program

BOOK INSTITUTE

©POLAND

copyright © Bronislaw Wildstein, 2011
translation © Lucie Szymanowska, 2018

ISBN 978-80-7511-413-6
ISBN 978-80-7511-414-3 (e-pub)
ISBN 978-80-7511-415-0 (pdf)

PROLOG

Blikající číslice a data na obrazovce se řítily střemhlav dolů. Adam Brok měl pocit, že počítač zešlel a chce se zbavit zátěže jakýchsi virtuálních entit. Monitor zrudl. Adam se mimoděk rozhlédl, co se děje za symbolickými přepážkami, v sousedních boxech. Měl pocit, že se ocitl v zrcadlovém bludišti. Počítače pod vlivem neznámého impulsu závratnou rychlostí snižovaly hodnotu nastavených transakcí. Tváře brokerů se na okamžik odvracely od obrazovek, nedůvěřivě na sebe zíraly, pak se vracely pohledem zpět. Ze všech čísel stejný údiv. Přerůstal v paniku.

Adam si znenadání uvědomil, že počítačová obrazovka je pouhým sklem. Viděl, jak se na té tenké skořápce převíjejí klesající data u názvů firem s ikonkou červené, dolů obrácené špičky a jak se za abstraktním světem číslic a písmen propadají pod zem nedokončené stavby, bortí se lešení, zastavují se výrobní linky, zavírají obchody a plní se úřady práce, jak pohasínají lampy a na města i na lidi padá soumrak. Všechno utichá. Uvědomil si, že je ve zvukotěsné bublině. Bylo to tím divnější, že prostory burzy vždycky zvučely protivným bzukotem. Iluze trvala jen zlomek okamžiku. Rámus se rozlehl znásobenou silou. Burza šilela. Lidé povykovali jeden na druhého, řvali do telefonů, mnozí křičeli jen tak, do vzduchu. Díval se na obraz naprostého chaosu. Dá se ten zmatek vůbec ovládnout? – napadlo Adama. Jak jsme to jen dřív drželi na uzdě? Ovládali jsme vůbec cokoliv, nebo jsme se jen nechávali nést na povrchu vzbouřeného času, v domnění, že máme ty vlny pod kontrolou?

Zřejmě s těmi otázkami nezůstával sám, protože „U velryby“ bylo mimořádné ticho. Kdesi uprostřed sálu sice někdo křičel, někdo se zalykal hysterickým smíchem, ale místo obvyklého šumu se v restauraci rozhostilo mlčení.

– Ksakru, čemu se vůbec divíme?! – ozvala se znenadání Christina Lopez. Nahlas vyslovila to, čím se užírali všichni. – Trvá to už měsí-

ce, viděli jsme, že to všechno musí rupnout! Tu bublinu jsme přece nemohli nafukovat donekonečna! Pořád jsme kalkulovali, že si něco urveme, že vyděláme na něčem, co neexistuje! Zvláštní je leda to, že se všechno podělalo až teď!

Nikdo s ní nepolemizoval.

Jenomže my se doopravdy divíme – říkal si Brok, když po několika sklenkách odešel a mávl na taxík. Divíme se, jsme přímo v šoku, že se stalo něco, co bylo jasné jak facka, co se muselo stát, o čem jsme dávno věděli – přemítal. Odemknul domovní dveře a pod hromádkou reklamních novin a letáků vylovil obálku z Polska. Byt působil takřka sterilně, v Polsku to tak není, napadlo ho, když otevíral zásilku. Expres, jak se ukázalo. Ještě před odjezdem najala Nancy paní na úklid. Nebydlela s ním, zůstala jen občas, bylo však už cítit, že čeká, až jí Adam navrhne něco dalšího. Nespěchal. Měl Nancy rád, bylo jim spolu dobře, před závazným návrhem na společné bydlení se ale zdráhal. Rozhodnout se však musí, dříve nebo později. Nancy ho pořád důrazněji tlačila k volbě. Volbě, jež se nakonec rozhodne po jejím, to dobře věděl. Zisky v tom vztahu rozhodně převažovaly nad ztrátami. Avšak Adam ještě váhal.

Dopis mu poslal otec. Adam vhodil do whisky pure malt tři kostky ledu, doplnil sklenku vodou z láhve s protáhlým hrdlem, zabořil se do černého koženého křesla a zapnul televizi. Na všech kanálech běžely události, jichž se před pár hodinami sám účastnil. Znejistěli komentátoři opakovali prognózy zaobalené do několikerého podmíněného způsobu. Varovali, že další propad na burzách může mít pro světovou ekonomiku závažné důsledky. Za oknem se rozsvěcely neony Manhattanu. Jako obvykle. Adam otevřel obálku.

Rozhodl jsem se, že Ti napíšu, ačkoliv jsem v rozpacích. Sám dobře víš, že Tě neobtěžuju – tenhle dopis je přece první. Občas jsem posílal pohledy, na které jsi občas také odpověděl. Oběma je nám přece jasné, co mi máš za zlé – pokud lze takto pojmenovat odpor, zřejmě dost hluboký. V Tvém případě je oprávněný. A obecně vzato? Existuje vůbec nějaké „obecně vzato“? Těmhle údajně objektivním a nestranným měřítkům jsem se přece celý život vysmíval. Tudiž tu stojíme Ty a já, a také je to záležitost mezi mnou a Tvojí matkou. A z mého... Koneckonců jsem si to odskákal... No, tolik by už snad stačilo, po-

kud se všeobecného mudrování týče. Kvůli tomu Ti nepíšu. Záleží mi zkrátka na tom, abych se s Tebou viděl. Rád bych Tě proto poprosil, abys přijel aspoň na skok do Polska. Můžu Ti zaplatit letenky i výdaje na pobyt. Ovšem, ovšem, máš peníze, děláš přece kariéru, ale kdyby něco... Každopádně mi záleží na tom, abys přijel, pokud možno brzy. Za těch osm let, co ses odstěhoval do USA, jsme se viděli jenom párkrát. Na chvilku. Naposledy jsi byl doma před čtyřmi lety. Přeháním. Skoro před čtyřmi lety. Strávili jsme spolu 23 minut. Víím to, sledoval jsem hodinky a pamatuju si to. Hrozně jsi pospíchal na nějakou důležitou nebo přinejmenším zajímavou schůzku. Nic Ti nevyčítám. Mohl bys namítnout, že předtím jsme se také dvakrát často nestýkali, a měl bys pravdu. Od té doby, co jsem se od Vás, od Tebe a od matky, odstěhoval, před tříadvaceti lety. Jenomže já jsem se od Tebe nechtěl distancovat. To Tvoje matka nebyla našimi setkáními příliš nadšená. Můžu, dokážu ji pochopit, ačkoliv... Ale dokud Ti nebylo čtrnáct, vzpomínáš si, trávili jsme spolu spoustu času. Pak... to už byla Tvoje volba. Tvoje a matčina. Byly v tom emoce a politika. Vražedná kombinace. Ale teoretizování nechme stranou. Chtěl jsem jenom připomenout fakta a možná se poněkud ospravedlnit. Obávám se, že to zní uboze. Nechci ale nic škrtat, psát od začátku, vybrušovat. To vážně nemám v úmyslu. Nejsem přece fejetonista. Ale rozhodl jsem se, že si s Tebou promluvíím. Na papíře, když to nejde jinak. Víš, nerad bych dramatizoval. Ale prosím Tě, přijed', chci Tě ještě vidět. Možná to není tak zlé, ale člověk nikdy neví. Je mi sedmdesát. Můj otec v tomhle věku zemřel. Mám pocit, že můj čas se už blíží. Samozřejmě, rád bych to prodloužil, ale nikdo se mě nebude ptát. Co dodat? Vždyť Ty všechno chápeš.

Čekám
Tvůj otec

Manhattan zářil, jako by se nic nedělo. V televizi mluvili o hrozbě finančního krachu. Bylo září, rok 2008.

* * *

Tehdy však náš příběh nezačal. Mohl by začít před více než sto lety. Poslouchejte.

Ve vsi Kurow, nedaleko Pinska,¹ na rozlehlých, lesnatých rovinách, které tenkrát patřily k Rusku a dříve byly územím Polska, jež bylo více než sto let předtím vymazáno z map, žil Žid Baruch Brok se ženou Dobou a pěti dětmi. Žili tam tehdy porůznu Rusíni, Poláci a Židé. Pravoslavní, katolíci, synové Abraháma. Někteří ani nevěděli, kým jsou. Věděli, že jsou zdejší. Věděli, do jakého chrámu nebo kostela chodí, kdo tam spravuje bohoslužby. Žili vedle sebe, občas spolu. Ale Židé byli jiní. Věděli, kým jsou, a sousedi věděli, že jsou cizí.

Nade všemi se klenulo nekonečné nebe. Obloha za dne zářivá, v noci pobleskující světýlky. Někdy se zachmuřila, skryla za cáry mraků, ztrácela se v mlze. Místní však věděli, že je. Že se znovu rozjasní, stačí počkat, a znovu, jako vždycky, ji uvidí v celé nádheře.

Rodině Broků se nevedlo špatně. Měli pěkný dům s obhospodařenou zahrádkou, povoz a koně. Doba se starala o dvě krávy a početné drůbeží hejno. Bydleli na kraji obce. Baruch byl kupcem, obchodoval kožkami. Nešlo však o jeho hlavní zaměstnání. Byl cadikem. Prý zázračným. Ztrácel se z domova na dlouhé hodiny, někdy na půl dne i déle. Když se Doba vyptávala, jen se usmíval. Občas ho někdo viděl, jak stojí na louce nebo v lese, zahleděný do nebe. Říkalo se, že si povídá s Bohem.

Matvěj spatřil Barucha jednoho letního odpoledne. Žid se opíral o strom a koukal do slunce. Stál nehybně tak dlouho, až Matvěj zneklidněl a spěšně odešel, aniž sám věděl proč. – Každému by to vypálilo oči – říkal Matvěj – jemu ale ne. Obrátil se ke mně a usmál se. Zorničky se mu třpytily, jako by se v nich slunce usídlilo navždycky.

Piotr ho uviděl v jezírku za lesem, nějaké tři hodiny cesty od Kurowa. Bylo jaro. Listí se už sytě zelenalo, květy se rozvinuly, zrána však bývalo chladno. Baruch stál po ramena ve vodě a zíral na mraky, jak se ženou po nebi. Z jezera stoupala ranní mlha. Piotr se dokonce zastavil, chtěl se zeptat, jestli nemá nějak pomoci. Když na něj ale Baruch s úsměvem pohlédl, neřekl už nic.

Zoša jej viděla na lesní pasece. Bylo po dešti a svět se třpytil jak znovuzrozený. Baruch měl zvednuté ruce a otáčel se, prsty lovil slu-

1 V Pińsku (dnes Bělorusko) došlo k pogromu v roce 1919, během polsko-sovětské války. Početná židovská komunita žila tradičně mj. v městečku Kurów (poblíž – dnes – východopolského Lublinu). Od Pińska je tento Kurów vzdálen více než 300 kilometrů.

neční paprsky. – Jako kdyby tančil – řekla nejistě Zoša a pokukovala po lidech, kteří se shromáždili kolem ní.

Leon vyprávěl, že viděl, jak na poli u lesa přiběhl k Baruchovi vlk. – Zastavil se asi půl metru před ním, potom ulehl na břicho jako pes. Myslel jsem, že je to pes, popošel jsem dokonce trochu blíž, ale byl to určitě vlk. Namouduši. Vyskočil, vyběhl směrem ke mně a utekl. Zmizel v lese – tvrdil Leon.

Nejdivnější věci však povídali sedláci, kteří se tenkrát vraceli z koňského trhu čerstvě napadaným sněhem. Toho roku prvně zasypal celý kraj. V dáli pod olověným nebem uviděli na kopci člověka, jak slezl z povozu a skočil do závěje. Nejdřív se ve sněhu válel jak zvíře. Pak znehybněl. Kůň stál trpělivě vedle a čekal. Zpočátku ani nevěděli, o koho jde. Jeli blíž – mysleli si totiž, že se tomu člověku něco stalo. Zblízka uviděli, že ve sněhu leží Baruch, zírá do nebe a usmívá se. Vedle něj seděl havran. Baruch se otočil a koukali na sebe, člověk a pták. Sedláci stáli jak zařezaní. Čekali. Prý to trvalo dlouho. Nikdo nepromluvil, jenom se nad lidmi a nad zvířaty v soumraku vznášela pára. Bylo slyšet vrzání ojí, jak jimi koně pošukávali. Až havran zakrákal a vzlétl. Baruch jej ještě chvíli provázel pohledem, načež si všiml sedláků, zvažněl a díval se na ně tak dlouho, až z toho byli celí nesví. Znenadání vstal, pozdravil, otřepal sníh, nasedl na vůz a odjel.

Léčil zvířata i lidi. Dokázal srovnat zlomeniny a nahodit vymknuté klouby. Ošetřoval rány. Uměl promývat nedoslýchavé uši a také oči, když se někomu zhoršoval zrak. Dokázal dát radu, jak léčit nemoci, které lidi delší dobu sužovaly. Vyznal se v léčbě nežitů a vředů. Zaháněl bolesti. Starou Kužmu hladil po hlavě tak dlouho, až ji přešla bolest, která ji připravovala o rozum. Szydlikovi pomohl s houserem, který jej předtím dočista ochromil. Ze sousední vesnice k němu přivedli pomatenou holčičku, která se bála svých nejbližších a kterou trápil zlý duch. Baruch ji objal, svíral ji, přestože se mu chtěla vytrhnout. Zmítala se v jeho objetí, ale brzy se uklidnila. Znehybněla. Držel ji dlouho, velice dlouho, až ji nakonec políbil na hlavu a pustil, a dítě se vrhlo rodičům do náruče. Bylo uzdravené.

Mlynář pro něj přijel v noci. Synek jen hořel a blouznil. Nemoc začala několik dní předtím. Zaříkání a vykuřování báby Jevdochy bylo marné. Odvar z břizy a z kopřiv také nepomohl, chlapci se přitěžova-

lo. Té noci ztrácel vědomí. Rodina stála kolem a modlila se. Tehdy se mlynář vypravil k Baruchovi. Žid dítě dlouho prohlížel, nakonec u něj usedl. Položil na něj ruce a znehybněl. Za okny míjela podzimní noc. Hučela řeka. Ráno se chlapec začal probírat. Uzdravil se.

Někdy Baruch smutně zavrtěl hlavou. Dával najevo, že v téhle věci nic nezmůže. Ani se nepokoušel a nedal se přesvědčit.

Nepomáhal jenom mezi svými, a pokud jde o Židy, ti k němu putovali zdaleka, když si potřebovali promluvit, poprosit o radu. Místní ho měli za svého člověka. Nedožadoval se placení, dávali mu, co měli. Pokud měli. Peníze málokdy, spíš něco k jídlu: výrobky z mléka, macesy, někdy zeleninu nebo ovoce. Občas něco z vlastní dílny – houně a příkrývky. Stávalo se, že nepřijal nic. – Nouzi nemám, a vám se to bude hodit – říkával.

* * *

Někde ve vzdáleném světě doznávala revoluce. Byli poraženi divní lidé, kteří se pokusili svrhnout tatíčka cara, zavést společný majetek, společné ženy a děti. Pravoslavní, kterých bylo v kraji nejvíce, si na podobné lidi pamatovali. Tamti si říkali praví pravoslavní. Tvrdili, že jenom oni milují Boha doopravdy, a nemůžou proto souhlasit s rozdíly, s dělením na moje a tvoje. Nechtěli ale nikoho k ničemu nutit. Utíkali pryč od lidí, kteří se jim vysmívali a zasypávali je nadávkami.

Revolucionáři chtěli svět zorganizovat znovu a násilně. Lidé to poslouchali s údivem. Zneklidňovalo je to, ale také jim to přišlo trochu k smíchu. Ano, cara zabít můžou, je to přece člověk, a takové strašné věci se už stávaly. Zato žít bez cara, který hlídá pořádek, a dbá tedy o boží řád, to působilo nejen hrozivě, ale také hloupě. Není divu, že vojsko a četníci s tou revolucí skoncovali. Ale aby se lidé takhle pomátli? Jenomže se proslýchalo, že nejde o lidi, ale o Židy. V hospodách se vyprávělo, že za tím vězí spiknutí Židů, kteří chtějí získat světovládu. Moudří lidé dokonce ukazovali ukradenou židovskou knihu, která pojednávala o plánech na ovládnutí světa. Když se lidé podívali na Izíka nebo na Tobiáše, kteří odjakživa žili mezi nimi, přišlo jim to všechno divné a neuvěřitelné. Když ale slyšeli o Židech bohovrazích, začínali tomu všemu věřit a rostla v nich zloba. Řeči se nesly od hospody k hospodě, od trhu na trh.

Šířily se zprávy, že lidé se proti Židům bouří. Přepadávali je, tloukli a ničili jim majetek. Je to hloupé ničit užitečné věci, jenomže pokud by je vzali, byla by to vlastně krádež, a takhle šlo o spravedlivý trest. Ačkoliv se našli i tací, kdo brali. Vždyť jakápak krádež, od Žida.

Přicházely čím dál krutější zvěsti, bylo v nich víc a víc křiku, ohně, až přišlo i na krev. Z hořících domů šel žár. Krve přibývalo. Začalo se totiž zabíjet. Ve městech Białystok a Siedlce se půda kolem židovských hospodářství změnila v krvavé bláto. Ubahněná polonahá těla se svíjela kolem polozbořených domů, chmýří z rozedraných peřin se vznášelo nad zemí v jednom víru se sazemi, s křikem mlácených.

To všechno se však dělo ještě daleko. Na trhu v městečku Końskie se sice sedláci pustili do Židů holemi a v krčmě v Łuckowicích vytáhli od výčepu šenkýře, zbili ho do bezvědomí, načež seřezali také jeho ženu, když mu vyběhla ven na pomoc, a hospodu jim rozmlátili na maderu, ale pogromy to ještě nebyly. Ve vzduchu však visel neklid. Zima nepolevovala, první déšť nepřicházel a země byla ztvrdlá. Všichni se už začínali obávat o úrodu. Nebe bylo těžké, honily se po něm mraky, které nechtěly spustit déšť. Propouštěly jen pobledlé a cizí světlo.

Jak se to jen mohlo stát? – říkali si tenkrát mnozí, ale ptát se nahlas, to se báli. Z nedalekého městečka, ze Stryczkowa, přijela skupinka, co se na trhu dala dohromady s místními. Popíjeli pak ještě v kurowské hospodě a platili i za domácí, že prý jim šly dobře obchody. Hned však stočili řeč na Židy, že je potřeba udělat v tom pořádek. Až jeden z přespolních zařval: – Však vy tu máte jednoho takového, co se s ním spolčujete. Dělá ze sebe dobráka, had jeden zrádná! Takoví jsou nejhorší! Jdeme a ukážeme mu, zač je toho loket. – Ale on je to dobrý chlapík, i když Žid – oponoval jeden z vesničanů. Ten první však nepřestával křičet: – Tak ty bráníš Žida?! Uhranul tě snad nebo omámil? Říká se přece, že je čaroděj! – Ostatní přespolní začali přikyvovat. Místní se zastyděli, že obhajují Žida.

Jak došlo k tomu, že jich celý houf vyšel z hospody, sukovice v rukou, a že je někdo zavedl ke stavení Broků? Šli a halekali, jako by si museli dodávat kuráž, a přitom jich byla celá horda. Pobízeli ještě další, ať se k nim přidají. – Jdeme Židákům ukázat, zač je toho loket – křičeli. Někdo za nimi ještě vyběhl, přidal se. Jiní se zavírali v chalupách. Smrákalo se.

Zastavili u Broka před plotem. Pes zběsile štěkal. Vypáčili bránu. Začali něco vykřikovat. V tu chvíli k nim vyšel z domu Baruch. Přešel půl dvorku, zastavil se krok před tím neznámým, který je vedl a teď tu stál s těžkou holí v ruce, jako by nevěděl, co dál.

– Neštěkej, Uhlíku! – utišil Baruch psa, který se přitiskl k zemi a jen kňučel.

– Lidi, co chcete? – zeptal se tak, že ho všichni slyšeli, ačkoliv nemluvil hlasitě. – Proč jste sem přišli? – opakoval otázku.

– Ty Žide! – vycedil nakonec ten, co stál naproti. Jako by na Broka plival. Chtěl zvednout hůl, ale jen taktak ji odtrhl od země. – Žide!

– Ano, jsem Žid – odvětil Baruch. – Znáte mě, žiju tu s vámi odjakživa. Jako tu žili moji otcové a otcové mých otců. Vždycky byl mezi námi mír, i když se modlíme jinak. A ty? – Baruch pohybem naznačil, že se chce přiblížit k přespolnímu, a ten naopak vypadal, jakoby chtěl ustoupit. Cadik na něj upřel oči. – Neznám tě. Nic jsem ti neudělal. Přicházíš, vy všichni přicházíte ve zlém. Jenomže naše vina to není. Zamyslete se. Ještě se nic nestalo. Jděte pryč. Zítra se vám uleví.

Nastalo takové ticho, že bylo slyšet supění příchozích a přerývané popkvikávání psa. Stmívalo se sice, srocení lidé se však ještě viděli.

– Bijte Židy! – zahulákal někdo uprostřed hloučku. Další z přespolních – stál těsně za tím, který se s Baruchem měřil pohledem – vykročil s nadzdviženým kyjem, jako by chtěl domácího obejít. Baruch se k němu obrátil, načež se muž zastavil. Vtom někdo z hloučku, snad ženská, byl to vysoký hlas, zaječel: – Skoncujte s Židem bohovrahem! Zabít! – Tvrdá hrouda práskla do okna, rozlehl se třesk rozbitého skla. Ještě chvíli stáli všichni bez hnutí. Pak se otevřely domovní dveře, se zoufalým křikem vyběhla hospodářova žena, dítě v náručí: – Baruchu!

Brok se prudce otočil. – Dobo, běž domů! – stačil vykřiknout, a vtom ten, co jej chtěl obejít, popadl hůl už oběma rukama a praštil Žida do spánku. V nastalém tichu se ozvalo vlhké mlasknutí. Baruch ještě nestačil ani upadnout, a ten, co stál před ním, jej kyjem udeřil do tváře. Pak skočil oběma botami na tělo, svíjející se na zemi. Mačkali se, aby ho zasáhli holí nebo kopancem. Dobíjeli jej stejně jako psa u boudy. Ten se snažil utrhnout ze řetězu, několik příchozích se s klacky vrhlo i na něj. Dvorek se naplnil řevem. Křičela Doba, jež se hnala k mužovi, bylo slyšet nářek holčičky, která vyběhla z domu za matkou, všechno

ale přehlušovalo hulákání: – Bijte Židy! – a v pozadí strašlivé psí kvílení.

Hole zatloukaly do hlíny už nehybné Baruchovo tělo. Jeden ze smečky vši silou kopl do místa, kde byla hlava. – A co ti bylo naplat, žeš mluvil s Bohem?! – vycedil mezi zuby. – No co?!

Době se k manželovi dostat nepodařilo. Porazily ji rány holemi, které zasáhly také nemluvně v náručí. Polámané ruce je neudržely. Když dobjeli Dobu, dítě se svíjelo na zemi a jeho nářek přehlušoval křik útočníků, až je nakonec rozdrtily další údery holí a bot. Holčičce, kterou rány srazily k zemi, se podařilo vstát. Kulhala, tichounce sténala a pokoušela se utéci. Povalily ji další rány, ale pořád ještě žila, lezla po zemi a štkala bolestí. Chvilí bylo slyšet jenom její nářek, to když ztichlo kvílení psa proměněného v beztvárovou kaši, nad níž se ještě chvíli míhaly hole, a také útočníky unavil jejich vlastní křik. Stáli, supěli nad sténajícím děvčátkem, které se snažilo odplazit.

– Musíme ji dobít, ať se netrápí – řekl kdosi. Někdo jiný jí těžkou okovanou botou dupl na krk. Ozvalo se prasknutí, jakoby se zlomila suchá větévka, a holčička ztichla a znehybněla.

Znovu nastalo ticho, zase byl slyšet jen dech vetřelců. Někdo vtrhl do domu, za ním několik dalších. Křikem se navzájem burcovali. Břinčelo sklo oken, jimiž vyhazovali zařízení domu, vzrušení však opadalo. Někdo vyběhl s petrolejkou, kterou roztřískal o zápraží a snažil se zapálit vylitou tekutinu. Jeden z vesničanů mu však hořící zápalku vyrazil z ruky. – Chceš podpálit Kurow?! – zařval. Poryvy větru sílily. – Na Židy! Kde jsou další?! – zavřískal kdosi. Odpovědělo mu ticho. Mlčky se rozcházeli, trousili se do noci.

* * *

Den poté přijel do Kurowa Abram, Baruchův mladší bratr. V blízkém lese našel promrzlého jedenáctiletého Jakuba, který z domu vyvedl dva bratry – devítiletého Josefa a tříletého Adama. Když se jejich otec dozvěděl, co se děje, přikázal prý ženě a Jakobovi odvést do lesa celou rodinu. Někdo říkal, že dostal varování. Baruch ale utíkat nechtěl. Jenom nařídil Době, ať se schová a nevylézá, dokud se všechno neuklidní. Odváděla děti do lesa, ale když slyšela křik, vrátila se. Zno-

vu poručila dětem, aby se ukryly, Jakub je měl hlídat. Jenomže když běžela zpátky domů, šestiletá Golda se Jakubovi vytrhla a utíkala za ní.

Abram zavezl synovce do sousedního městečka a svěřil je spřízněné rodině. Se dvěma pomocníky se pak vrátil. Nějaký čas obcházel hospodářství, jako by chtěl všechno zaznamenat v nějakém pomyslném inventáři. Hleděl na těla zadupaná do hlíny. Nehnul ani brvou. Nemodlil se. Osobně ukládal těla na povoz. Nechal zakopat psí zdechlinu.

Pohřeb Barucha, Doby a jejich dvou dětí uspořádal v blízkém městečku. Dům nechal opravit a přestavět tak, že byl k nepoznání. Za nějaký čas jej prodal a noví majitelé se nepozastavovali nad tím, kam se poděli ti předchozí.

Na pohřeb přijela skupina Židů. Byl tam dokonce starý cadik z Baranoviče. Po pohřbu šel za Abrahámem. Položil mu ruce na ramena, ale Abram, statný muž, je sundal jemně, jako by to byly dětské dlaně.

– Nic neříkej, rabi. Víím, co se stalo a co máš k povězení. Víím, že to tak vždycky bylo a bude, a nechci, aby mě někdo utěšoval. – Cadik zavrtěl hlavou.

– Bylo to tak vždycky, ale cítím, že se věci změní. – Podzvedl ruku směrem k potměnému nebi. – Nastávají zlé časy. Pán se od nás odvrací a chápeme toho čím dál méně.

Dva žáci jej vzali za ruce, odcházeli. Abram se odvrátil. Jeho nehybná tvář zírala na mrtvou klenbu nebe.

* * *

Odstěhoval se z Kurowa už dobrých pár let předtím. Bylo mu tenkrát teprve osmnáct. S obchody začínal ve stejnou dobu jako bratr, ale rychle jej předstihl. Svážel kočky ze širokého okolí a prodával je daleko, prý za velké peníze. Přestěhoval se do Pinska. Údajně tam koupil dvoupatrový dům a potom obchod na hlavní ulici. To mu nestačilo. Nespokojil se nikdy s ničím. Začal jezdit do Kyjeva, potom do Varšavy. Obchodoval i s Berlínem. Zakládal obchody a směnárný v dalších a dalších městech. Kšeftoval s kožešinami, ale později také se zlatem a s drahokamy. Skutečné peníze však vydělal na zbraních. Někteří říkali, že nešlo jenom o obchod. Že se účastnil velkých nelegálních pe-

něžních operací, a dokonce se prý paktoval s bandity. Prodával jejich lup. Jiní – i když možná ti samí – povídali, že je to čaroděj, že prý zaprodal duši ďáblu. Jenže co by si ďábel počal se zpropadenou židovskou duší?

Abram Brok synovce adoptoval. Sám se nikdy neoženil. Když odvázel pozůstatky bratra a jeho rodiny, byl v Kurowě naposled.

* * *

V obci o tom všem nechtěli mluvit. Ani se nevědělo, kdo z místních se k neznámým přespólním přidal. K neznámým, s nimiž se ovšem potkávali na trhu ve Stryczkowě a občas také v chrámu nebo při jiných příležitostech. Místní s nimi obchodovali, popíjeli, ale nikdo se k oněm událostem nevracel. Za zavřenými dveřmi se v kurowských chalupách povídalo, že se zabitím Broka pomáhali lidé, které léčil, dokonce i ti, jež zachránil. Přišel prý s nimi Leon, jemuž Brok zachránil koně, a také kovářův syn, co ho zbavil vředů, celá léta nezhojených. Byl tam soused Stach, kterého naučil chodit. Kdo však byl skutečným svědkem, kdo viděl ty hole, když se míhaly nad Baruchem a jeho nejbližšími?

Po několika letech se opilý okrskář ze Stryczkowa v šenku náhodným kumpánům prořekl, že několik dnů předtím, než se to v Kurowě stalo, za ním přijel nadřízený strážmistr. Prikazoval mu, aby Broka zastrašil. – A proč zrovna jeho? Je to pořádný Žid – oponoval četník, kterému Baruch vyléčil neteř. – Ten s revolucí nemá nic společného. – Jenomže strážmistr se rozčilil. – Úřady vědí, co dělají! – ukončil rázně diskusi a četníka napomenul. Pak dodal, že nejnebezpečnější jsou právě ti, kdo se těší všeobecné oblibě. Lidé jim věří, a oni léta vyčkávají, a najednou začnou místní pobuřovat proti báťuškově. – I kdyby byl sám spořádaný, je z kakraholtského plemene – dodal strážmistr. – Musí cítit, že úřadům nic neunikne. Všem musíme dát pocítit, že Žid je Žid.

Okrskář na tu práci dokonce dostal nějakou tu kopějku. Sešel se tedy s jedním z těch, co mu podávali informace, a on za to vždycky přimhouřil oči nad obchodem kradeným zbožím i jinými prohřešky, potkal se s tím nejvychytralejším a řekl, že je potřeba postrašit Barucha a všechny, kdo se s ním spolčují. Anatolij přikývnul. Pochopil. Četníka

ani nenapadlo, jak by to mohlo skončit. Dokonce i Anatolij vypadal, že má trochu nahnáno, když už bylo po všem. Celá věc se však rychle vytratila, nikdo se k ní nechtěl vracet. Jenom místní pop pronesl v kázání cosi o nevinné krvi, volající do nebe, za kterou stihne odplata všechny viníky i ty, kdo se odvrátili od lidské křivdy. Nic a nikoho sice nejmenoval, ale všichni pochopili, oč jde.

Jaro toho roku nepřicházelo. Světlo se nemohlo prodrat skrze mraky a sněhové vánice se přihnaly ještě koncem dubna. Slunce nevysvitlo. Předjaří bylo dlouhé a nuzné. Nebe zmizelo z dohledu.

* * *

Dveře se rozestoupily a Adam Brok vstoupil do hlavní haly. Teprve v tu chvíli mu došlo, jak se varšavské letiště díky novému terminálu změnilo. V Polsku už nebyl přes tři roky. Teď šel, kolem volání, radostné výkřiky lidí, kteří se k sobě vrhali a objímali. Míjel neznámé obličejy, noční let jej trochu otupil. Nějaký vnitřní hlas mu tvrdil, že se přijel rozloučit s umírajícím otcem a pak zařídit pohřeb. Snažil se tu vtíravou domněnku zahnat, ať se však snažil sebevíc, vrtala mu hlavou. Měl pocit jakéhosi zvratu. Osm let se své zemi vzdaloval, aniž o tom uvažoval. Jeho návštěvy pouze potvrzovaly skutečný stav věcí. Polsko se vzdalovalo v čase i v prostoru, připadalo mu jako vzpomínka, pořád méně reálná. Teď na něj znovu dolehlo.

V letadle se probudil, když ostatní cestující ještě spali. Poodsunul roletku a oslepil ho ostrý sluneční svit, odrážel se od útvarů, vršicích se pod ním. Mraky vytvářely nekonečné horské scenerie, odhalovaly skrytá města, konstruovaly podivuhodné stavby, které se v náporu světla rozpadaly a proměňovaly. Představení oblaků, slunce a nebe dokázal Adam během prvních dálkových letů sledovat celé hodiny. Brzy si však zvykl, přestal je vnímat. Když se teď znovu na to vše zadíval, uvědomil si po chvíli, jak znovu žasne. Jako by to zažíval poprvé. Slunce nad Atlantikem ho vedlo do starého světa. Modravý prostor se otevíral. Někdo ho posílal zpátky a on cítil napětí, pokoušel se pochopit smysl proměnlivých tvarů za oknem.

Ten divný stav nepominul ani potom, co letadlo kodrcavě přistálo ve Varšavě. Adam, vyvržený do letištní haly, se v té vřavě pokoušel

uspořádat vlastní dojmy. Někdo ho pozoroval, a nešlo o ty cizí lidi, jejichž pohledy po něm klouzaly. Brokovi zničehonic došlo, že se vrátil do minulosti, tam, odkud, jak se domníval, už definitivně utekl. Minulost číhala dokonce i tady, v nové architektuře letiště.

Vybavil se mu rozhovor s Taggartem. – Viš, že to zrovna přijde vhod? Říkali jsme si, jestli ti to nenabídnout. Skutečně si tě vážíme za to, jak ses zachoval v Rusku. Obchod nevyšel, ale tys byl oukej. Chceme v Polsku vstoupit na televizní trh. Nejenom tam, mimochodem, ale ta tvoje země je zajímavá a málo využitá. Takové Německo nebo Francie se už zastavily ve vývoji, nic se tam nestane, zato v Polsku... se může stát všechno. Celá ta Evropa... – Taggart pohrdavě mávnul rukou. – Ale její periferie... Stojí to za pokus. Koneckonců, televize, to dnes zdaleka není jenom televize. Což málokdo chápe. Televize, to jsou ideje. A ideje – Taggart přemýšlel, shlížel skrz prosklenou stěnu na New York – to je... největší obchod. Zásadní věci. Například ekologie. Je přece důležité, abychom žili v pokud možno nezkaženém světě. Jenom to musíme lidem vysvětlit, ukázat. – Taggartův hlas byl čím dál vážnější, ve spodních vibracích hlasu mu však seděl nějaký takřka nepatrný šotek. Ten rozhovor se Adamovi ještě mnohokrát vybaví. – Pokud zabojujeme o nový zdroj energie... to bude teprve obchod! Pro zásadní akce znamená krize příznivou dobu. Už tam máte televizi, ABC. Má dobré renomé, získala si místo na trhu, ale přehnali to s investicemi a zoufale hledají kapitál. Skvělá příležitost. Už jsme provedli předběžný rozbor, všechno sedne. Digitalizace otevírá nové možnosti. Tak co? Podepíšeme předběžnou smlouvu? Hradíme ti náklady a mzdu můžeme navázat na úspěšnost. Větší riziko, ale také větší prachy. Dáme dohromady podmínky?

Pomalu procházel příletovou halou, mezi cizími lidmi, které kdysi mohl znát. Zrak mu sklouzl na tvář postarší ženy. Smála se, skoro nahlas. Adam se k ní obrátil ve chvíli, kdy se už téměř mladistvým krokem rozeběhla směrem k němu, a teprve v tu chvíli si byl naprosto jist, že jde o jeho matku. Když ucítil objetí křehkých paží, dotyk pohublého těla, polibky na čelo, na tváře, k nimž se musel naklánět, vrátil se obrazy, zvuky a vůně minulosti. Vybavila se mu slunečná louka, na ní matka, krásná žena, drží za ruce rozesmátého chlapce, dělá s ním kolotoč. Pohlédl na zestárlou paní a cítil, jak se mu svírá hrdlo. Neurčitá vůně mu připomněla domov.

V kufru starého rezavějícího Opla Corsa se povalovaly nějaké balíčky a jeho obrovský loďák se tam nechtěl vejít. Nakonec jej nacpali na zadní sedadlo. Auto nevypadalo lépe ani zevnitř. Při poslední návštěvě matce nabídl, že pošle peníze na nové. Byla dotčená. – To má být dárek – přesvědčoval ji. – V tom případě mi ho přivez ovázaný červenou mašlí, jinak to neberu. A pokud bys ho chtěl poslat, odešlu to na tvoje náklady – řekla svým typickým tónem, který mohl znamenat vtip, ale také smrtelně vážné prohlášení. Corsa tehdy vypadala mnohem lépe. Posílání auta bylo příliš komplikované. Pustil to z hlavy.

– Tak povídej – prosila, když otáčela klíčkem a zapalovala si cigaretu. Uvědomil si, že auto je prožrané nikotinovým oděrem, přehlušujícím dokonce i zápach benzínu, a že to, co cítil, když se k matce naklonil, byla právě směsice cigaretového pachu a dobrých parfémů.

– Zapomněla jsem, že nekouříš – mrkla se na něj a snažila se stáhnout okno. – Ještě pár šluků a vyhodím to – oznámila s takřka dětskou lítostí.

– Ale jdi ty – Adam, kterému se trochu zatočila hlava, se rozhodl dělat hrdinu. Matka s úlevou natáhla kouř.

– Tak jak se máš?

– Jak... víš... všechno se mění. Je to... jak zemětřesení. A já... Nevím, jestli zůstanu na burze. Mám pár nabídek, jednu v Polsku. Zatím jsem si vzal delší dovolenou. A táta nemohl přijít? – Jakmile otázku vyřkl, uvědomil si, že padla příliš brzy. Zpátky to však vzít nemohl. Matce se svrátil obličej, jako vždycky za těch posledních třiaadvacet let. Ty roky si v sobě probral a přesně spočetl až po delší době, ale dobře si pamatoval, kdy se ten výraz na matčině tváři objevil poprvé. Tenkrát s Adamem skoro přestala mluvit, odbývala ho útržky slov, přičemž dlouhá období apatie občas vystřídaly náhlé přílivy něhy, jež v deseti-letém dítěti vyvolávaly úlek. Pak už se matčin obličej sevřel vždycky stejnou křečí, kdykoliv někdo vyslovil otcovo jméno; mohla to být naprosto lhostejná konverzace. Adam věděl, že teď přijde odmlka. Matka ji potřebovala, jinak by se nezmohla na odpověď.

– Otec... Vlastně ani nevím. Asi je v nemocnici. – Po chvíli pokračovala: – Doufám, že se mu nic vážného nestalo. Hypochondr to přece jenom nebyl. – V poslední větě zazněla nepříjemná ironie.

Už by to v sobě mohla překonat – pomyslel si Adam. Nebyla to milá myšlenka, ale vracela se mu už tolik let, při každém setkání s matkou. Možná neumí zapomenout, ale nějak srovnat by se s tím už měla. Smířit se s osudem. Nemusí mu za každou cenu odpustit, stačí to pořad nevytahovat. Zatímco ona s bdělostí netopýra lovila každou sebevzdálenější asociaci, která měla cokoliv společného s bývalým manželem, soustředila se na ni jak na trn zaražený hluboko pod kůži a kontemplovala vlastní utrpení. Strnulá tvář se proměňovala v masku bolestného rozhořčení. Teď si zapálila další cigaretu.

– Tvůj otec vždycky uměl dopadnout na všechny čtyři. Doufejme, že o tu schopnost nepřišel.

Je nespravedlivá – pomyslel si Adam. – Má sice důvod k zatrpklosti, ale v tomhle je nespravedlivá. Nebo to jenom chci takhle chápat? – přemítal, zatímco matka z nervozity změnila pruh, což provázelo troubení nebezpečně blízkého auta. – Co když si jenom chci obhájit obraz otce, a ve skutečnosti už není co obhajovat?

– A jak se máš ty? Pořád jsi v tom týdeníku, v „Obrodě“? – zeptal se, ačkoliv odpověď znal.

– Chceš vědět, jestli ještě vychází? Ale ano, sama se divím. Týdeník existuje, já taky. Jasně, není to „Republika“ tvého otce, z té je hlásná troubou inťoušů, pastva pro salony. Zato my... Od té doby, co jsme zaplatili šílenou pokutu za toho donašeče Stawického, a to nemluvíme o jeho šikanách... Aha... nechápeš. To jsou naše malé spory, nemusí tě to zajímat. Viděno z Ameriky... – snažila se vnést do ironie trochu teplejší tón. – Nerada bych tě nudila. Budu ti vyprávět jenom to, co tě doopravdy zajímá. Víš, v Polsku se toho od minule tolik změnilo... I když... vlastně nevím. Je to vůbec změna? Zaprdělo to, zachrochtalo a vrátilo se to do starých kolejí, s prominutím – v přítomnosti syna, který nesnášel její drsné výrazy, se jinak snažila ovládat. – Znova to staré svinstvo. A já, my... na okraji, čím dál víc na okraji. Odstrkují nás dál a dál. Odstrkuje nás čas, a nakonec nás, brzo, odstrčí definitivně, na hřbitov. – Suše se zasmála a pohlédla vyzývavě na syna.

Napadlo ho to náhle a samozřejmě. Adam se zastyděl, že na to nepřišel dřív, měl to udělat už dávno. Měl na to přece prostředky, a věc nebyla nijak složitá. Nedávno byl na krátké, týdenní dovolené v Itálii a ve Florencii si vzpomněl, jak matku nadchla galerie Uffizi. Díval se

na Celliniho sochu v arkádách proti muzeu. Krásný smutný mládenec rozjímá nad trofejí, nad useknutou hlavou ženské stvůry, kterou drží v natažené ruce. O soše matce vyprávěl dědeček, její otec. Na smrtelné posteli mluvil o svých marných touhách, neuskutečněných cestách. Nebyl tenkrát asi o moc starší než teď Adam. Když se díval na sochu, chtěl o tom vyprávět Nancy. Ta ho sice zdvořile poslouchala, ale přílišný zájem nejevila.

– Mami! Mám nápad, neodmítneš. Jenom zjistím, co je s tátou. Promluví s ním a... Tak vůbec... uvidím, jak je na tom... Pak tě hned vezmu do Toskánska, do Florencie. Vždycky sis tolik chtěla posedět v Uffizi, podívat se třeba na Celliniho *Persea*. V Toskánsku je vůbec pár zajímavých míst... Siena. Nedávno jsem tam byl... Jen na skok. Jedeme na týden. Protesty zamítám.

Matka se na chvíli odvrátila od volantu a usmála se. Obličejem postarší ženy se mihl dívčí úsměv, vzpomínka na dávné časy.

– Jsi moc milý. Udělals mi velikou radost. Tím, že na mě myslíš. Je ti ale snad jasné, že nepojedu. Už jsem se po Florencii nachodila... V Uffizi bych mohla dělat průvodkyni. A kdybych o tom chtěla psát, mohla bych o *Perseovi* vyplodit celý esej.

– Přece víš, že to není totéž.

– Ovšem. Proto také vím, že už je to pryč. Všechno má svůj čas. Vlastně bych to těžko vysvětlovala, připadá mi to samozřejmé. Pokud se něco neudělalo v pravý čas, už se to nenažene. Když někdo nahání vlastní nesplněné ambice, zdá se mi to směšné. Nejsem už ve věku, kdy člověk shromažďuje zážitky. Do žádné Florencie nejedu, zůstanu tady.

I. ČÁST

ZUZANA

KAPITOLA PRVNÍ

Nikdy se úplně nedostala ze stavu, do jakého upadla před třidvaceti lety, když ji manžel opustil. Možná proto, že čtyři měsíce předtím zahynul její mladší bratr, „synáček“, Tadeáš. Zemřel v lednu. Odjel na Pobřeží, měl vyřídit nějaké záležitosti pro Solidaritu. Po několika dnech telefonovala Irena. Tadek se neozýval. Zuzana ji uklidňovala, ale cítila, jak se jí nějaké studené prsty zadírají do mozku, těla, do duše. S Tadekem to vůbec nešlo dohromady. Snažila se zachovat si odstup. Uvědomovala si, že je kvůli hrozícímu manželovu odchodu duševně labilní, že by tím spíš měla tlumit emoce. Musí se starat o Adámka, pracovat, dál se angažovat v opozici, a teď navíc pomáhat bratrově snoubence. Ta byla na zhroucení. Zuzana se snažila být silná, měla však co dělat, aby se neroztrásla. Snažila se zmírnit tu paniku. – Jenom ne on, jenom ne Tadek – mumlala pořád bezhlesně. Modlila se a současně si vybavovala tajemné vraždy a „neznámé pachatele“. Vrať se jí obraz rozmlácené tváře kněze Popiełuszka.

Naposledy viděla Tádka na silvestra, necelé dva týdny předtím. Kolem desáté vyzvedla Adámka z dětské oslavy u kamaráda ze třídy. Benedikt naléhal, aby dala syna na pár dnů k němu. Předtím s ním chtěl strávit svátky, ale Zuzana byla v obou případech rozhodně proti. Skoro dvacet minut se s dotčeným klukem brodila sněhovou břechkou a marně se snažila zvednout mu náladu nucenými vtípkami. Než dorazili domů, úplně z ní vyprchalo těch pár sklenek vína, jež do sebe předtím stihla nalít. Utahaný Adam našťestí okamžitě usnul. Zuzana u něj ještě chvíli seděla, jemně se dotýkala jeho vlasů. Když se ujistila, že

spí, odešla do vedlejšího pokoje a usedla před černou televizní obrazovku. Slíbila si, že ji nepustí. Popíjela kyselé víno, zajídala je chlebem s plátkovým sýrem. Alkohol jí pozvolna pronikal do organismu. Střídala kazety v magnetofonu. Po pár minutách vypnula Kaczmarského, pak Vysockého, Keluse, Cohena. O něco déle vydržela s Armstrongem. Ani různé rozhlasové stanice ji nedokázaly upoutat. Víno došlo. Snažila se zahnat vzpomínky na silvestry s Benediktem, na doby, kdy byli spolu. Tamty doby. Znovu se snažila si muže zošklivit. Vybavit si jeho podlost a zbabělost. A jako vždycky si po chvíli uvědomila, že si tím jenom ubližuje.

Sedla si na parapet. Varšava za oknem byla tmavá a rozmazaná. Tu a tam pobleskovaly ubohé ohňostroje. Nebýt Adámka – zaznělo v ní cosi, ačkoliv ta myšlenka byla nezřetelná. Život v podstatě skončil, zbývá dožít, nebýt Adámka... Rozhodným pohybem vytáhla z ledničky láhev vodky a nalila si štamprle, obrátila do sebe jedno, potom druhé a třetí. Palčivé sevření povolilo. Vyzvánění telefonu ale vyvolalo další křeč.

– Ať je celý šťastný! Za čtvrt hodinky jsme u tebe – křičel do sluchátka Tadek. Ani nestihla odpovědět.

Zapnula televizi. Lidé oslavovali v ulicích vzdálených měst. Po chvíli se však na obrazovce objevily snímky polských komunistických vůdců. Zuzana to vypnula. V tu chvíli zadrnčel domovní zvonek. Tadek s Irenou a skupinkou známých se nahrnuli do pokoje a do kuchyně. Stačila ještě zavřít dětský pokoj.

– Je to takhle dobře – říkal Tadek, když ji objímal a přitukával si s ní. – Neřvi, malá, neměj na tebe. Neřvi, nemá na tebe! – prozpěvoval.² – Vidělas to přece sama. Dva světy pohromadě v jednom bytě, v jedné posteli. No, to se dejme tomu ještě může přihodit, ale žít spolu? Upatlali jste si takovou zmenšeninu Polska. Aktivistka Solidarity a pan domácí, kterému se to hnusí, režimní propagandista. – Tadek se nakažlivě rozchechtal, Zuzana také neuměla odolat. Bratr zvažněl.

– Vždyť on tě omezoval, svazoval. Infikoval tou... – Tadek hledal slova – tou skepsí, nevírou, podezřívavostí. Chtěl zničit to, v cos věřila, v co věříme. Na všechno měl jako omluvenku to svoje trauma z dětství. Chla-

2 Parafraze písně Wpadka (1981) legendární polské metalové skupiny TSA.

pečkova skříň. A co my? Na tátu si nevzpomínám, zničili ho vlastně dřív, než jsem se narodil. Pak už jenom umíral. Vlastně si nejsem jistý, jestli si ho doopravdy pamatuju, nebo si ho představuju tak, jak jsi mi o něm vyprávěla. Může si dvouleté děcko něco zapamatovat? Zdá se mi, že si vybavuju pohřeb a mámu, jak brečí. To ale taky není možné. A co máma? Co to bylo za život? Ze mě něco vyrostlo jenom díky tobě, to tys mě vychovala, máma už nemohla. A on? Po tom traumatu se mu už vedlo jenom dobře. Bylo mu sedm, a pak už se měl jako v bavlnce. Že ho vyrazili z univerzity? Ale represálie! Hrozně mu ukřivdili tím flekem v „Republice“, kde vychvaloval partaj, vtělení dějinné moudrosti. Bránil nás před námi samými. A vůbec... co to bylo za manžela? Víš, že se otáčel za každou sukni, až ho nakonec uhnala ta vykutálená stážištká. To je teda úroveň! Víš – ztlumil hlas a naklonil se jí k uchu. – Jedu do Gdaňska, je to moc důležitý. Strašně důležitý, ale teď ať žije zábava! – spustil zase nahlas.

Zuzana spolu s nimi povykovala, zpívala, bylo jí skoro dobře. Tančili. Někdo pustil zvuk z *Kabaretu*. – Life is a Cabaret, old chum. Come to the Cabaret! – vřískala.

– Sestro moje nejmilejší – prozpěvoval Tadek a objal ji. – Konečně jsi svobodná. Mladá, krásná, všechno máš před sebou. Můžeš udělat jedinou věc. Radovat se z toho. – Zuzana přikyvovala.

Když odešli, dověkla se k posteli. Upadla do těžkých olověných snů.

Dny mýjely, od Tádka nepřicházely žádné zprávy. Zuzana žila v jakémsi polospánku. Plnila všechny své povinnosti a zoufale se pokoušela zachytit nějaké bratrovy stopy. Po dohodě se známými z disentu se rozhodla oznámit zmizení na policii. Na služebně si vzali Tadeášovu fotografii a slíbili, že ho budou hledat. V novinách vyšlo oznámení o pohřešovaném, i s portrétem.

Na Benedikta Zuzana v ty dny tolik nemyslela, ale také mu dala vědět. Zavolala do redakce.

– Prosím? – ozval se ve sluchátku nejistý hlas.

– Tadek zmizel, už deset dní se o něm nic neví. Neozývá se. Obávám se, že ho zabásli ti od tebe. – Nedodala to, čeho se bála nejvíc.

– Ode mě?

– Nedělej se. Máš svoje kontakty a vlivy, zkus něco zjistit. O nic víc tě neprosím.

– Dobrá, pokusím se. Jenže moje možnosti, navzdory tomu, jak si to představuješ, jsou...

– Mně to stačí. Čekám, ozvi se. – Zuzana položila sluchátko.

Míjely týdny. Výzvy k udělení jakýchkoliv informací o Tadeášovi Sokołovi vyšly také v samizdatu. Po několika dnech se Zuzaně ozval Jeroným, s nímž pracovala v „Samizdatovém týdeníku“. Tadeáš se sešel s jedním ze svých gdaňských kamarádů, zrovna se chystal zpátky do Varšavy. Byly to skoro už tři týdny.

Tělo Tadeáše vylovili z Motławy začátkem března. Když ji předvolali do ředitelny „Portálu“ a vedle kádrováka spatřila dva uniformované policajty, byla si jistá, že ji přišli zatknout. – Musím to nějak zvládnout. Dobře, že se Benek může postarat o Adámka – napadlo ji. Když ale uslyšela: – Vy jste sestra Tadeáše Sokóła? – vyrazilo jí to dech. Ukázali jí strašlivou fotku rozmláceného a rozmazaného obličej. Tadeášova obličej.

Do Gdaňska ji svým malým fiatem zavezl Jeroným. Snad jde o omyl – znělo jí kdesi v útrobách těla, jež jakoby ani nebylo její. Jeroným zastavil na druhé straně ulice, naproti Ústavu soudního lékařství, budovy z červených cihel. Slíbil, že na ni počká v kavárně na rohu. Moc nevnímala, co říká. Vrátnému sdělila vlastní i bratrovo jméno. Sešel k ní člověk v bílém plášti a policista. Vedli ji po schodech dolů. Ze stěn se loupala barva neurčitého odstínu. Muž v bílém plášti přikázal zřízení, který se dole ochomýtal, ať vytáhne jednu z obřích zásuvek, jimiž byla zaplněna celá stěna.

Podivně krátké Tadeášovo tělo až po ramena zakrývalo prostěradlo. Někdo asi jen tak ledabyle vymodeloval gumovou bratrovu figurínu, aby ji tím mohli týrat. Kůže byla nazelenalá, zdálo se, že tělo je měkké jako pudíng. Hluboká rána na rameni odhalovala zloženou a kolmo trčící kost. Na hrudníku bylo tělo otevřené v mnoha místech. Zpřerážené kosti protrhaly deformovaný obličej. Zuzana nakročila, zavrávala, ale stačila strhnout prostěradlo. Nohy byly pod koleny useknuté.

– Co to děláte? – vykřikl muž v plášti a znovu zakryl tělo prostěradlem.

– Co jste... co jste to s ním provedli?

– My nic. To asi lodní šrouby, lodě, které plují po Motłavě, protože

smrt nastala utonutím. Tolik se podařilo zjistit...

Asi ještě něco říkal, ale jeho hlas se vzdaloval. Zuzana se potácela ke dveřím.

– Kde... kde je... – zachytila gesto zřízence, vylétla z prosektoria, odkopla dveře obskurního záchodu a začala zvracet. Klesla u mušle na kolena, zvracela a plakala. Zalykala se vzlyky, dávala se výměšky ze žaludku, z vnitřností, z celého těla, které by se nejradši utopilo ve špíně toho místa, zdechlo v neustávajících křečích. Trvalo to dlouho, ale zvedla se, dopotácela se ke špinavému umyvadlu, máčela si obličej ve studené vodě, vyplachovala si ústa. Do pitevny se vrátila už skoro klidná. Zavedli ji nahoru. Musela odpovídat na otázky, něco podepisovala.

Jeroným čekal. Na nic se neptal.

– Je to on – řekla po chvíli, když dokuřovala další cigaretu. – Zavraždili ho.

Úřední verze: Tadeáš Sokół spadl do Motławy ve stavu podnapilosti 9. ledna 1986. Smrt nastala utonutím. Tělo bylo nalezeno a vyloveno 6. března. Zranění byla způsobena šrouby proplouvajících lodí.

Do Varšavy se vraceli skoro osm hodin. V podstatě spolu ani nepromluvíli. Vzduch v autě byl šedý cigaretovým dýmem. Jeroným musel čas od času stahovat okénko. Několikrát zastavili, načerpali benzin a napili se kávové bryndy. Vyměňovali si bezvýznamné pohledy. Až když na poslední zastávce za Ploňskem, v tmavé boudě s nápisem „Varšavský hostinec“, dosrkávali ze sklenice bezbarvou tekutinu, zeptal se Jeroným: – Co chceš dělat?

Seděli čelem k noci, protínané světly projíždějících aut.

– Pokusím se všechno zjistit. Víím, kdo to udělal, ale zjistím to přesně. Udělám, co se dá.

– Pomůžeme ti – řekl Jeroným.

KAPITOLA DRUHÁ

Tadeáš byl jejím synáčkem. Začala mu tak říkat, když mu bylo několik měsíců a ona se o něj musela starat. Bylo jí deset, měla pocit zodpovědnosti, a tudíž vlastně dospěla. Otcův stav se pořád zhoršoval, matka mu věnovala čím dál víc času, přičemž ještě musela sama živit rodinu.

Zuzana přijala nové povinnosti ráda. Vážná hra ji zaujala, dávala jí pocit hrdosti. Bratra přebalovala, koupala, učila ho chodit, snažila se ho naučit první slova. Vyprávěla mu pohádky. Zdálo se jí, že jim rozumí, i když sotva žvatlal a usínal u nich. Zuzana věděla jistě, že si vyprávění bere s sebou do pohádkových snů, ve kterých sám hraje, může tam přece být, kým se mu zamane.

Kvůli bratrovi sice musela odmítat setkání s kamarádkami, ale přirozenou lítost, že přichází o bezstarostnou zábavu, zmírňoval pocit nadřazenosti vůči ostatním dětem. Dospěle špulila pusou a vysvětlovala všem, že se musí věnovat miminu. Oni si budou hrát na dospělácký život, zato Zuzana to všechno bude prožívat doopravdy. Připouštěla dokonce, že se jí mohou posmívat, že důležité úkoly, s nimiž si už musí poradit, vyvolají skrytou závist. Moc si z toho nedělala.

Když se starala o bratra, měla pocit, že dělá něco důležitého, že bojuje o rodinu. Zapomínala díky tomu na smutek, který se doma rozhostil a vytlačil loňskou radost. Na tu si Zuzana moc dobře vzpomínala. Hlavně na chvíli, která zvěstovala nejlepší období jejího dětského života. Bylo to rok a půl předtím. Tehdy jí matka tajemným, ale nadšeným hlasem prozradila, že táta se asi brzy vrátí domů.

Zima se chýlila ke konci, ale ne a ne odejít, ačkoliv studenými ulicemi pronikaly závaný teplého větru, narážely do promrzlých zdí, křísily ze zimního spánku stromy a keře. Zuzana předtím viděla otce jenom několikrát, přes mříže. Velký cizí člověk, který v ní budil podivně smíšené pocity. Matka jí vysvětlovala, že otec se do vězení dostal omylem, že Zuzaně všechno vysvětlí, až vyroste. Zatím musí trpělivě

čekat a s nikým o tátovi nemluvit. To bylo velmi důležité. Pokud nebude nic říkat, otce možná ještě pustí. A pokud bude...

Zuzana věděla, že většina dětí má oba rodiče. Že se tak žije lépe. U nich doma bylo smutno, jinak než u ostatních dětí. Matka někdy v noci potají plakala. Zuzana to viděla, ale nedávala na sobě nic znát, nechtěla matku uvádět do rozpaků. Avšak smutek se přenášel i na ni. Od té doby, co se teta Geňa vdala a odstěhovala se, jí všechno připadalo ještě smutnější, i když měly větší pohodlí. Předtím se Zuzana musela při všech hrách mít na pozoru a matka pořád přesouvala šicí stroj, dobrý, ještě předválečný, na kterém si přivydělávala ke mzdě zdravotní sestry. Stroj zabíral notnou část jejich jediného pokoje. Zuzana snila o tom, že to u nich bude jako všude. Chtěla, aby otce propustili z vězení, aby bydlel s nimi a matka aby už neplakala. Snažila se tedy s nikým o té věci nemluvit. Když se ale Miedziecki z vedlejší lavice začal posmívat, že má tátu v lapáku, už to nevydržela. Vrhla se na něj. Mlátila ho a plakala. – Tátu pustěj. Je to omyl. A pak... pak uvidíš! – Učitelka ji odtrhla od kluka, který taky brečel, a vynadala jí. Zuzana se bála, čím to skončí. Mluvila přece o tátovi. Za pár dní jí však matka prozradila, že ho pustí. V neděli Zuzanu poprosila, ať se pomodlí za táťův návrat. Tentokrát se Zuzana snažila se v kostele soustředit. Věděla o všech svých prohřešcích, ale horlivě slibovala, že se polepší. Věřila, že to tak bude. Matka klečela vedle ní a rukama si zakrývala obličej.

Příští neděli jela s matkou do vězení. Poprvé se s otcem sešly v místnosti bez mříží. Chytil ji za ruce a nadhazoval ji tak vysoko, až se vylekala, ale matčina radost ji uklidnila. Prohlížela si otce, působil cize. Vysoký, hubený, divný člověk. Když si ji k sobě přitulil, měl pichlavou tvář. Zuzaně to nevadilo. Už snad nikdy neviděla máti tak blaženou, rodiče tak šťastné.

Minul měsíc, pak další. Teplé větry odehaly zimu, stromy v parcích a podél ulic se zazelenaly. Zuzana si hrála v kuchyni. Vtom zaslechla matčin křik. Strnula. Když však vyběhla do předsíně, uviděla matku a otce, jak se objímají. Stáli v otevřených dveřích a dlouho se nepouštěli. Druhý den ji teta Geňa vzala k sobě. Měla už velké břicho a Zuzana věděla, že se jí narodí dítě. Strýček Stach chodil po bytě a hrdě si pohvizdoval.

Rodiče pro ni přišli po dvou dnech, když už se začínala strachovat. Matka byla nezvykle krásná. Zuzana se rozjařila, a přitom jí přišlo líto,

že nikdy nebude taková jako ona. Také otec byl ve svátečním a pohlížel na matku i na Zuzanu rozzářenýma očima. Matka se vrhla tetě Geně do náručí, obě se kdovíproč daly do pláče. Večer seděli u otevřeného okna, venku se tyčily nehybné jeřáby. Strýček Stach postavil na stůl láhev vodky, teta Geňa vyndala chléb, máslo, salám, na jiných talířkách ležely nakládané okurky, houby a švestky, ty měla Zuzana nejraději, ale věděla, že je musí ujídat s mírou. Teta Geňa nepila, prý by to malému ublížilo, jak vysvětlovala Zuzaně. Matka několik štamprlat vysrkala, zbytek dotáhli chlapi. Moc toho nenamluvili, jen si občas poklepávali na ramena. Pak se Zuzana vracela s rodiči vlahým večerem domů. Se smíchem se nacpali do přeplněné tramvaje. Konečně se pomuchlaní, ale pořád v dobré náladě, vymotali z lidského zmatku a tanečním krokem dorazili domů. Zuzanina postel se přestěhovala do kuchyně. Dvakrát se jí to nezamlouvalo, chápala však, že v téhle věci se nesluší protestovat.

Vzpomíná si na ty dny jako na neutuchající svátek, přitom prázdniny ještě nezačaly. Také otec se chystal do školy, jak vyšlo najevo. Tedy na univerzitu. Než ho zavřeli, začal studovat architekturu, chtěl stavět domy. – Musíme ten svět obnovit – říkával matce a ta na něj upírala rozzářené oči. Dokázal to. Když přišel domů se třemi čajovými růžemi, došlo Zuzaně, že se přihodilo něco dobrého. – Můžeš pogratulovat budoucímu architektovi – zvolal, dal matce květiny a objal ji. – Přijali mě. – Pak vzal Zuzanu do náručí a pustil se do tance. – Tatínek bude stavět domy. A ne ty příšernosti – kývl hlavou neurčitým směrem, Zuzana však pochopila, že tím myslí Palác kultury. Nechápala, co rodičům na té stavbě vadí. Byla obrovská a jí se moc líbila. Polákům ji darovali sovětští soudruzi a nesla jméno Josefa Stalina, už nežijícího, ale věčně živého vůdce pokrokového světa. Zuzana tam byla před několika týdny se třídou na exkurzi a vyjeli výtahem až do nejvyššího patra. Varšava jí ležela u nohou. Cítila hrdost, že bydlí v hlavním městě a nemusí na rozdíl od ostatních, těch z méně důležitých měst nebo v ještě horším případě z venkova, čekat kvůli výpravě na nejvyšší stavbu v Polsku na mimořádný zájezd, k němuž se naskytne příležitost jednou za uherský rok. Pohlížela na město, které chtěli Němci smést z povrchu Země, ale ono se obnovovalo, zacelovalo rány trosek, šplhalo po lešeních k výškám s příslibem příští velkoleposti.

– Budu stavět domy - opakoval otec. – Lidé mi budou vděční, ukážu jim, že je možné žít hezky.

V neděli šla Zuzana do kostela pyšně mezi matkou a otcem, držela je za ruku. Děkovala Bohu a prosila, aby to zůstalo už napořád.

Nedlouho poté se přihodilo něco zneklidňujícího. Navečer příběh strýček Stach. Matka měla službu v nemocnici. Otec a strýc jí řekli, ať si hraje v kuchyni, a zavřeli se v pokoji. Dlouho bylo slyšet zvýšené hlasy, nebo spíš hlas, protože prim vedl strýc, otec jen občas krátce odpověděl. – Poznaň... takhle to dál nejde... teď nebo... Ta krev... – slyšela přerývané strýcovu řeč. Otec ho utištoval a uklidňoval. Do kuchyně se vkrádala horká červenová noc a s ní neklidné sny.

V létě jezdili na venkov, k babičce Ole do Niemir.³ V rozpálených autobusech bylo k udušení. Celé rozvrzané a skřípající příjížděly na zastávku, za nimi oblaka rozpáleného prachu, a dav se do nich vrhal, mačkal se, povykoval. Děti plakaly. Občas se nepodařilo nastoupit. Řidiči křičel, ať cestující ustoupí ode dveří, neboť se nedaly zavřít, protože ti venku se nevzdávali, dál se tlačili a snažili se vměstnat do semknutého davu. Nakonec však ustupovali. Dívali se za odjíždějícím autobusem, celí pohmoždění a rozčilení, a nařikali a kleli. Otec supěl, matka se pokoušela o úsměv, Zuzaně bylo do breku. Na další autobus museli čekat několik hodin. Občas se otec dohodl s řidiči nákladáku. Rodiče se směstnali vedle řidiče, vzali ji na kolena, ale i tak to bylo pohodlnější než v autobuse, v tlačenci, v horku a dusnu na omdlení. Zuzaně se přesto občas stávalo, že ty nesnáze nevnímala a cesta ji dokonce těšila. Když už se vymotali z varšavských zbořeníšť, ze změní příměstských domů a rozrytých stavenišť, když se na obzoru objevila žlutozelená pole zanořená do lesů, na všechno zapomněla. Obtěžkané koruny borovic se tyčily k nebi, mezi kmeny probleskovalo slunce a osvětlovalo také bílé břízy. Nejpříjemnější však bylo, když autobus zastavil a člověk z toho dusna vyskočil přímo na vzduch, který chladil jak voda a smýval městskou špínu.

Do vsi se šlo ještě kus cesty lesem. Zuzana sice cítila únavu, ale tenhle úsek měla nejradši. Zvláště když ji otec nesl na koni, toho se nemohla dočkat. Vylétla nahoru, zavírala oči a proplouvala mezi stromy.

3 Niemiry – ves severně od Varšavy.

Chtěla, aby ta chvíle nikdy neskončila, ale otec ji záhy, vždycky příliš záhy stavěl na zem, sípal a matka ho bedlivě pozorovala.

K babičce do chalupy doráželi celí hladoví, většinou rovnou na oběd. Každý dostal misku světlého baršče se smetanou. Z mísy uprostřed stolu si do něj přidávali horké brambory, vydatně omaštěné škvarky. Pak se všichni pouštěli do své práce. Matka pomáhala babičce a te-tám. Otec dělal chlapskou práci, ale dost brzy unavený odcházel, use-dal ve stínu, zapaloval si cigaretu a dusil se kašlem. Ostatní pracovali ostošest. Zuzana se cítila nesvá, že ho v tu chvíli, pro něho zahanbu-jící, sleduje. Věděla, že by si nepřál, aby ho právě teď viděla. Otec by měl být silnější. Zuzana to však chápala jako přechodný stav. Byl sil-ný, jenom potřeboval čas, než se zvetí. Musel si po vězení odpočinout a také odpočíval na poli ve stínu, po práci, pro něj ještě příliš intenziv-ní. Místní měli pochopení. Občas za ním zašli na kus řeči, společně si zakouřili. Zuzana ostatně neměla čas, aby o tom všem přemýšlela. Po-bíhala po okolí s bratranci. Večer přibíhali celí uřícení domů na krajíc chleba politého smetanou a posypaného cukrem. Vzduch se zbarvo-val do nachova, slunce zacházelo za les a nad korunami stromů zbyly červánky. Dospěli se scházeli a dlouho do noci si povídali. Ve vzduchu viselo napětí, které nepolevovalo, ačkoliv denní žár zahalila tma.

Bylo však krásně, krásně jak nikdy předtím a nikdy potom. Máti přibrala. Když šla polem, obnaženým po žních, v objetí s otcem, Zuzana je doběhla. Dotkla se zakulaceného břicha.

– Budeš mít mimino – prohlásila náhle s jistotou.

– A ty brášku... nebo sestřičku – odvětila matka, sklonila se k ní a v té radosti objala také ji.

Zuzana se na chvíli zamyslela. – Radši bráchu – rozhodla se.

Byl začátek září. Shon na vsi ustával. Na lesy a pole se snášelo ticho, jenom hejna ptáků vedla před odletem hašteřivě porady. U země se po-valoval dým provoněný jalovcem. Dospěli však dál vysedávali po nocích a povídali si. Byla to v tom roce poslední výprava na venkov, škola čekala.

Strýček Stach našel otci zaměstnání v elektroteplárně Žeraň. Uli-cemi se šířilo napětí, které bylo z dospělých cítit, když vedli své noční řeči. Zuzana to cítila i ve škole. Děti napodobovaly rodiče. Povídaly, že Sověti budou muset z Polska pryč. Kdosi se zmínil, že už nám nebu-dou vládnout Židi. Karel tvrdil, že Polsko zachrání Gomułka. Slávek

namítal, že to bude primas. Učitelé evidentně znervózněli. Chlapi se do sebe pustili dokonce i na hostině po křtinách Alice, dcery tety Geni. Otec, jenž asi trochu přebíral, na všechny křičel. Pořád opakoval, ať nejsou tak sebejistí. Strýček Stach ho uklidňoval, matka se Zuzanou ho odváděly a on mlel pořád dokola: – Jak malé děti. Věří mu, oni snad zapomněli, že Gomułka je komunista. – Matka ho utišovala.

Už byl podzim, když se otec nevrátil na noc domů. Matka byla rozčilená. Když Zuzana přišla ze školy, byla u nich teta Geňa s Alkou v náručí. Strýc také nepřišel domů, ale teta se snažila matku uklidňovat. Máma ani nevypadala příliš smutně, obličej jí zkrátka stáhla bolestná křeč. – Jedno povstání mi stačí – opakovala pořád. Ani teta Geňa moc klidně nepůsobila. Večer se však muži vrátili. Sebejistější než obvykle, dívali se na ženy s něžnou nadřazeností. Když strýc s tetou i s Alkou odešli, nemohla Zuzana dlouho usnout. Doléhalo k ní poskřipování rodičovské postele, hlasitější než obvykle.

Několik dnů poté ji vzali s sebou k Paláci kultury, na náměstí Defilád. Víc než rok předtím šla Zuzana s celou školou na prvomájovou manifestaci. Na rozdíl od matky měla ten svátek ráda, těšilo ji třepetání mávátek a pohled na ohromné vlajky, které nadouvaly sytě rudou barvu. Těšilo ji, že je součástí davu; radost každého jednotlivce se tu znásobuje. Teď se také lidé scházeli ze všech stran na jedno místo, proudili ulicemi, a byť vzájemně cizí, jako by se sblížovali, možná proto, že měli společný cíl. Zuzana držela rodiče za ruku a věděla, že cítí podobně jako oni a jako ostatní, kdo se ke shromáždění přidávali. Že se podílí na něčem, co si ani neumí představit. Současně si uvědomila, že to, co se kolem děje, je jiné a nesrovnatelně důležitější než prvomájový průvod. Lidé působili jinak, jinak dýchali, jinak se pohybovali se, dívali se vzájemně do očí. Pochopila, že se účastní něčeho výjimečného.

U paláce se lidské potoky slévaly v moře osob. Dav zaplňoval náměstí a čekal. Pak propuklo nadšení. Zuzana zjistila až po chvíli, když ji otec vzal na koně, že to způsobil legrační plešatý človíček, který se objevil na tribuně před palácem.⁴ Človíček začal řečnit, a mluvil tak legračně, jak vypadal. Shromáždění lidé však působili okouzleně.

4 Władysław Gomułka. 24. října 1956 vystoupil jako nově jmenovaný první tajemník Polské sjednocené dělnické strany na varšavském shromáždění, jeho projev je považován za konec stalinismu v Polsku.

Tleskali, skandovali, opakovali některé výroky. Zuzana se nevěřicně dívala na rodiče, ti však byli také jako v tranzu. Dav se vlnil.

Bylo v tom něco podivného. Lidé byli zaujatí, radostní, nadšení. Zuzana však na tribuně viděla směšného človíčka, kterého jako by okolní dění ani nezajímalo. Chvillemi měla dojem, že řečníci postava je vyměněná, že místo hrdiny někdo ze zákulisí vystrčil divnou loutku a tribuna že se změnila v maňáskové divadlo. Nekonečné moře lidí to nevnímalo, tleskali někomu jinému, někomu, kdo u paláce nebyl, kdo neexistoval. Zuzana to chtěla ukázat rodičům, ti však zvedali ruce a šileli radostí stejně jako všichni kolem. Vysvětlila by jim to, jenomže nemohla, ani se k nim nedokázala skrze to nadšení dostat. Začala se tedy radovat z jejich štěstí, ze štěstí všech lidí na náměstí Defilád, ve Varšavě, v Polsku. Pozdním říjnem pronikl závan jara. Takhle to uvidí ve vzpomínkách, až se později nesčetněkrát vrátí k tehdejšímu událostem a nebude už vědět, nakolik jsou její dětské zážitky pravdivé.

Lidé se z náměstí nechtěli rozejít, ačkoliv človíček s doprovodem už z tribuny zmizel. Chtěli být spolu, podělit se o vítězství, pookřát v teple ostatních. Jen pomalu se trousili do noci rozžhavené nadšením.

V Zuzaně ten večer zanechá silný dojem. Až bude ale v univerzitním městečku po dvanácti letech utíkat před ranami obušků, až pak po několika dnech uvidí v televizi téhož človíčka, už uvnitř paláce, ve sjezdovém sále, jak v horečnatém amoku vykřikuje nadávky a výhrůžky, vrátí se jí obrazy říjnové radosti jako výsměch.

Tenkrát se však vracela domů šťastná a šťastní byli také rodiče. Matka už měla pořádné břicho, byla trochu unavená a opírala se o otce, který ji pečovatelsky objímal, druhou rukou vedl Zuzanu. Když měsíc vykoukl z mraků, viděla, jak se táta usmívá.

Do říjnové radosti se však vkrádal neklid. Otec po pár dnech přinesl s nějakým známým velké dřevěné rádio se zeleným okem. S matkou je nainstalovali a v noci konečně naladili hledanou stanici. Otec se neklidně rozhlížel. Z pískání, chrčení a rachotu, v jejichž rytmu se magické oko komíhalo, luštili slova hlasatele. – Zahynuly už... osoby, sovětské tanky zahájily palbu... Chápala to. Armády našich pseudo-spojenců ničily maďarské hlavní město, které chtělo být svobodné. Obličeje rodičů ztuhly. – Jako za povstání – řekla matka. Zuzana už věděla, že matka mluví o Varšavském povstání, jež zázrakem přežila.

Byly to však ještě hezké dny. Čekala netrpělivě na bratříčka, těšila se spolu s rodiči. Otec přitom nebyl celé dny doma, spojoval práci a studium. Vracel se večer, moc toho nesnědl, pak si s cigaretou sedl ke sklenici s čajem a díval se na město ponořené do tmy. Jednou, když matka ještě nepřišla z noční směny, zjistila Zuzana, že otec spí s hlavou na stole a před ním stoupá kolmý sloupek dýmu. Típla v popelníku zbytek dohasínající cigarety. Vzbudila otce, který se chvíli omámeně rozhlížel kolem. Tvářil se divně. Až později, mnohem později, když si tu chvíli znovu vybavila, jí došlo, že to byl strach. Trvalo to chvilku, jen co otec potřeboval, aby ji poznal. Na tváři se mu rozzářil úsměv. Přitulil si Zuzanu k sobě, ale druhou ruku nechal na stole a šmátral v krabičce po další cigaretě.

– Jsem moc šťastný – šeptal jí. – Šťastný, že mám tebe, mámu, že čekáme další děťátko... brášku – opravil se, když se na něj podívala. – Spousta lidí takové štěstí neměla. Já taky.. Myslel jsem, že... – odvrátil se k oknu a zašlukoval – myslel jsem, že se k vám už nevrátím. – Dostal záchvat kašle. Kašlal čím dál častěji. – Teď už ale vím, že všechno špatné je pryč. Mám tebe. – Odložil cigaretu a znovu ji objal. – Tvoje maminka, Terezka... Máš ji ráda, ale... ani nevíš, jak je skvělá. Ale snad to tušíš... Poznal jsem ji za války. Šílené časy. Ale v takových dobách poznáš člověka... tak to bylo s maminkou. Odtrhlo nás to od sebe, ale po válce jsme se našli. Máti měla smůlu, byla tu za povstání. Já jsem musel zmizet z Varšavy o něco dřív. Měl jsem štěstí, jakou bych tu měl naději na přežití? Matce se to povedlo, i když to povstání v ní zůstalo... Ale už to máme za sebou. Za pár let dostuduju... Maminka třeba taky... Představovala si, že bude lékařkou. Začnu stavět. Před válkou to bylo krásné město. Člověk si to dnes umí těžko představit. Všechno máme ještě před sebou.

Prožila nejkrásnější Vánoce v životě. Otec přinesl stromeček, sahal až do nebe, tedy do stropu. Zuzana jej strojila, ozdoby vyrobili s matkou a s otcem. Rozvěšovala papírové řetězy a měsíce, výzdobu doplnila několika skleněnými koulemi, svíčkami a hrstkou bonbonů v barevných papírkách. Věděla, že si je poslední den svátků může vzít. Na vrcholek dali kartonovou špičku potaženou lesklým celofánem. Pod stromečkem našla Zuzana panenku, jakou nikdy předtím nedostala. Měla vlasy, a když ji člověk pokládal, zavírala hedvábná víčka a říkala: „Máma.“

Otec přinesl balíček prskavek, zhasli světlo a fontány jisker vykouzlily ve tmě tajemné světy. Máti začala zpívat koledu. Zuzana se s vervou přidala a také otec jim nakonec nejistě přizvukoval.

Začátkem března přivezli rodiče z porodnice Tadeáška. Matka Zuzaně dovolila, ať si ho pochová. Novopečená sestra byla udivená, zdálo se jí totiž, že to zvláštní, nevědomé stvořeníčko ji poznalo. Pootevřelo oči, pusinka vydala tiché zakviknutí a tělíčko se pohnulo, jakoby se k ní chtělo přitulit. Byl to její bráška. Synáček.

* * *

Otec byl nemocný. Zuzana si zpočátku myslela, že jde o ten noční povyk kolem Tády, protože pláče, že je rušno, že táta kvůli tomu nemůže usnout, a zůstává proto v posteli, když ona už odchází do školy. Záhy si však uvědomila, že se to stává příliš často. Vzpomněla si na příznaky, které už dřív prozrazovaly, že mu není dobře. Znovu se jí vybavilo, jak po návratu domů usínal s hořící cigaretou. Vytanuly jí matčiny pohledy, kterým tenkrát nepřikládala žádnou váhu, a přitom v nich bylo víc než obyčejná starostlivost. A ten těžký dech, záchvaty kašle, dlouhé chvíle, které otec trávil v koupelně.

Byl bledý a ještě víc zhubnul. V noci slyšela, jak se rodiče dohadují. Jednoho dne se otec vrátil poměrně brzy, zachmuřený.

– Tak co, spokojená? – vyštěkl na matku, jako by mohla za to, co se stalo. – Dostal jsem zdravotní volno... Všechno budu muset začít znova... Pokud se na školu vůbec vrátím. Pokud... – odmlčel se a odfrkl si. V takovém rozpoložení ho Zuzana nikdy neviděla.

– Víš přece, že se to už nedalo skloubit... – zadívala se na něj matka smutně. Otec mlčel.

Jaro už bylo v rozpuku, když pro ni matka přijela do školy s Tadmem v náručí.

– Táta je v nemocnici. Budeš muset zůstat pár dnů s bráškou, já musím věnovat otci víc času. S třídní jsem to vyřídila. – Zuzaniny otázky odbyla jakousi úsečnou odpovědí.

Otec strávil v nemocnici víc než měsíc. Usmíval se na ni. Na uklidněnou vedl obvyklé řeči, Zuzana však věděla, že se neděje nic dobrého. Znenadání se jí vybavily návštěvy ve vězení, to se otec usmíval podob-

ně. Zíral na nemocniční okno, jako by bylo zamřížované.

Domů se vrátil, když už léto bylo v plném proudu. Pořád však nebyl zdravý. Do práce nechodil. Byl slabý. Zkoušel se věnovat synovi, ale působilo mu to potíže. Točila se mu hlava. Občas zničehonic upadl. Čím dál častěji zůstával v posteli. Chtěl si číst, jenomže se nedokázal soustředit. Přišly na něj bolesti. To si Zuzana domýšlela, viděla totiž, jak svírá zuby, viděla pokroucený obličej a křečovitě sevřená víčka. Někdy se kousal do ruky. Nejspíš se tak bránil před nekontrolovaným výkřikem. Slýchávala, jak sténá.

Prázdniny strávila Zuzana s Tadm, s tetou Geňou a její holčičkou na venkově. Když se vrátili, vstával otec už jen na toaletu a k jídlu. Rádio se přestěhovalo k němu na stolek. Hrál skoro pořád. Občas je otec ztlumil, že bylo sotva slyšet. Někdy si s ním povídal, dost často jen cosi komentoval. Sem tam za ním skočil strýc Stach. Otec zprvu trval na tom, že vstane a přijme ho u stolu. Brzy se vzdal, strýček sedával u postele. Moc toho nenamluvili, spíš mlčeli. Někdy oba kouřili, ačkoliv strýc se snažil omezovat. Matka mu asi něco řekla.

Z domova otec odcházel jenom kvůli občasným vyšetřením v nemocnici. Vždycky v doprovodu matky, která se snažila brát si výhradně noční služby. Jenomže se ukázalo, že pro otce jsou nejtěžší právě noci. Matka se tedy začala noční práci vyhýbat. Odbíhala z nemocnice, nosila obědy z jídelny. Otcovi se do jídelny nechtělo.

– Táta... táta se uzdraví? – odhodlala se Zuzana jednou navečer konečně k té otázce, když otec upadl do horečnatého, mátožného spánku. Spával čím dál tím hůř, přerývaně, s nářkem a sténáním.

– Ale ano, holčičko, samozřejmě – odpověděla roztržitě matka.

– Když já to chci vědět. Mám na to přece právo, je můj táta... mám ho ráda a... no, pověz mi to... – Zuzana byla neodbytná, mluvila důrazně. Nedokázala sice vyjádřit vlastní pocity, ale neustupovala. – Já vím, že je na tom špatně, takže... Chci to vědět!

Matka na ni pohlédla, jako by ji viděla poprvé. Obličej se jí nějak změnil.

– Chtěla bys to vědět? Máš na to právo? Asi ano... Jestli se uzdraví? Nevím. Je moc nemocný. Už od té doby, co se vrátil z vězení. Doktoři nechápou, jak se mohl loni celý rok tak dobře držet. Vězení.. tam... Má

poškozené orgány, játra, ledviny, plíce. Nejenom to. Nějaká poškození mozku... Ostatně... když se tak držel... tak se držel... tak možná... – Matka se odvrátila, bezhlesně se rozplakala. Chytila se za hlavu a jenom roztrášená ramena prozrazovala, co se s ní děje. Zuzana se k ní přitulila a snažila se ztišit chvění matčina těla. Cítila se jako její sestra. Napadlo ji, že by o ni měla víc dbát. Pak pochopila, že jí umírá otec.

Trvalo to ještě rok a půl. Zuzana si začala přát, ať se vyučování protáhne a ona může chodit domů co nejpozději. Otec pomalu ztrácel kontakt s realitou. Křičel, naříkal. Někdy nestačil vstát a pozvracel se v posteli, muselo se to uklidit. Jindy nezvládl močový měchýř. Matka přinesla z nemocnice nočník a bažanta. Byt nasákl zápachem fekálií. Zuzana se neudržela.

– Maminko, proč nedáš tátu do nemocnice?

Poprvé v životě uviděla v matčině obličejí zatvrzelý, rozzlobený výraz.

– Aha. Tak ty chceš mít klid? Chceš, aby umřel v nemocnici a neobtěžoval tě? Tak si tedy pamatuj, že dokud žiju, bude tady, doma. A pokud má umřít, tak umře tady, ve vlastní posteli. V mojí péči. A ty... Můžeš si přece jít. – Zuzana se nesmírně zastyděla.

– Já to tak... ne, já... já se jenom ptám, protože možná v nemocnici... mu můžou víc, líp pomoci...

– Nikdo mu nepomůže tak jako já. A léky může užívat doma. Ten měsíc v nemocnici byl beztak k ničemu! – přerušila ji suše matka.

Zuzana bojovala sama se sebou. Nemohla předstírat, že na otcovu smrt nemyslí bez naděje – nejlepší by bylo, kdyby umřel, pro všechny a pro něj taky – dunělo jí v hlavě. Vyčítala si to, hlas se v ní však přese všechnu snahu ozýval znova. – Tohle nejsem já, to mi říká někdo jiný – opakovala si v duchu.

Už dlouho předtím, než otec zemřel, se jejich byt proměnil v dům zármutku. Prostoupený puchem umírajícího těla a jeho výměšků, sténání mozku, který ztrácel kontakt s realitou, nočních můr a chvil hrobového ticha, kdy otec procítil a mlčky se potýkal s nadcházejícím koncem.

Stávalo se, že ji poprosil, ať mu předčítá. Nejdřív prosíval matku, jež vždy s úsměvem souhlasila. Byla však tak unavená, že po prvních minutách usnula. Knížka jí vyklouzla z rukou, načež se probudila, ale

otec už číst nechtěl. Tvrdil, že přestává chápat, tak je unavený. Po několika dnech požádal Zuzanu.

Dal jí do ruky *Vlastní životopis* Benvenuta Celliniho. Ukázal jí místo, odkud má začít číst. Zapamatovala si to, byla to strana 34. V knížce byla záložka s ornamentem, zřejmě rostlinným, nezobrazoval nic konkrétního. Měla jí zakládat stránku, kde skončí.

Četla mu jednou za pár dní. Někdy ji o to prosil skoro denně, pak přicházely přestávky delší než týden. Předčítání netrvalo dlouho, otec dokázal soustředěně poslouchat nanejvýš něco přes deset minut. Většinou jí však mnohem dřív naznačoval, ať přestane. Nakonec se nedostali ani do poloviny knížky, také proto, že otec někdy požádal o zopakování stejné pasáže. Text moc nechápala. Něco působilo srozumitelně, načež se všechno rozmylo v nesrozumitelných slovech a divných, nepochopitelných situacích. Přece ji však kniha svým způsobem zaujala. Byla to taková tajuplná, zbytečně podrobná a zašmrdchaná báje.

– Tohle období mě vždycky obzvlášť zajímalo – vysvětloval jí otec, proč volba padla právě na Celliniho. – Renesance. Tehdy vznikl náš svět. A Florencie... Tenkrát to bylo městečko. Menší než jedna varšavská čtvrť. Ale potkávali se tam všichni velikáni, ti, kdo utvářeli naši dnešní přestavivost... – Otec o tom vyprávěl vždy v krátkých větách, když už skončila se čtením. Po částech. Teprve zpětně si z paměti poskládala ty fráze v jedinou výpověď. – A Cellini? Ještě před válkou jsem viděl snímek sochy *Persea s hlavou Medúzy*. Udělalo to na mě dojem. Smutek, s jakým Perseus prohlížel trofej, a Medúzina tvář – bolest a děs. Moc bych se chtěl podívat, jestli jsem si to jenom nepředstavoval, přesvědčit se zblízka. Stojí před muzeem Uffizi. Četl jsem, že je to jedno z nejlepších muzeí na světě. Dá se tam sledovat, jak se středověk stává naším světem. Obrazy získávají hloubku, perspektivu. Není totiž pravda, že by středověcí malíři nedokázali namalovat perspektivu. Nepotřebovali ji. Soustředili se na to, co je nejdůležitější, proto se nezabývali detaily, které zaměstnávají naše dnešní vnímání. Ve vězení mi o tom povídal jeden kunsthistorik, spousta mě toho naučil. Ani nevím, co s ním je, jestli ještě žije. Tolik jsem chtěl vidět tu sochu. Taky ty ostatní. Michelangela, Verrocchia. A obrazy. Říkal jsem si, že tam jednou vezmu máti, vás. Že se vypravíme po stopách těch

lidí, uvidíme to, co viděli oni. Už tam spolu nepojedem... Když jsem se dozvěděl, že existuje ta knížka, vzpomínky Celliniho, chtěl jsem si ji za každou cenu přečíst. Začal jsem ji hledat, a představ si, že maminka mi ji vypátrala. Hledala přes známé, až na ni narazila v antikvariátu. Koupila ji, bylo to těsně před narozením Tády.

Tatínek jednou poprosil Zuzanu, aby si sedla k posteli.

– Je mi tak líto, že jsem vám otrávil ten čas po vězení – říkal horečnatě a chytil ji za ruku.

– Ale tatínku, co to říkáš... – vysoukala ze sebe Zuzana neupřímně.

– Víš, myslel jsem si... že se z toho dostanu. Když jsem uviděl máti, tebe... Cítil jsem se jako snad ještě nikdy v životě. Zdálo se mi, že mám ještě všechno před sebou, že můžu všechno zvládnout. Cítil jsem se silný, i když jsem se tak rychle unavoval. Skoro jsem nevnímal bolesti, a nedávaly mi pokoj už léta, od výslechů. Nějak se stydím, že jsem to nedokázal, že jsem se neuměl uzdravit, že už se tam nevydáme... Máti by si zasloužila lepší osud, vy taky. Můžu jenom říct, že jsem vás měl rád, jak jsem jen uměl, a že vás budu mít rád vždycky.

Otec zemřel časně zjara. Rakev nesl strýček Stach, strýčkové Antek a Bonek a ještě někdo, kdo byl Zuzaně povědomý, ale nevěděla, kdo to je. Matku podpírala teta Geňa. Šla, tvář měla celou sinalou a Zuzana si všimla, že skoro úplně zešedivěla. Muselo se to stát v poslední době a velmi rychle. Když kněz odříkal modlitby a rakev spustili do hrobu, matka na kraji té jámy poklesla. Zuzana nevěděla, jestli s napřaženýma rukama poklekla, nebo jestli prostě upadla na kolena. Ale vzápětí se napřímila, vkleče hodila na rakev hroudu jílovité hlíny. Táda, kterého Zuzana držela za ruku, začal strašlivě křičet a nechtěl se utiшит.

– Pojd' – řekla matka pozdě v noci, už doma, když všichni odešli a Tadek spal. – Pojd', budu ti vyprávět o tátovi.

KAPITOLA TŘETÍ

Zuzana poznala Benedikta koncem podzimu. Na okno bubnovaly těžké, temné kapky deště. Seděly s Majkou v kavárně „Nový svět“, ke stolku přišel Rafael s nějakým zasmušilým člověkem, vypadal tak na třicet. – Benedikt Brok – představil ho. Celkem rychle si začali tykat. – Zkrátka Benek – upřesnil Brok s mírně ironickým úsměvem. Zuzana viděla, že ji pozoruje. Diskrétně, ale evidentně se zájmem. Měl na sobě ležerní nazelenalé sako a manšestráky. Moc toho nena-mluvil, nicméně povznesený úsměv, s nímž se zapojoval do hovoru, mu dodával na přitažlivosti. Dával najevo zralý odstup k běžně vyznávaným názorům a módám. – Tak ty se zabýváš renesancí – zeptal se a znělo to skoro vážně. – Ale proč zrovna renesance?

Zuzana znervózněla jako vždycky, když si nebyla docela jistá, jak formulovat své mírně popletené myšlenky.

– Tenkrát přece... vznikal náš svět. Připadá mi to úžasné. Ale ze všeho nejvíc mě zajímá otázka perspektivy – dodala už sebejistěji.

– Perspektivy? – zeptal se Brok, teď už naprosto vážně.

– Ovšem. Co to znamenalo, když renesanční malířství zavedlo perspektivu? Začalo se zobrazovat pozadí, podrobnosti, skryté souvislosti. Všechno to, co středověk nezachycoval, protože to tenkrát ještě nebylo zapotřebí. Až v renesanci přichází člověk zasazený do takového obyčejného... lidského světa. A ty? Čím se zabýváš?

– Já? – Brok znovu nasadil ironickou masku. – Weberem, Maxem Weberem. Politikou coby doménou démonična. Vstupujeme-li do oblasti moci, tudíž násilí, vstupujeme na ďábelské území. Tedy podle Webera, který byl buržoazním myslitelem a nechápal smysl diktatury proletariátu. – Usmál se trochu jednoznačněji. – Ale to, co povídáš, je opravdu zajímavé. Tak trochu moje téma. Sociologie prý vznikla, když se v malířství objevila perspektiva. Moc zajímavé. – Ironie sílila. Domluvili se, že rozhovor ještě dokončí.

– Ty ho vážně neznáš? – pohoršovala se Majka. – Naděje naší sociologie! Asistent profesora Kleina, to už něco znamená... Zajímavý

člověk. Říká se, že je úspěšný, nedí divu. Dej si pozor. O té jeho weberovské práci se povídá všude! – Když ale Zuzana chtěla z Majky dostat něco o Weberovi, nedozvěděla se nic.

Ani Benedikt se s ní o Weberovi nechtěl příliš vybavovat. Spíš se vyptával a díval se jí přitom upřeně do očí, zálibně si ji prohlížel, až nakonec Zuzana zkusila nasadit trochu serióznější tón, ačkoliv ta situace se jí celkem zamlouvala, cítila příjemné rozechvění.

Šli spolu na *Osm a půl*. Zuzana byla nadšená, i když svoje pocity neuměla moc dobře vyjádřit. V tom vzrušení mluvila trochu napřeskáčku a najednou Benedikt skoro pohrdavě prohodil:

– Ti tedy mají problémy...

– O co ti jde? – Zuzana se cítila dotčená. Okouzlení trochu pominulo. V těsné kavárničce to bylo cítit připálenou kávou, vlhkem a lacinými voňavkami. – Moment, a co my? My snad takové věci neprožíváme? Neřešíme snad... jak se vnitřně smířit... nepátráme po smyslu...?

– To ne... jde mi o to, že u nás je všechno těžší, vážnější. Cítíme dech dějin, jsme zasazeni do kolektivních dramát, nemáme čas se takhle hrabat ve vlastním nitru... Možná nemám pravdu. Třeba na to jdu příliš sociologicky. Možná jsem až moc synem vlastního otce. Patřil k psychoanalytické smetánce, ještě za vídeňských dob, a naprosto mě od těchhle věcí odradil.

Zuzany se dotkla Benediktova necitlivost, dělala chvíli uraženou. Příběh Broka seniora ji však zaujal. Na neosvětleném zasněženém plácku blízko domu, kde bydlela, se dlouho líbali. Než ji Benek pustil, pěkně promrzla. Když se prokřehlá vrátila domů, nebyla si jistá, jestli už zase není zamilovaná.

* * *

Vzpomínky se prolínají: vzpomínky Zuzany a všech, s nimiž o tehdejších událostech bude mluvit, spřádat s nimi příběhy, jež se vzájemně protínají a prostupují. Jejich paměť se propojí, prodchne ji to, co přečtou, uslyší, uvidí. Prožitky a rozhovory, obrazy a reflexe se přetaví ve zkušenost, jež už přesahuje osobní perspektivu lidského atomu, který spoluvytvářel dějiny oné doby, přitahován a odmršťován neznámými silami.

Na univerzitě to vřelo. Naděje gomułkowského Října, které jinak v Polsku omezila cenzura, přidusila „malá stabilizace“,⁵ strach a každodenní tíseň, vyvřely na vysokých školách. Mladí, kteří už nepamatovali válku ani následný estébácký teror, hledali únik z bezvýchodné situace ve vášnivých debatách a sporech, jaké probíhaly na kolejích, po kavárnách, dokonce i v posluchárnách. Dva roky předtím, na desáté výročí Října, filozof Leszek Kołakowski na Varšavské univerzitě s hořkostí veřejně proklamoval jeho konec. Stálo ho to jenom stranickou legitimaci. Univerzity byly místem, kde ještě vládla jistá svoboda. Pořád víc se mluvilo o skupině studentů, kteří organizují veřejné diskuse. Říkalo se jim komandos. Chodili na různé legální schůze a měli tam neuvěřitelná vystoupení: mluvili o omezování svobody, o tom, že situace v Polsku odbíhá od principů socialistické demokracie, o absenci debaty, na univerzitách tolik potřebné. Pořadatelé upadali ve zmatek, konformní studentští funkcionáři se ocitali v úzkých a nabádali přítomné, ať se provokatérům postaví, ať důvěřují kolektivní moudrosti strany. Komandos uměli podpořit své argumenty citáty z Marxe, Engelse a Lenina, někdy také z Rosy Luxemburgové. Řečnili se zápalem a vypadalo to, že věří nejen vlastním slovům, ale také tomu, že stávající realita představuje sice úchylku, avšak návrat k ideálům a tudíž naplnění kolektivní touhy je možné.

Zuzana na ta setkání také chodila. Poznávala už jednotlivé osoby. Všimla si hlavně jednoho člověka s kudrnatými vlasy, který měl sice vadu řeči, to mu však nijak nepřekáželo v debatování. Byla rozpolcená. Komandos se jí líbili, imponovali jí odvahou, zápalem, angažovaností, dokonce i tím názvem. Zneklidňovala ji víra v proroky komunismu, které citovali. Bylo jí jasné, že odvolávat se na oficiální fráze a citáty z ideologických světců je nezbytné, jenže se poté musí konfrontovat s jejich činy a se systémem, který vytvořili. Stejně jako její blízcí věděla, že komunismus je zlo.

Nezapomněla na loňské procesí Božího těla, které policie rozehnala obušky. Matka se pokoušela krýt vlastním tělem Tádka, Zuzana se snažila odvést rodinu na bezpečné místo. Nakonec to odnesli

5 Malá stabilizace (pojem zavedl Tadeusz Rózewicz v dramatu *Svědkové aneb Naše malá stabilizace*, 1962) – období Gomułkových umírněných reforem po říjnu 1956.

strachem a pár modřinami. Odpočívali pak na plácku a Tadek chytil zachmuřenou matku za ruku. – Mami, proč tohle Bůh dovoluje? – Zuzana si uvědomila, že je sice dospělá, ale hlavou jí vrtá úplně stejná otázka. – Asi nás chce zkoušet – odvětila matka a nerudně zafuněla. Zuzana nevěděla jistě, jestli se ta nevráživost týká bratra, světa nebo Boha.

Tadek se nenechal odbýt: – Bůh je dobrý... proč zkouší zrovna nás? Nic špatného jsme přece neudělali.

– Kdybych to jenom věděla, synku... kdybych já věděla... – pronesla smutně matka a rozhovor tím skončil. Devatenáctiletá Zuzana si uvědomila, že matka už zestárla, přitom jí bylo jen něco přes čtyřicet. Vybavila se jí téměř prošeďivělá máti na otcově pohřbu. Nedlouho potom, když se k ní přitulila, zjistila, že teď už má odrostly dočista bílé.

Dziady sledovala Zuzana se zatajeným dechem. Benedikt ani nemusel říkat, za jakou cenu získal listky. Uměla si to představit a byla mu nesmírně vděčná. Předtím mu vysvětlovala, jak silně jí na inscenaci záleží, vždyť ji po pár dnech měli zrušit. Strana rozhodla. Původně se Benedikt Zuzaně přizpůsobil s jistým vzdorem, neboť, jak poznamenal, v daném případě jde o hromadný prožitek a je vedlejší, co jej vyvolává, takže samo představení je vlastně nepodstatné. Zdálo se však, že té fascinaci, jak tomu říkal, nakonec podlehl a sledoval děj na jevišti s podobným zaujetím jako Zuzana.

Drama pojednávalo o nich, Mickiewicz, adaptovaný teď poslušným Dejmkem, jim mluvil z duše.⁶ Výkřiky a opakovaný potlesk byly spontánní, reagovaly na prorocká básníková slova. Mickiewiczovy repliky a obrazy vyjadřovaly přesně to, co chápali a prožívali také oni.

– „Temnoty kryjí zem a lidé v spánku leží“⁷ – slyšela Zuzana, chytila Benedikta za ruku a cítila, jak se oba rozechvívají a jak se s nimi chvěje celý sál, všichni, jejichž jménem vězeň na jevišti promlouval.

– „Však znám to, co je volnost z přízně Moskalčika. Okovy lotři sejmou,

6 „Protisovětské“ vyznění *Dziadů* v režii Kazimierze Dejmka (premiéra ve varšavském Národním divadle 25. 11. 1967) je považováno za nezáměrný efekt, režisér ani později nepatřil k odpůrcům režimu, kvůli představení byl však vyloučen z Polské sjednocené dělnické strany.

7 Překlad Františka Halase. Adam Mickiewicz: *Konrad Wallenrod/Dziady*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Knihovna klasiků, 1954.

ale jenom s údů, však na duši je vtlačí...“ – deklamoval herec, jeho hlas se ale nenesl jenom divadelním sálem, rezonoval také v nich, a proto mu odpovídali, vždyť mluvil za ně, jejich jménem. Když zaznělo: - „Lidé! Z vás každý moh' by, vězněný i sirý, trůny kácet, zdvíhat jen myšlenkou, snem víry“ – rodila se v nich naděje, která prorážela divadelní zdi, vznášela se nad městem a nad zemí, ponořenou do zimního spánku. Jevišťem procházel duch jejich doby, konspirativně zahalený do kostýmu z minulého století. Probíhal ples u Senátora, odehrávaly se scény ve varšavském saloně, znovu probíhal národní obřad. Nebylo snad na nich, aby se vymanili ze smyčky času? Diváci vycházeli jako dobří známí, nebo spíše jako vzbuřenci, kteří na sebe spiklenecky pomrkvávají. Byli nabití energií, neochromil je ani chlad, jenž na ně zaútočil hned u východu, a nelámali si hlavu ani s hloučky postav, které je z povzdálí pozorovaly. To, co zažili, jim dávalo víru v obrození, jež v nich klíčilo.

Shodou okolností přišla řeč na to, že známí mají vstupenky ještě na poslední představení, na 30. ledna. Když po přednáškách postávali na univerzitní chodbě a přemýšleli, co teď s představením bude, bylo jim jasné, že mluví o věcech zásadních. Ani nevěděli, koho z nich napadlo, že by mohli jít k divadlu a zkusit se dostat dovnitř. U Národního byla skrumáž. Dav se tlačil ke vchodu, zděšené uvaděčky ten nápor jen taktak odrážely. Vtom skupinka, v níž se zcela neočekávaně ocitla také Zuzana, vtrhla dovnitř. Zmatek neustal, oni však už byli v hledišti.

Rámus neutichá a představení nezačíná, ačkoliv čas běží a napětí sílí. Konečně světla hasnou a obecenstvo v přízemí i na balkonech se zvedá, tu a tam se ozývají výkřiky, až konečně všichni začnou jedním hlasem provolávat: „Chce-me-svo-bo-du-zruš-te-cen-zu-ru!“ a „Dej-mek! Dej-mek!“. Na jeviště vychází Kouzelník.

Nakonec po opakované děkovačce definitivně padá opona, aplaus však neutuchá. Krom rytmického potlesku je slyšet také čím dál hlasitější pokřik, ten, který se ozýval na začátku představení. Obecenstvo se hrne ven, formuje se průvod, který pochoduje mrazivou nocí a rozechřívá se voláním: „Chce-me-svo-bo-du-zruš-te-cen-zu-ru!“ Někdo rozvíjí transparent. Teprve ve světle pouličních lamp na třídě Krakovské předměstí rozluští Zuzana nápis „Chceme další představení“. Průvod končí u pomníku Mickiewicze, tam transparent smotají. Ozývají se ještě nějaká hesla, v podstatě však nikdo neví, co dál. Vtom ze tmy

vynořuje policejní kordon s obušky. Dav se rozprchne, Zuzana utíká s ostatními. Ani si nepamatuje, jak se dostala domů.

* * *

Potom šlo všechno ráz na ráz. Po škole začal kolovat dopis s požadavkem na obnovení inscenace. Zuzana ho podepsala s nadšením a v přesvědčení, že konečně něčemu pomůže, aspoň podpisem. Benek se zdráhal. – Nevím, jestli jsi udělala dobře – vylezlo z něj nakonec.

Pár dnů předtím jí oznámil, že otec šel na delší dobu někam ven. Cestou po schodech bylo už Zuzaně jasné, že se to stane právě teď. Stane se to, k čemu se odhodlala vlastně už dřív, ačkoliv se snažila na to nemyslet. Pak všechno proběhlo trochu neobratně, trochu mimoděk. A z její strany jakoby nevědomky. Když se Benedikt nakonec sesunul, lehl si na bok a přitiskl ji k sobě, zdálo se jí, že se stal někým nesmírně blízkým, přestože o něm věděla tak málo. Scházeli se čím dál častěji. – Už brzo bych měl dostat vlastní byt – pochlubil se, když zase byli u něj doma, celou noc, jak plánovali, protože otec kamsi odjel. Zuzana matce řekla, že zůstane u kamarádky a budou se učit na zkoušky.

– Pleteš se! Nejsem žádný alibista! – Benedikt skoro křičel. V takovém rozpoložení ho Zuzana zatím neviděla. Byl rozčilený a znejistěl. – Mně... prostě... – rozkašlal se a Zuzanu poprvé napadlo, že vypadá jako ztracené dítě, jako Táda, když neumí vyjádřit vlastní pocity – mně na tobě záleží, a proto přemýšlím... jestlis to udělala správně...

Zuzana ho objala. Líbali se a pak skončili v posteli. Svět mimo jejich těla přestal existovat.

Otec křičel. Křičel ze sna a Zuzana věděla, že by ho měla probudit, nocí se však k němu nemohla prodrat. Dusila se v husté černi. Probudila se mírně otupělá, sténání však neustávalo. Až po chvíli si uvědomila, že na posteli vedle ní sebou s křikem hází Benedikt. Rozsvítila lampičku a celá vylekaná ho probouzela. Připadalo jí, že trvá celou věčnost, než se probral. Díval se pak na ni, jako se díval otec, když po návratu domů usnul v kuchyni s hlavou na stole a ona ho probudila. Benedikt se ještě chvíli probíral.

– To se mi stává – odpověděl na její starostlivé vyptávání. – Mám to od malička – dodal po chvíli.

– Za války jsem se pár roků ukrýval... ukrývali mě. Předtím mi odvedli a zabili matku. Nevím, jak dlouho to trvalo, schovávali mě ve skříni. Snad to byl celý rok, možná i déle. Těžko bych to teď zjistil. Strčili mě do skříně, dokonce mi dali kyblík, abych se měl jak vyprazdňovat. Bylo mi pár roků. Pak mě odvezli pryč z Varšavy, ke konci války jsem žil na nějakém statku. Tam to bylo mnohem lepší, i když jsem se nesměl ukazovat sousedům. Strašlivě jsem se bál a nějak mi to zůstalo. Špatně spím.

Otec byl tenkrát ve válce. Šel do mobilizace jako lékař, důstojník v záloze, hned v září. Byl mi rok, nic si z toho nepamatuju. Mám dojem, že se mi vybavuje matka, může to ale být jenom představa, sen o krásné paní, jak se o mě stará. Když Polsko padlo, dostal se otec do Rumunska a pomáhal lidem utíkat přes Balkán. Pak ho internovali v Maďarsku a vydali Němcům. Měl štěstí, dostal se do oflagu. Když se vrátil... se ženou ani s bratry se už neshledal. Vzpomínám si, jak jsem ho viděl poprvé. Bylo mi sedm. Všechno už přešlo, mohl jsem ven, jenomže jsem se pořád bál. Všechno mě děsilo, schovával jsem se před lidmi a při každém nečekaném zvuku mě přepadala panika. Viděl jsem vysokého tmavovlasého člověka. Je to k neuvěření, ale cítil jsem, že je to někdo výjimečný. Strach jsem tentokrát neměl. Rychle přišel, sklonil se a vzal mě do náručí. „Synáčku,“ řekl. Nic víc neřekl, ale bylo mi jasné, že je to otec, a nepřišlo mi to nijak zvláštní.

Benedikt neměl chuť se dál svěřovat. Zuzana musela trochu naléhat, aby z něj dostala nějaké bližší informace.

– Původně se jmenuju Baruch, po dědečkovi. Zabili ho a taky jeho ženu a dvě děti v pogromu v roce devatenáct set pět, nebo možná šest, už po revoluci. Otec a další dva jeho bratři to přežili, ten nejstarší je odvedl. Po válce mi otec změnil jméno, vlastně polatinštil, takže jsem Benedikt. Chtěl mě zbavit břemena z dětství – zasmál se sarkasticky.

Bylo to na MDŽ. Směšný svátek rudých karafiátů, které rozčilená matka nosívala domů, načež Zuzaně vždycky skoro omluvně vysvětlovala, že kytky vyhazovat do popelnice neumí. Docela spokojeně se však pochlubila punčochami, které zdravotnice občas dostávaly „na příděl“. Většinou z ní táhl alkohol, a přestože nebývala opilá, Zuzana tenhle stav nesnášela. Právě toho dne měli v kampusu shromáždění. Několik dnů předtím vyhodili ze školy dva studenti kvůli organizaci průvodu po posledním přestavení *Dziadů*.

Jednoho z nich si Zuzana pamatovala – byl to ten koktavý mluvčí s vlnitými vlasy.

Dav čekal a napětí rostlo. Mezi lidmi se objevily také tváře tajných, lišily se na první pohled. Někdo řečnil, mimo jiné o tom, že ministr se vyhozením studentů dopustil protiprávního jednání. Shromáždění souhlasně pokřikovali, někdo hvízdal. Na zídku vyskočila vysoká dívka a říkala cosi o svobodě a o cenzuře, v tom povyku jí nebylo moc rozumět. Muži, kteří byli trochu starší než demonstranti a byli jinak oblečení, tvořili čím dál větší hloučky, až se kolem shromáždění vytvořil kordon. Pak začali z davu vytahovat některé jednotlivce. Studenti se semkli a snažili se tomu zabránit. Zuzana, svíraná ze všech stran, sotva lapala po dechu. Cítila, jak davem projíždí střídavě zloba a strach. Kolem se rozlehlo skandování: „Běž-do-mů-tu-ris-to!“ Zuzana řvala z plných plic, zmocnil se jí vztek. Těm chlapům v tvídových kabátech a šustákových bundách, kteří se na ně tlačili a ve tváři měli zlý výraz, by nejradši něco udělala. Viděla, jak dva z nich vlečou vzpírající se dívku, jak ji pobízejí štouchanci. Jiní se potýkali s nějakým klukem, snažili se ho vytrhnout ze skupinky studentů. Zaslechla ženský křik. „Dě-ka-ní“ – zaznívalo z davu stále silnější skandování.

Kordon útočníků konečně povolil a vzdálil se. Studenti se začali rozcházet, když vtom se od vstupní brány rozlehl křik. Zuzana si až po chvíli uvědomila, že se dav drolí na skupinky, na jednotlivce, kteří utíkají, a že se za nimi se zvednutými obušky řítí policejní jednotky posílené smečkou civilistů, kteří také s vervou mlátí každého, koho se jim podařilo dostihnout. Ten pohled ji na okamžik ochromil. Jako ve zpomaleném filmu viděla nějakého mladíka, jak padá, jak ho dohnalo několik chlapů v uniformě a estébáků. Bílé pendreký se zvedaly a klesaly, kolem dál prchali lidé. Za Zuzanou se pustil muž v prošívané šustákovce, s obuškem. Dala se na útěk příliš pozdě, zatarasil jí cestu, napřáhl se a otevřenou dlaní ji z obou stran praštil do obličeje. – Ty kurvo – vriskal. Zapotácela se a skoro upadla. V hlavě jí něco explodovalo. Byl to spíš šok než bolest. Přestala vnímat, co se děje kolem. Ucítla ještě škubnutí v rameni, což urychlilo její bezhlavý úprk. Fízl ji ještě stihl přetáhnout obuškem přes záda. Běžela jako všichni kolem, snažila se vyhýbat policajtům a estébákům. Několikrát ji ještě praštili do ruky a do zad. Vzpamatovala se až před Benediktovým domem.

V puse cítila pachut krve. Vyšlapala do druhého patra a bez rozmýšlení začala oběma rukama mlátit do dveří. Benedikt po chvíli otevřel. Viděla jeho vystrašený obličej a vzadu v předsíni otce s udiveným pohledem. Nevrhla se Benediktovi do náručí, prostě se na něj zhroutila a začala hystericky štkát. Nebylo to schválně, prostě neuměla přestat. Nevěděla, jak dlouho to trvalo, připadalo jí, že celou věčnost. Styděla se. Cítila se zoufale ponížena, přestala se ovládat, byla nikým. Mohli ji bít, ponížovat, nadávat jí. Mohli si s ní dělat, co chtěli.

Benedikt z ní sundal kabát, zavedl ji do koupelny, pomohl jí s mytím. V zrcadle uviděla cizí obličej. Rozcuchané vlasy, podlitina na tváři, napuchlý ret a oční víčko. Usadil ji do křesla, utišoval ji. Čaj přinesl jeho otec. – Jen klid – opakoval teplým hlasem a vzal Zuzanu za ruku. – Tady jste v bezpečí, už je to pryč. – Zaregistrovala Benediktův udivený pohled.

Doprovodil ji domů, když už se připozdívalo. Předtím ji přemlouval, ať zůstane na noc, a otec mu přizvukoval. Zase ten udivený pohled, který Benedikt upřel na otce. Jenomže Zuzana věděla, že matka by o ni měla strach. Nemýlila se. Máti přiběhla, jakmile Zuzana odemkla dveře. – Nic se ti nestalo? – opakovala pořád, i když dcera se ji snažila uklidnit. – Co se ti stalo? – vyzvídal také Tadek, který nečekaně vykoukl z pokoje, už v pyžamu. Matka ho zahnalá do postele. – A vy jste kdo? – zeptala se nakonec a upřela oči na Benedikta, který trochu zrozpačitěl.

– Já... já jsem kamarád – odpověděl nejistě.

– Chodíme spolu – prohlásila Zuzana a samotnou ji to překvapilo.

Benedikt se rozloučil, přičemž se mu znovu dostalo matčina odměřeného poděkování. Ve dveřích po krátkém zaváhání políbil Zuzanu na tvář. Ta pak znovu propukla v pláč a vrhla se matce do náručí. Máma ji dlouho konejšila.

– Už je to v pořádku – objala ji, pohládila po hlavě – už je to pryč. Ten chlapec docela vyrost – zavtipkovala, když se Zuzana trochu zklidnila.

* * *

Následující dny si Zuzana zapamatovala nejasně, události se prolínají natolik, že lze jen těžko určit jejich chronologický sled. Další demonstrace v různých čtvrtích města. Neví se, kdo je svolává, studenti se však navzájem informují. Na určeném místě se shromažďují po-

četné skupiny lidí. Zanedlouho se objevuje také bezpečnost a agenti. Demonstranti zakřičí pár hesel a musí brát nohy na ramena. Přesto mají všichni pocit, že se podílejí na něčem nesmírně důležitém. Zuzana běží s hořícími novinami. Je jich několik, zapálili ty pochodně a teď utíkají s hořícími cáry a věří, že upalují samotnou lež. Teď už nebude možné ji pořád omílat. Euforii proniká vytí policejních sirén, plameny olizují Zuzaně ruce. Musí noviny odhodit, utéci.

Na univerzitě je schůze, volí si své zástupce. Pronášejí projevy. Mluví o cenzuře, kterou musí zrušit, o svobodě, kterou je potřeba znovu získat. Všichni souhlasí. Mluví o ideích socialismu. Zuzana chápe, že bez odkazu na oficiální doktrínu to nejde. Nikdo přece ani ve snu nedoufá, že by už teď mohli získat naprostou svobodu. Vadí jí to, ostatním zřejmě taky, ale pokud budou socialistické slogany krokem ke svobodě, dá se to spolknout. Usilují přece o přelom, překonávají strach a pocit beznaděje. Vrací se jim důstojnost. Teď už nic nemůže být stejné jako dřív.

Horečka schůzek, shromáždění, manifestací. Všechno to působí omamně. Vlastně ani neuvažují, co bude dál. Když se nad tím Zuzana chvílemi zamyslí, zmocňuje se jí bezradnost. Večer chodívá k Benediktovi, noční schůzky s ním korunují horečné dny. Milují se vášnivě, bez ohledu na přítomnost jeho otce v sousedním pokoji. Zuzana ani nepotlačuje svoje vzdechy, občas přecházejí do výkřiků. Benediktův otec ostatně Zuzanu evidentně přijímá. Několikrát se stalo, že přišla, když Benek nebyl doma, a on ji zval na čaj, na cigaretu, vyptával se, jak se má. Přijímal ji s hřejivým, chápavým úsměvem. Ty chvíle s ním Zuzanu uklidňovaly.

– Dávej na sebe pozor – opakoval Benedikt, když unavení padali na gauč. Zuzanu to rozčiluje.

– Tohle je mimořádná doba – říká. – Už nepřipustíme, aby nás znova zahrnuli do nory, teď začínáme žít doopravdy! – Benedikt se bezbarvě pousmál.

Toho dne byla Zuzana u Broků. Dívali se na televizi, na přenos Gomułkova projevu ve sjezdovém sále. Chvílemi měla pocit, že snad špatně vidí. Nechtělo se jí věřit, že někdo ještě může něco takového říkat, navíc veřejně. Transparent nad hlavou řečníka hlásal: „Každý má jen jednu vlast.“ Slyšela, že jsou nepřáteli lidového Polska a že s nimi

dělnická třída exemplárně zúčtuje. Že za vším stojí sionističtí pacholci, lidé s morálkou kuplířů, bandité z antisocialistické spodiny. Vracely se jí dvanáct let staré vzpomínky, manifestace před Palácem kultury a pocit, který tenkrát nedokázala vyjádřit – že totiž ty postavy na tribuně, zvláště človíček, kterého lidé nadšeně zdravili, a jenž teď, po dvanácti letech, chrlí výhružky a pomluvy, tedy že ten človíček na tribuně a ti lidé pod ní existují ve dvou oddělených světech. Ona byla spolu s lidmi, na náměstí. S otcem, který ji vzal na záda, s matkou, která otce objímala a čekala Tádu, a Zuzana chtěla sdílet jejich euforii, být zajedno se všemi, kdo se u Paláce kultury shromáždili. Teď masa aktivistů v televizi skandovala „Wiesław, Wiesław!“, „De-mas-ko-vat! Od-ha-lit!“ a Zuzaně bylo do breku. „Studentská mládež židovského původu či národnosti“ – zajíkal se skřet na tribuně. „Sionismus, sionisté, sionistické spiknutí“ – opakoval, jako by měl škytavku. Až když to zaznělo několikrát, pochopila Zuzana, že tím míří proti jejím hostitelům, že křivdí Benediktovi, jeho otci... Podívala se na ně a všimla si, jak si vyměňují zadumané pohledy. Ujišťují se o tom, co už vědí. Zuzana chytá Benedikta za ruku, druhou napřahuje k jeho otci. Oba upírají oči na ni.

Několik dnů potom mají schůzi a vyhlášují univerzitní stávkou. Krom původních hesel jsou tu také nová: proti rasismu a diskriminaci. Atmosféra houstne. Několikadenní stávka končí po jednání s vedením univerzity. Těsně před uzavřením školy.

– Copak, stávka se nepovedla? – přivítal ji Benedikt. Do Zuzany vjel vztek, kvůli tomu odstupu, který brala jako pouhou masku pro nicnedělání, efektní vytáčku.

– A co ty?! – osopí se. – Nezadal sis, tak to máš v suchu. Smrádek, ale teplíčko!

– Ani jsem si zadávat nemusel. Někdo si zadal se mnou, na moje rozhodnutí se nečekalo. Právě mě vyhodili ze školy.

Zuzany se zmocňuje nepopsatelná lítost. Cítí se provinile, je to debakl. Přitulí se k Benediktovi a teprve zblízka vidí, jak se mu nervózně chvějí víčka, jak mu v očích sedí něco temného.

Na dalším shromáždění Zuzana poprvé řeční. Překonává trému, a byť se zdrhává, ví, co je potřeba povědět, a také to říká. Mluví o rasistickém přístupu, o bezdůvodných vyhazovech vědeckých pracovníků, jež jsou nejen útokem na akademickou svobodu, ale také zpochyb-

něním smyslu existence univerzity. Schází ze schodů, které slouží jako pódium, nohy končí jak z vaty, v hlavě prázdno, slyší nějaký potlesk. Uvědomuje si jako zřejmě všichni přítomní, že protest už dohořívá. Zbývají už jen gesta. A čekání na důsledky. Na definitivní porážku.

Pár dní poté ji předvolají na děkanát. Čte papír, podala jí ho neznámá osoba, která se dívá stranou: „Zuzana Sokół, studentka III. ročníku dějin umění Varšavské univerzity... vyškrtnutá ze seznamu studentů.“

Vlastně se s tím smířila už dřív. Teď si láme hlavu jenom tím, jak to povědět matce. Nejdřív však jde za Benediktem. Mává papírem jako nějakou trofej.

– Jsme si kvit. Taky mě vyrazili.

– Ty máš vážně pocit, že to bylo zapotřebí? Mělo to nějaký smysl? – ptá se Benedikt, čímž další část připraveného proslovu padla a Zuzana se rozčilila.

Matka se ke zprávě postavila s větším klidem, než Zuzana předpokládala.

– Třeba to tak mělo být – říká, objímá jí a ona je zase malou holčičkou, čekající na matčin názor. – Možná... to už musíš posoudit sama.

Ještě se denně scházejí v kampusu, ve skupině, jež čím dál víc řídne. Vlastně už ani nevědí proč. Předávají si informace o tom, koho vyhodili, koho zavřeli. Zuzana si uvědomuje, že přátelé mluví v kratších a kratších větách, pořád nervózněji. Ohlížejí se, ztišují hlas. Pak se přistihne, že dělá totéž.

Budí ji nějaké divné hlasy. Ještě malátná se vyhrabe z peřin, vykoukne do předsíně a vidí matku s policajtem a s člověkem v civilu. Ten jí strká předvolání k výslechu, ještě ten den v poledne.

– Jenom žádné zpoždění! – opakuje. Zuzana vidí matčin vylekaný obličej.

Sedí přes půl hodiny na ponuré, hnědé chodbě, až se z jedné místnosti vynoří nějaký tuctový chlápek. Ujistí se, že je to ona. Ukáže, ať jde dál.

Snaží se odpovídat úsečně. Poznala na univerzitě, nevzpomíná si na okolnosti, zná povrchně, nevedla politické řeči, nevěděla, nepamatuje si. Snaží se ovládnout dech. Na člověka na opačné straně stolu se chvílemi bezděčně, nervózně usměje. Bojí se, i když se ze všech sil snaží, aby to nedala najevo, udržela si odstup, zapřela ten strach i sama před sebou. Chlápek vrčí, ať si vzpomene přesně, jinak... – zamračeně

se na ni dívá, odmlčuje se. Zuzana se zhluboka nadechne a opakuje dokola pořád totéž.

– A co je tohle? – burácí chlápek, vyndává nějaké papíry. Nejdřív je mrskne na stůl, pak je vezme do ruky. Čte. O tom, že Zuzana Sokół, studentka třetího ročníku dějin umění, řečnila na schůzi, lživě pomlouvala lidovou vlast a nabádala k odporu vůči socialistickému státu, vedla sionistickou propagandu a šířila smyšlené informace o rasismu strany a vlády.

– No tak co?! Co ty na to?! – Chlápek se naklání, jako by ji chtěl praštit. – Za tohleco se z vězení nevyleze! Konec s přimhuřováním očí nad takovými, jako jste vy!

Zuzana se ohrazuje. Mluvila, protože ji znepokojilo, že by občanům Polska měl být vyčítán jejich původ. Snaží se uspořádat zmatené myšlenky. Pokud z toho vyleze vězení, nemělo by trvat dlouho. Ne víc než rok, dva. Vydrží to. Otec... Tamta doba se přece nevrátí... neměla by...

– Tak ty chceš kritizovat politiku strany a vlády? Ty?! – Chlápek se nad ní zase naklání. Zuzana mlčí.

– A Benedikta – chlápek protahuje hlásky – tedy spíš Barucha, Barucha Broka, syna Adama, a jeho otce Adama, syna Barucha, znáte? – Tahle otázka je posměšná. V Zuzaně se probouzí zlost, zlost na sebe, na vlastní strach a vztek na toho naproti, co se jí hrabe v životě, zesměšňuje to, co je jí nejvzácnější. Cítí, jak ho nenávidí, nenávidí tohle místo, to, co takoví jako on udělali z její země, čeho se dopustili vůči ní, její rodině.

– Ale ano, znám. Benedikt je... – zaváhá jen na okamžik – je můj snoubenec! A je to moje soukromá záležitost.

– Žádné soukromé záležitosti se tu nevedou! – mručí chlápek. – Zadává si se Židáky – říká polohlasně, s pohledem upřeným mimo Zuzanu.

– Cože? – souká ze sebe Zuzana. Cítí, že je schopná vybuchnout, zaplavit toho naproti přívalem nadávek.

– No dobrá. Tak jak je to, chcete zpátky do školy? Měla jste smůlu, špatná společnost. Bylo by ale přece škoda kazit si život. Jste mladá, šikovná, z dělnické rodiny. Můžeme nad tím škobrtnutím přimhuřit oči. Lidové orgány umějí mít pochopení. Podepíšete ten papír a zamyslíme se, co dál...

Zuzana zírá na stránku papíru před sebou. „Zavazuji se ke spolupráci s orgány Státní bezpečnosti... budu podávat informace o všem, co se dozvím...“ Uklidňuje se.

- Nepodepíšu to.
- Jak nepodepíšeš?! – Chlápek znovu vyskakuje, tvář má hrozivou.
- Já se tě neptám, jestli chceš podepsat...
- Nepodepíšu!
- Máte poslední příležitost. Teď vás tu chvíli nechám. Pak se vrátím a nebudu už sám. Buď to bude papír podepsaný, nebo už odsud neodejdete. A příjemné to nebude.

Zuzana zůstává sama. Už ví, že spolupráci, donašečství, určitě nepodepíše. Cítí, jak se uvnitř chvěje. Třeba je to jen pár let, třeba ji nebudou mlátit.

Chlápek se přece jenom vrací sám.

- Tak co? – naklání se nad ní. Zuzana beze slova odsouvá papír.
- Neodhodlala jste se? Škoda, vaše ztráta. Dejte si pozor, ať neskončíte jako tatínek. Nás nikdo nepřeveze, a kdo začíná... Teď podepíšete protokol z výslechu a prohlášení, že o tom nikde nebudete mluvit. Brzo si vás zase předvoláme. Neskončili jsme, to si pište.

Zuzana čte a podepisuje protokol a prohlášení, že podrobnosti z výslechu si nechá pro sebe. Vychází ven. Na ulici ji přepadne nenadálá slabost. Kolena se jí třesou a město smáčené deštěm je ještě rozmazanější. Rakowieckou ulicí projíždí nákladák. Pod plachtou vidí muže se žerděmi a s transparenty. „Vymýtit zlo!“ – čte Zuzana.

U Benedikta doma dopodrobna vypráví o výslechu i o nabídce spolupráce. Přitulí se k němu, uvědomuje si, že tlumí hlas.

– Mě taky vyslýchali. Taky jsem se bál – odpovídá zasmušile Benedikt. Pak se na ni dlouze zadívá. Má na jazyku otázku, ale nezeptá se.

– Tak copak? – vyptává se Zuzana šeptem, přitulí se ještě blíž a dívá se mu do očí. Benedikt se trochu poodsune. Vypadá, jako by chtěl něco povědět, pak to vzdává. Začínají se líbat.

Benkův otec tráví dny u televize. Když Zuzana jednoho dne přijde, stane se nechtěně svědkem ostré výměny názorů. Tohle u Broků nikdy nezažila.

– Proč se tím trápíš, táto?! Proč čučíš na ty nesmysly? Přece je nashadě, co řeknou, koho odsoudí a jak to bude znít! – říká Benedikt zvýšeným hlasem.

– Nechápeš to? – odpovídá otec v zakouřeném pokoji. Mluví jako by z dálky, z podivného odstupů, který mezi ním a synem vzniká. – Musím si znovu zvykat na situaci, kterou už odněkud znám. Musím jí

přivyknout, ačkoliv mě to vlastně už nepřekvapuje. Mě poslali do důchodu už před rokem. Víš přece proč. Vymetali armádu. Právě vyhodili Henryka Weise, ještě mu nebylo padesát. Skvělý kardiolog. Takové tam nemají. A vyhodili ho.

Na obrazovce se objevil transparent „Sionisté na Sion“, pod ním nějaký člověk ve vaťáku deklamoval, že požaduje „přísné potrestání nepřátel lidového Polska“.

Doma nazlobená matka křičí na rozdováděného Tádu. Je potřeba uklidnit situaci, poslat bratra do pokoje, pak několik otázek, které matka odbývá, až konečně vyhrkne: – Nahnali nás na schůzi. Chtěla jsem vyklouznout, ale Kwaśnická mě načapala, bába jedna stranická. „Kampak, sestři?“ ptá se. „Tohlecto je důležitá schůze, absenci bereme jako disciplinární přestupek. Konec, nejenom s prémiei.“ Šla jsem. Odsuzovali jsme nepřátele lidu. Takové jako vy. Posílali jsme Židy do Izraele. No, Židy ne, sionisty. Tak se jim teď říká, ale co ti mám povídat. Sama je přece znáš líp.

– Mami, a proč mluvíš ve třetí osobě?

– Protože pro mě jsou to přece jenom *oni*. A ty mě nebudeš posuzovat – odvětila matka s tvrdým pohledem.

Domluvili se na náměstí Konstituce, odtud už mohli dojít pěšky do bytu Broků na Koszykové. Připozdívalo se, ve vzduchu však byly ještě cítit záchvěvy jara. Zuzana se přitulila k Benediktovi. Směrem od Jeruzalémské třídy se ulicí Nezávislosti blížila skupinka mužů, cosi pokřikovali. Byli podnapilí, zřejmě se vraceli z manifestace, nesli totiž žerdě. Šli v rozepnutých šustákovkách, několik z nich mělo tyrolácké kloboučky a vypadali na mladé dělníky. „Pryč se sionisty!“ – skandovali – Sionisti na Sijón! Dva policajti, kteří nejdříve vyběhli směrem k nim, zpomalili a usmáli se. Zuzana cítila, jak Benediktovi tuhne paže. Byli už blízko: „Pryč se sionisty!“ – křičeli. Benedikt se schouli. Nechtěla k němu obracet hlavu, ale zaregistrovala, že stahuje hlavu mezi ramena. Nevraživě se podívala na hlouček křiklounů. – Ale ale! – jeden z nich si všimnul Zuzanina pohledu a vyzývavě vykročil směrem k nim. – Copak? – Benedikt přidal do kroku a táhnul Zuzanu s sebou. Mimoděk si vzpomněla, jak se snažil ignorovat antisemitské nápisy ve výkladních skříních, nevnímat autobusy, které svázely lidi na manifestace.

V bytě Broků seděla starší zrzavá žena s ostrými rysy. Mluvila hlasitě, bez ohledu na přítomnost Zuzany, jíž ledabyle kývla na uvítanou.

– Tak se rozhodněte! Měli bychom odjet, je to otázka důstojnosti. Nechtějí nás tady!

– Proč říkáte „nechtějí“?! – neudržela se Zuzana. – Vždyť tu kampaň rozpoutali nahoře, lidi za to přece nemůžou!

– Nemůžou?! – obrátila se zrzka prudce k Zuzaně. – Jsem toho názoru, mladá dámo, že vaše vědomosti a zkušenosti vás neopravňují k tomu, abyste nám skákala do řeči! Ta „kampaň“, jak tomu ráčíte říkat, by nebyla možná bez podpory takzvaných obyčejných lidí. Někdo pokřikuje: „Sionisti na Siam!“⁸ Někdo huláká vivat Gomuška. Někdo mi pro změnu popatlal výkaly dveře a na ulici na mě ukazuje prstem. Když na mě někdo syčí „ty židačko“ a šikanuje mě na každém kroku, nejde o nějaký bezejmenný ouřad. Takže si laskavě nechte to poučování!

– Kryšo, ne tak zhurta. Zuzana to myslela dobře. Má právo říct svůj názor. – Benediktův otec mluvil měkkým psychoterapeutickým hlasem. Kryša prskne a odvrátí se od Zuzany.

– V Československu se děje něco důležitého – říká Benedikt. – Bude to mít dopad i na nás, možná ne hned, ale bude. Musí! – Přesvědčuje spíše sám sebe než ji. – Jedna země bloku se reformovat nebude, je to trochu jako domino. Chápeš? Pokud může být jiný, lepší socialismus, proč ne tady?

– A může být lepší socialismus? – pochybovala Zuzana.

Občas s Benediktem a jeho otcem chytali Svobodnou Evropu na robustním přijímači Telefunken. I navzdory rušičce v něm rozuměli slovům, přilétajícím z jiného světa. Rádio mluvilo o tom, co se nemohli dozvědět z oficiálních sdělovacích prostředků, o událostech v Polsku, ale také v Československu i jinde. Československo bylo nejdůležitější. Promoskevští, konzervativní kandidáti ve volbách delegátů na mimořádný sjezd KSČ prohrávali. „Pražské jaro“ – ten pojem slýchala Zuzana stále častěji. Polský tisk kritizoval československý revizionismus. Manifestanti se distancovali od buržoazních, kapitulant-

8 Na režimních manifestacích v roce 1968 autoři některých antisemitských hesel (mj. „Sionisté na Sion“) zaměnili Sion a Siam, tj. Thajsko.

ských tendencí, které podrývaly československou komunistickou stranu.

– Jdeme se na Gdaňské nádraží rozloučit s přáteli – oznámil jí Benedikt na vysvětlenou, proč musí odložit schůzku. – Odjíždějí do Vídně a pak do Izraele.

– Půjdu s vámi – prohlásila Zuzana bez zaváhání. A trvala na tom, ačkoliv Benedikt se ji snažil od toho nápadu odradit.

Začínala jarní noc. Na město se ostražitě kladly chladné stíny. Na nástupišti se shromáždila skupinka několika desítek osob. Stáli semknutí, vzájemně se kryli před světem. Všichni se znali. Opakovaně vyslovovali svá jména, každý se ujišťoval o přítomnosti těch ostatních. Benedikt jim představoval Zuzanu. „Moje snoubenka“ – dodával. Loučili se s rodinou Steinů. Rodiče, devatenáctiletá dcera a šestnáctiletý syn. V chabém osvětlení byly jejich tváře nezřetelné. Dcera se odpojovala od skupiny a s vyzývavým ťukáním podpatků obcházela kolem, přičemž vrhala pohled dál na peron, kde v pološeru postávaly skupinky nějakých mužských. Ozval se smích.

Vlak odjel, ale oni tam stáli dál. Jakási žena se dala do tichého pláče. Zpátky do města se jich pak vydalo celkem dost, neradi se rozdělovali, v menších skupinkách se nejistě rozhlíželi kolem, až nakonec Zuzana zůstala jenom s Brokovými. Dva muži, kteří se prosmekli kolem, po nich drze pokukovali. – To maj teda pěkný... – řekl jeden z nich a druhý se krátce zasmál. – Jdeme – řekl Benedikt, objal ji a zamířil na refýž.

Ještě několikrát byla přítom, když Benedikt a jeho otec doprovázeli přátele na Gdaňské nádraží. Koncem května dostala předvolání k dalšímu výslechu. Dávno už nechodila na univerzitu, přestali se tam scházet, a když se náhodou potkali, neměli si příliš o čem povídat. Několik jejich známých zůstalo ve vazbě, čekali na proces. Plno jich jako Zuzanu vyloučili ze studií. Na Rakowieckou šla už méně vylekaná než posledně. Klid si však naordinovat neuměla.

Tentýž rituál s čekáním. Podobný příslušník, ačkoliv ne ten, co minule, ji zavolal dovnitř.

– Jste nenapravitelná – spustil. – Dostala jste upozornění, nazvěme tak to vyloučení ze školy. Je vám jasné, že šlo o pouhé varování – sklonil k ní tvář s oplzlým úsměvem – a vy si teď zadáváte s nepřáteli, se sionisty. Chodíte demonstrovat na Gdaňské nádraží, nebo snad ne?

- Netušila jsem, že to jsou demonstrace. Vyprovázím přátele.
- Pořád si vedete svou. Jste přece Polka.
- Oni jsou taky Poláci.
- Poláci, a opouštějí vlast.
- Třeba cítí, že je k tomu někdo nutí...
- Nutí?! Kdo by je nutil? Je vám jasné, že to jsou sionistické lži. Hnuj házený na vlast, a za to hrozí důsledky. Vy tedy říkáte, že je někdo nutí?! – znělo to jako jasná hrozba.
- Co když se tak cítí?
- Koho to asi zajímá?! Tak co? Dál se budete stýkat s nepřáteli, se sionisty?
- Není mi známo, že by šlo o sionisty nebo něčí nepřátele. – Zuzana se uklidnila. Měla pocit, že se opakují pořád tytéž fráze a chlápek naproti ní je tím otrávený víc než ona.

* * *

- Holka zlatá... copak musíš takhle riskovat? – začala zdráhavě matka. – Víš, že jsem nic neříkala, když ses angažovala... no, sama víš. Ani když tě vyhodili, i když se s tím těžko smírju. Ale teď... je po všem. Nač chodíš na to nádraží?
- Jak to víš, mami?
- Jak to vím? – matka se hořce zasmála. – V nemocnici si mě předvolala vrchní. V kanceláři seděl estébák. Ptal se, proč si začínáš se sionisty, proč se účastníš demonstrací. Vyhrožoval... Zuzko, já vím, co je to láska, ale k čemu jsou ty demonstrace? Neobešli by se na tom nádraží bez tebe?
- Myslím, že ne. Myslím, že někdo, kdo není... víš přece. To není kvůli Benkovi, dělám to kvůli sobě. Mám pocit, že to tak má být...
- Matka se na ni dívala mlčky. Pokyvovala hlavou, tvářila se zvláště a Zuzana nevěděla, jestli to znamená souhlas, nebo jen potvrzení matčiny nevysslovené domněnky.

* * *

- Slyšelas to? V Československu vydali Dva tisíce slov! – zvolal Benedikt, sotva se setkali. Hned se však neklidně rozhlédl. Lidé si jich

nevšimali, Krakovské předměstí bylo zalité sluncem. – To prohlášení je revoluční – říkal už přitlumeným hlasem a s těkajícím pohledem. – Konec cenzury, víš, co to znamená? – Naklonil se k ní, cítila jeho zrychlený dech.

– Jenže to není u nás. Vidiš? – Zuzana pokynula hlavou. Slunečnou ulicí se šinuli zasmušili lidé se sklopenýma očima.

– Jistě, ale musíme myslet dál. Za nějakou dobu... – Benedikt zpomalil chůzi. Zasáhl ho Zuzanin pohled, přibrzdil. Z těla mu vyprchalo nadšení, shrbil se a nachýlil. – Možná máš pravdu, jenomže něčeho se přece držet musíme. Možná přece...

Navrhl jí, aby si udělali prázdniny a jeli na dva týdny na Solinskou přehradu. Matka nečekaně rychle souhlasila. Vláčeli se do Řešova celou noc, vestoje v dusném, přeplněném vlaku, v davu naštvaných lidí, kteří se cpali a povykovali na sebe. Podařilo se jim nasoukat se do zadní části autobusu, na vlastní i cizí zavazadla, navzdory pokřikování a nadávkám, a v zápachu benzínu a potu jen taktak lapali po dechu, i když ventilačky byly otevřené. Odpoledne se přídušení vypořádali na vzduch, tetelil se vedrem.

Ubytovali se v železničářském rekreačním středisku, rezervaci pokojíku jim zařídil Benediktův otec. Dům stál u jezera, na okraji lesa. Opláchli se pod sprchou v koupelně, kterou měli na společné chodbě, pak usnuli. Probudili se, když už vedro polevovalo a hlad je donutil poohlédnout se po večeři. Tu nakonec usmlouvali s hudrající správcovou. – Večeře je do půl osmé, teď máme skoro osm, takže jen výjimečně, když jste zrovna přijeli – a pak se vydali na omamnou procházku nočním lesem.

Chodili se koupat do jezera, toulali se po lese, milovali se a usínali, po procitnutí podnikali další výpravy nebo se zahrabali s knížkou, v břiše jim pořád kručelo, protože v jídelně jim evidentně krátili přiděly a sehnat něco k jídlu v okolí bylo obtížné.

– Jsme tu jenom my – šeptala Zuzana Benediktovi do ucha – jenom my, les a jezero. Jsme první a poslední lidé. Kolem nás je klid a mír.

Přesto ji občas probudilo jeho sténání, když se potýkal s noční mýrou.

Dařilo se jim zapomínat na svět, z něhož uprchli. Také Weber, kterého si Benedikt přitáhl celou bichli, v němčině – „chci přece jenom nahnat

to, co jsem nestihl dočíst, tohle mi zakázat nemůžou“ – stavěl jejich zážitky do jiného světla. Benedikt se ho snažil Zuzaně vykládat. Vypomáhal si Jaspersem, jeho weberovské eseje měl také s sebou. Občas s nimi nahlas polemizoval, čímž chtěl Zuzaně pomoci, aby pochopila, oč v tom všem jde. Sama mu předčítala básně Szymborské a sdělovala vlastní dojmy z Konwického a Brandyse. – Baví mě číst si o dobách, kdy chlapi ještě byli stateční – prohodila jednou, když se ptal, co ji to napadlo tahat s sebou dva díly *Kozietulského*.⁹ Celá zkoprněla, když viděla, co to s ním udělalo. Doslova se schoulnil a odvrátil se od ní. Nastalo trapné ticho, které po chvíli přerušil, když se k ní s úsměvem obrátil. – A víš ty vůbec, že po pár letech, za listopadového povstání,¹⁰ už švališéri vyměnili hrdinství za rozvahu?

Čtrnáct dní minulo, přišel čas na návrat do Varšavy. Návrat do světa.

Když se Benedikt objevil v otevřených dveřích, hned pochopila, že se něco stalo. Náhle zestárnul a díval se na ni bezradným, vylekaným očima. – Armády zasahují v Československu. Vojsko obsadilo Prahu. – Táhl z něj alkohol. – Taky naši, Poláci, polské jednotky. Jedeme v tom – sípal. Vešli do otcova pokoje. Skrz škroukání rušiček bylo slyšet, jak hlasatel informuje o postupu sil států Varšavské smlouvy.

– Měl jsi pravdu, jenom jsi z toho nevyvodil ty správné závěry. Změny v jedné komunistické zemi jsou neuskutečnitelné, bylo by to ohnisko revoluce. Takže to potlačili – Benediktův otec mluvil tvrdě, bez obvyklého úsměvu.

Později, už na podzim, ji Benedikt pozval na procházku do Łazienkovského parku. Sedli si na lavičku. Zdráhavě, zajíkávě začal: – Nevím, jestli mě tady čeká nějaká budoucnost, nemám ponětí, co si tu mám počít. Mám prý psát něco pro „Republiku“... asi. Otec... Neříkal jsem ti o tom, ale vyhodili ho už před rokem. Pracoval jako vojenský lékař, byl uznávaným psychiatrem. Dostal vyhazov, protože je Žid. Známi mu teď nabízejí práci ve Vídni. On totiž mluví německy stejně dobře

9 *Kozietulski a ti ostatni* (Kozietulski i ci inni, 1967) – historická reportáž Mariana Brandyse o době napoleonských válek, titulním hrdinou je polský švališér Jan Leon Kozietulski.

10 Listopadové povstání (listopad 1830 – září 1831) – neúspěšné protiruské národní povstání, jeho cílem bylo obnovení polské státnosti. Část bývalých napoleonských švališérů hodnotila možnost vítězství skepticky, někteří je nepodpořili.

jako polsky. Ve Vídni ostatně dlouho žil. Dokonce se znal s Freudem a s jeho okruhem. Býval stoupencem psychoanalýzy, pak se s těmi kruhy rozkmotřil a vrátil se k tradičnější psychiatrii. Za války... říkal jsem ti o tom. Vrátil se, chtěl nás najít. Dostal nabídku, ať zůstane v armádě jako doktor, psychiatr. Tak zůstal, a teď ho vyrazili. Je to s podivem, ale má ještě spoustu energie. Chtěl by pracovat a já... co kdybych ten doktorát, který v Polsku už neudělám, dokončil v Rakousku... dělal bych to, co bych rád a co zřejmě umím...

– Co tím chceš říct? Že bys emigroval? – přerušila ho Zuzana. Měla pocit, že jí dochází dech a současně se jí v tom vedru zmocňuje zimnice.

– Přemýšlím o tom. Otec se už vlastně rozhodl. A já...

– A já? Jakou roli připisuješ mně? – zeptala se Zuzana dutým hlasem.

– O to právě jde, kvůli tomu jsem s tebou chtěl mluvit. Chci ti navrhnout, abys jela s námi. Museli bychom kvůli tomu nejdříve... museli bychom vyřídit formality. Vzít se.

– Mám to chápat tak, že mě žádáš o ruku? – Zuzana pocítila náhlou úlevu a radost a také jí to přišlo trochu legrační.

– No, chápeš... Navrhuju ti, že spolu odjedeme, budeme spolu žít a manželství, to je přece formalita.

– Kdybys dovolil, tak bych si přece jen dala chvíli na rozmyšlenou. – Zuzana se skoro rozesmála.

– Ale ovšem, ovšem. To je přece... přesně o to mi šlo.

Jenomže radost, kterou v Zuzaně Benediktův návrh vyvolal, vyprchala stejně rychle, jako přišla. Chvíli pociťovala euforii. Má jí patřit ten veliký svět neomezených možností, který znala jenom z filmů a jenž se jí zdál stejně nereálný jako vidiny, jež vyvolávaly celuloidové kotouče. Měla projít filmovým plátnem a po boku Benedikta se ocitnout na druhé straně, v pohádkovém světě. Ta vize jí vyrážela dech, jako by nahlížela do propasti, která děsí a současně láká. Hned poté si ale Zuzana vzpomněla na matku, na bratra a pocítila tíhu zodpovědnosti.

– Jenomže... Víš, ono to nejde. Nemůžu tu nechat samotnou mámu s Tádou...

– Ano, já vím. Přemýšlel jsem... přemýšleli jsme o tom, mluvil jsem o tom s otcem. Probírali jsme to. Jen co se tam zabydílíme, což půjde, myslím, rychle, tak půl roku, rok, budeme se snažit dostat je tam taky. Otec bude dobře vydělávat. Já sice neumím německy tak dobře jako

on, ale stačí snad trochu přidat a budu schopný... Každopádně tam s nimi počítáme, vaši přijedou za námi.

Benedikt doprovodil Zuzanu domů až pozdě večer, skončili nejdřív u něj v posteli. Dál měla radost, jenom už celou nabídku neviděla zrovna jednoznačně. Něco neurčitého v ní hlodalo, cítila nejasné pochybnosti.

Matka ještě nespala, Zuzana se rozhodla jednat bez okolků.

– Benedikt mě požádal o ruku. A nabídl mi, že spolu odjedeme do Vídně. Jeho otec tam bude mít práci, Benek by měl možnost pokračovat v doktorátu na škole. Já bych taky mohla studovat. A tebe s Tadmem bychom přivezli hned, jakmile by to bylo možné, brzo...

Matka se na ni dívala bez náznaku úsměvu, vážně.

– Takže jsi už všechno zařídila. Místo mě? Místo Tády? Těší mě tvoje štěstí. Nebudu ti dělat problémy, já ale nikam nejedu. A myslím si... neměla bys rozhodovat za Tádu. Až bude starší, může se rozhodnout sám, teď ale... Nedám ti svoje dítě a nenechám tu jeho otce. Ten má hrob tady.

– Mami, je to i můj otec, nezapomínám na něj. Ale on... víš sama... už nežije. Myslím, že by chtěl, abys jela, mami. Je to přece lepší. Pro Tádu, pro tebe. Benkův otec je doktor, určitě by ti pomohl najít práci. Kdybys chtěla. Jsou tam přece lepší podmínky a německy umíš.

– Ano, umím. Naučila jsem se to za zvláštních okolností. Nechci tak mluvit. Nechci žít mezi lidmi, kteří ten jazyk běžně používají. Říkáš, že pro Tádu by to bylo lepší... Nevím, snad. Já nepojedu. A pro Tádu... Víš... tolik se v tom nevyznám, nejsem natolik sečtělá. Jenomže život mě naučil, že to není nejdůležitější. Je málo věcí, které stačíme promyslet, málo toho závisí na nás... Nevím proč, ale vím, že tu mám zůstat. Jsem si tím jistá. Mrzí mě, že ti kazím radost. Víím, jaké to je, když tě požádá o ruku člověk, kterého máš ráda, jenomže... nemůžu jinak.

Zuzana dlouho nemohla usnout. Spala mizerně. Viděla otce, Benedikta, Benediktova otce, pak jí matka něco rezolutně opakovala, Zuzana však nerozlišovala slova. V kuchyni spal otec, hlavu měl na stole a něco ze sna křičel. Zuzana se snažila ho probudit, vyšlo však najevo, že je to Benedikt, má vylekané oči, nemůže se probrat a mele cosi v cizím jazyce.

Tři dny se s Benediktem nesešla. Právě teď by ho ráda viděla, cítila, že je blízko, přála si to snad dokonce víc než jindy, ale musela se přinu-

tit k sebekázni. Zašla za ním ráno. Řekla mu, že si všechno musí sama promyslet, že potřebuje tři dny. Mezitím se tedy nesejdou.

Promluvila si s několika kamarádkami, ale skoro k ničemu jí to nebylo. – Pokud jen trochu můžeš, jeď – zněla obvyklá odpověď. To by opravdu tak snadno emigrovaly? Přemýšlela o tom. Samotnou ji pře-
kvapilo, že jí Benedikt tolik schází.

Teta Geňa ztloustla. Měla už tři děti, nejmladšímu, Zdiškovi, bylo sedm. Strýček Stach už také přibral a nebyl tak žoviální jako dřív. Když ale uviděl Zuzanu, měl radost. Vypytaval se, ačkoliv o ní věděl všechno, jak si všimla. Nabídl jí cigaretu, sám zašlukoval a smutně zavrtěl hlavou. Situaci nekomentoval. Pak odešel do kuchyně, kde měl postel, ať si prý ženské můžou v klidu promluvit.

– Já ti nijak zvlášť nepomůžu – prohlásila s ustaraným výrazem teta, když jí Zuzana všechno odvyprávěla. – Mámu nepřesvědčíš. Ani nevím, jestli by to bylo správné. Jestli třeba nemá pravdu ona. Já bych taky nejela, kdyby... no, víš. Ale ty? Máš mužskýho, čeká tam na tebe budoucnost, a tady... nikdo neví, co bude. Jako vždycky. Tam si můžou třeba i začít s válkou, ale nakonec si to nějak srovnají, zato my... škoda mluvit. No, ale byla by to škoda, kdybys byla pryč. Jak se to tady má změnit, když nejlepší lidi odjedou? Neumím to vysvětlit, ale něco mi v tom nesedí... Nežlob se – objala Zuzanu – koukám, že to nemáš lehký. Asi bys měla jet. Co tě tady může čekat?

Benedikt otevřel dveře okamžitě, jako kdyby čekal v předsíni. Byl neoholený a působil rozčileně. Zuzana se zhluboka nadechla.

– Rozhodla jsem se. Nemůžu odjet. Každopádně ne teď. Mámu nepřesvědčím a nechat ji nemůžu... Snad za nějakou dobu. Pochop to – spustila rychleji a zapomněla, jak to vlastně chtěla formulovat – já bych se taky cítila nějak divně. Mám tě ráda, ale byl by to útěk. Dosáhli by toho, oč jim jde. Nemůžeme, neměli bychom... Každopádně já bych neměla. Protože jde přece jenom o moji zemi... o tvoji taky...

– Musím si promluvit s otcem, musím – Benedikt mluvil nejistě. Zdálo se, že je v šoku. – Bez tebe jet nechci. Víš přece... miluju tě. – Tahle vyznání ze sebe vždycky soukal obtížně, i když několikrát už se k nim odhodlal. Zuzana to říkávala ráda, čerpala z těch slov jistotu, opájela se jimi. U Benedikta to bylo jiné. – Jenom nevím, jestli se otec beze

mě někam vydá. A já... Nevím, jestli dokážu odjet bez tebe – opakoval bezradně.

Zuzana cítila úlevu, jakousi radost. Celou cestu k Benediktovi se nemohla zbavit otázky, co udělá, až se ozvou rozhodná slova „škoda, tak já jedu sám“. Dokáže trvat na svém? I před sebou samou dělá, jak je odhodlaná, ale chce vůbec trvat na svém? Nepodřídí se Benediktovi? Jak se ukázalo, on se podřídil jí. Domluvili se, že se v osm večer sejdou v kavárně „Arkády“ na Maršálkovské třídě, mezi náměstím Konstituce a náměstím Spasitele.

Výjimečně tam byla první. Sedla si ke stolku ukrytému v koutě. Benedikt přišel přesně, pár minut po ní. V ruce držel čajovou růži. Působil vyrovnaně, byl čerstvě oholený a elegantní. Usmál se.

– To je pro tebe – podal jí květinu. – Měli jsme s otcem zvláštní rozhovor. Byl jsem nervózní, tak jsem mu trochu zmateně začal vykládat, jak ses rozhodla, ale on mě přerušil. „Předpokládal jsem, že Zuzana nebude chtít emigrovat – řekl. – Ona je taková polská.“ Nevím, co tím myslel, nechtěl to rozvádět. To je vedlejší. Přesvědčoval mě, ať na něj neberu ohled. Nabídli mu, že si ho můžou nějak neoficiálně zvat na konzultace na lékařské fakultě. Finančně to více méně zvládneme. Má přece vojenský důchod. Já si snad taky něco najdu. Otec ještě řekl: „Už zase někdo rozhoduje místo nás.“ Neznělo to vyčítavě ani lítostivě, což mě překvapilo. Hlavně když ještě poznamenal: „Snad je to tak dobře.“ Bez dalšího vysvětlování, jako obvykle. Tak co, prozatím náš odjezd odložíme? – usmál se a pohladil ji po tváři.

– Dala bych si něco silnějšího – prohlásila Zuzana. – Musím se napít. Pak mě můžeš zneužít.

Pili albánský koňak. Když přišli k Brokům do bytu, měli už špičku, každopádně Zuzana to tak vnímala. Vyšlo najevo, že otec si už dlouho šetřil v baru whisky, kterou mu kdosi z vděčnosti věnoval. Zuzaně se kroutila pusa, ale vypila ještě několik slušných dávek. Bylo jí jednadvacet.

* * *

O několik týdnů později vedla s Benediktovým otcem delší rozhovor. To už měli domluvený termín svatby. Když se předtím Benedikt neměl k tomu, aby ji požádal o ruku, byla celá nesvá. – Když se nekoná

emigrace, nekoná se manželství? – zeptala se. Benedikt jí vysvětloval, že z ničeho rozhodně nevykouval, že jí dokonce svým jednáním dokázal, jak s ní chce žít, což je výmluvnější než jakýkoliv obřad. Svatba pro něj byla pouhá formalita. Vymínil si, že církevní sňatek uzavřít nemůže, protože není pokřtěný a nevěří. Dohodli se na občanské svatbě. Tou dobou Zuzana, která už občas oficiálně u Broků přespala, snídala s budoucím tchánem. Benedikt někde musel cosi vyřídit.

– Bála jsem se, že na mě třeba zanevřete – začala jako neviňátko. – Víte, jde mi o tu emigraci. Zkřížila jsem vám plány... – Pořád jí vrtalo hlavou Benediktovo zkratkovité vyprávění. Chtěla si udělat jasno.

– Opravdu to tak chápeš? – Adam Brok se usmíval, jako by přesně věděl, kam míří. – Nebo ti jenom přijde divné, že jsme na to tak rychle přistoupili? Benediktovi asi rozumíš. Je bezhlavě zamilovaný, vlastně poprvé v životě, ale já... Proč jsem ti tak rychle ustoupil? Třeba to ani sám nechápu... A co ty? Víš najisto, čím ses řídila? Proč ses zřekla lepšího života a zůstáváš tady? Třeba se jenom bojíš neznámého a zastíráš to velkými slovy? Anebo v tom vězí ještě něco jiného? – Adam Brok se usmíval, ale vypadal smutně. Zuzana si uvědomila, že jí připomíná tátu, i když se od sebe tolik lišili. Měla Broka od první chvíle ráda, ale teď poprvé pocítila, že je mezi nimi jakási nepochopitelná blízkost. Díval se na ni a mírně se usmíval.

– Ráda bys věděla, oč jde? To bych ti musel odvyprávět celý svůj život. Nemáme na to čas. Můžu ti říct jenom tolik, že kdysi jsem šel na svět vědecky. Chtěl jsem člověka chápat jako nervový systém, jako stroj. Pak byl pro mě soustavou determinací, instinktů. Jenomže čím jsem starší, tím miň věřím tomu, že svět a člověka můžeme pochopit, že můžeme obsáhnout sami sebe. Naše gesta asi znamenají víc, než chceme sdělit a než si dokážeme uvědomit. Dokonce i tenhle tvůj úsměv, kterým zdvořile prohlašuješ: ať už ten starej přestane kecat a řekne něco, co má hlavu a patu – ostrá slova zmírnil tón hlasu a smírná gestikuace – jenom se, prosím tě, neohrazuj. Sami sebe přesahujeme... možná. Nebo k nám možná svět promlouvá a my tomu nejsme schopni porozumět? Třeba jsem si ten život venku nezasloužil? Nebo jsem neodjel, protože jsem se chytal každé záminky, abych nemusel zase začínat od nuly? Už jsem si tím prošel mockrát a teď jsem unavený. Jsem už příliš starý

a moc mluvím – skončil, mávnul rukou a pohled mu ze Zuzany sjel na okno.

Matku netěšilo, že svatba bude jenom občanská, ale nedávala to najevo. Hostinu uspořádali u Broků. Máma s Tadmem odešli už kolem desáté. Tchán se kamsi vytratil, zůstali jen s kamarády. Zuzana a pár přátel sice měli dobrou vůli, ale žádná euforie to nebyla. Mezi vtípky, patetické řeči a poštuchování se každou chvíli vmísila velká krůpěj ticha. Připíjeli si na ty, co sedí, na ty, co emigrovali, na ty, kterým se nepoštěstilo. Připíjeli si na sebe. Zuzana se tenkrát opila podruhé v životě.

KAPITOLA ČTVRTÁ

Období více než dvou let, která minula od svatby, si Zuzana nese v paměti jako neurčitý čas očekávání kdovíčeho; ani neví, jak to uběhlo. Byt Broků, kam se přestěhovala, byl útočištěm, kde mohla zažít šťastné chvíle navzdory tomu, že za okny číhal nevypočitatelný a zasmušilý svět. Ačkoliv antisionistická akce ustávala a tisk, rozhlas i televize přinášely méně zpráv o demonstracích, o režimních i opozičních manifestacích, ačkoliv už tak často nedocházelo k demaskování osob nesprávného původu, k propouštění z práce, degradacím a k odhalování „skutečných“ jmen, ve vzduchu, ve strachem nabobtnalé šedi města přesto dál visela hrozba.

Neměla se špatně, vždyť ve srovnání s matkou byl Benediktův otec při penězích a také Benek už začal vydělávat. Měl pololegální smlouvy ze školy a později z týdeníku „Republika“, pro nějž vyhodnocoval nějaké údaje, a občas pod pseudonymem spolupracoval s redakcí také jako autor. To vše ze známosti, jak Zuzaně vysvětlil se svým příznačným, trochu ironickým, trochu znechuceným výrazem. Měl na mysli známosti otce a jeho starého přítele Bruno Kleina, někdejšího konzultanta Benediktova doktorátu. Zuzanu tudíž ani nebolelo, že přišla o stipendium. Jenom si ověřila, že na školu se už skutečně vrátit nemůže.

U Broků mívali dveře otevřené. Když se zdejší společnost sešla, většinou to skončilo pěknou pijatikou, málokdo odcházel střízlivý. Byli to Benediktovi známí. Zuzaně se předchozí známosti zpřetrhaly, s výjimkou dvou kamarádek, které k nim občas zašly. V jejich pokoji – druhý byl útočištěm Benediktova otce – vysedávalo celé hodiny dvacet lidí, někdy i víc, postávali také v předsíni a v kuchyni, celé hodiny popíjeli střídavě vodku a čaj zalévaný ve sklenicích, poslouchali jazz a sprádali neuskutečnitelné plány. Režiséři bez vyhlídek na angažmá vyprávěli o svých filmech a inscenacích, které změní celou kulturu; spisovatelé, kteří ještě nevydali první knížku, skicovali epopoje a usku-

tečňovali narativní revoluce, výtvarníci projektovali z nikotinového kouře kompozice, v nichž se zjevovala tajemství světa. Sociologové, historikové, filozofové hloubali, jak od základu zvikat nechvějnou vědu. Vždyť všechny, i ty nejvznešenější projekty, jež ve třetím patře na rohu Koszykové a třídy Nezávislosti vznikaly, byly poznamenány ironií. Právě tady se neopakovatelným způsobem projevovalo, jak je lidská tvořivost spoutaná, museli tudíž všechny úžasné nápady zpochybnit, opatřit je sebeironickým komentářem, přidat humornou pointu. Svět si z nich utahoval, neslušelo se tedy brát jej vážně. Před jeho směšností se bránili odstupem ke všemu, především k sobě samým. Od svých mistrů ostatně věděli, že každá lidská myšlenka, každé naplněné úsilí zkostnatí v dogma, jež život i člověka spoutává. Používali proto ironii jako zbraň, zbraň bezmocných. O politice nemluvili skoro vůbec, považovali ji za bídnou a krutou součást reality, za něco, co je vězní v pasti noci. Opláceli ji bezradným pohrdáním. Občas tam zašel fousatý dlouhomasý Bartek, prorok, jak jej nazýval jeho nerozlučný dámsko-pánský doprovod. Mánička měl ke světu podobný vztah jako Benediktova společnost, lišil se však od nich takřka náboženským zápletem, s nímž občas pronášel zanícené projevy. Přesvědčoval všechny, ať svrhnu břímě všedních povinností, které je, občany technické civilizace, zpředmětňuje, ať berou věci s odstupem, uvolní se a zakusí svobodu navzdory fádnoti okolního světa, jenž za daných předpokladů umí zahýřit barvami. Jeho řečnění vyvolávalo zdrženlivé, někdy dokonce opovržlivé komentáře.

– Ve Frisku je mnohem jednodušší zaplétat si kytky do vlasů, jsou tam levnější, a nějaký fízl ti je na prvním rohu nevymlátí z hlavy – shrnul to nezaměstnaný absolvent filozofie Kryštof Markus. – Dobrá hra pro mazlíčky té jejich civilizace, můžou díky tomu parazitovat a protestovat současně.

– Vezmi tu hru vážně a všechno bude jinačí – odvětil Bartek.

Když Bartka krátce poté už poněkolkáté sebrala policie, dostal pořádnou nakládačku a poté tři měsíce za napadení veřejného činitele (což si nikdo, kdo ho přinejmenším trochu znal, nedokázal představit). Nejenom kvůli tomu, že hlásal doktrínu o neprotivení se zlu násilím. Benedikt to kvitoval konstatováním: – Je snadné hlásat ideu, k níž jsi odsouzen.

Když Bartka propustili, nebyl na tom zdravotně nejlíp. Ve čtvrtém ročníku sociologie nechal školy, vyřídil si diagnózu silné neurózy, jež ho chránila před vojnou. Pak mu modrou knížku vzali a narukoval na dva roky. Potom se jim ztratil z dohledu, víckrát už nepřišel.

Občas, když už měli pár promile v sobě, vyrazili společně do města a končili v první hospodě, na niž narazili. Stávalo se to však málokdy. Okolní svět byl nepříznivý, i v podroušeném stavu registrovali postavy, které se kolem nich ochomýtalý. Noční město bylo plné nezřetelných stínů, které se mohly zhmotnit, nabýt podoby zlých oblud, číhajících na kolemjdoucí. Když se někde objevily postavy v uniformách, hned vystřízlivěli, ztichli, snažili se potichu proklouznout kolem. Výpravy do města byly krom toho příliš drahé, vždycky to zatřáslo jejich tenkou a děravou peněženkou. Někdy chodili na koncerty, do jazzových klubů, na výstavy, do kina nebo do divadla, k vidění toho ale moc nebylo.

Kdosi přivezl pásky s nahrávkami Vladimíra Vysockého. Poslouchali, překládali si texty z ruštiny. Ten chraplavý hlas byl nejlepší doprovod k pití, v baladách o osudu desperátů, jemuž se může rovnat jedině důstojnost poražených, vyřvával celou beznadějí.

Zuzana si občas uvědomila, že nemá žádné plány, nepřemýšlí o budoucnosti a nepříjemné myšlenky se snaží zaplašit. V dané realitě si jiný život ani nedokázala představit.

V září 1970, v pondělí dopoledne, skočil z ochozu obchodního domu Centrum výtvarník Viktor Czerniak. Byl na místě mrtvý. Noc předtím byl na sešlosti u Broků duší společnosti. Vyprávěl o konceptualismu, překřikovali se s Markusem, který se poškleboval jako obvykle.

– Umělecké dílo coby předmět už je přežitkem! – halekal Viktor. – Všechny obrazy už byly namalovány, všechny sochy vytesány. Koli-krát ještě můžeme Mona Lise přimalovat fousy? Muzea jsou zaplněná, nikdo už si to všechno nedokáže prohlédnout. Demokratizujme umění! Zapojuje konzumenty umění do tvůrčího procesu. Právě tady, u Broků, vzniká takové nové muzeum a ateliér současně. Život se proměňuje v tvorbu! Nenecháme ho ztuhnout v nějakých konvencích!

– Jenomže k tomu je zapotřebí spousta vodky! – dostal se konečně ke slovu Markus.

Svědkové tvrdili, že Czerniak chodil mezi zákazníky a pak se zničehonic vrhl k ochozu nad ulicí, přeskočil zábradlí a spadl na dlažbu.

Nikdo sice nevěděl, proč sebevraždu spáchal, nezdálo se, že by v jeho osobním životě bylo zrovna tehdy cokoliv, co by jej mohlo k takovému činu přimět, nikdo se ale také dvakrát nedivil. Popíjeli v neobvyklém tichu, až se jim za nějakou dobu po alkoholu rozvázal jazyk. Byla by sebevražda kohokoliv z nás takhle samozřejmá? – přemítala Zuzana.

Benedikt do sebe naléval celé sklenky, což u něj nebylo obvyklé. Opil se brzy. Přitisknul se k Zuzaně, která seděla na podlaze, ve skupince. Plácali páte přes deváté, spousta odboček, jako vždycky, když byli pod parou. Třásl se. Druhý den se těžko vzpamatovával.

Asi za týden se vysmekla z hloučku lidí, kteří překřikovali puštěnou hudbu, a vešla do kuchyně. Na lince seděl Marian Balcerak, zíral na puštěné, syčící hořáky. Místnost naplňoval zápach plynu.

– Ty ses snad zbláznil! – zařvala Zuzana, vrhla se ke sporáku, zařvela plyn. Odstrčila ho, aby mohla otevřít okno. Marian byl mimo, snad z toho plynu, určitě ale vlivem alkoholu. Snažil se ji zastavit a hýbal přitom hlavou jak velký bernardýn. Mluvil rozvláčně, protahoval slova.

– No tak, Zuzko... mysli přece – opakoval. – Je to k ničemu. Jako Viktor... prostě k ničemu. Kdybychom se ale všichni... všichni neprobudili... nás dvacet. Druhý den by nás našli... To už by asi něco změnilo. Nemyslíš, Zuzko? Určitě změnilo!

– Víte, že nás Marian chtěl otrávit? – Zuzana se přihnala jako bouře a její křik upoutal pozornost skoro všech hostů, rozestých jako obvykle po skupinkách, zabraných v konverzaci. Za ní se do pokoje trochu nejistě připotácel také Balcerak. – Otevřel plyn a prohlásil, že když umřeme, bude to manifestace. Že to něco změní!

Někdo se rozesmál. Ostatní se přidávali. Balcerak se chtěl dostat ke slovu, přehlušit smích.

– Poslouchejte přece, z toho by něco bylo, z takové sebevraždy. To je jako kolektivní umělecká akce... – Poslechni, až tě zas napadne, že bys z mojí smrti udělal představení, tak se mě přece jenom zeptej – zavolal jeden z nich. – Za mě to takhle jednoduše nerozhduj. Případá mi to dost kýčovitý – přidal se někdo další. – Výprava na onen svět, to je drahá cesta, optej se nejdřív, jestli mám koupěnou jízdenku – uzavřel to Markus. Padaly další vtipy, Balcerak se sám rozesmál, pokyvoval těžkou hlavou. Zuzana přišla k opilému manželovi.

– On nás vážně chtěl zabít – řekla. Měli bychom ho vyrazit.

– Nech toho, byl to jenom hloupý vtip – snažil se ji uklidnit Benedikt. Zdálo se, že po smrti Czerniaka se ještě nevzpamatoval.

Ráno se probudila s kocovinou. Začínala se s tímhle stavem obeznamovat čím dál víc. Popíjela kyselé mléko, které naštěstí našla už ve třetím obchodě, přikusovala kvašené okurky a pokoušela se pochopit, oč se minulou noc jednalo. Šlo to ztěžka. Hlavu jí svírala neviditelná obruč, znemožňovala přemýšlení. Náhle si Zuzana uvědomila, jak moc se jí chce žít.

– Nepřemýšleli jste o dětech? – zeptala se konečně matka. Tahle otázka visela nad nedopovězenými větami už předtím, Zuzana to vy cítila.

Odpověděla otázkou: – Ne, copak dneska mají takové nápady smysla?

– Vždycky mají smysl. I za horších dob. Kdybychom to s otcem brali takhle, nebyla bys na světě. Doba byla přece mnohem horší, navíc jsme měli za sebou válku, na tu se nezapomíná, kvůli ní bereš lidi jinak... hůř.

– No právě. Tvoje zkušenosti nikdo neanuloval.

– Ale je pěkné být naživu, ne? Buď jak buď, bývá dobře. Byla jsem s otcem šťastná a neumím si představit, že by se to prostě nestalo. A teď? Když se dívám na tebe, na Tádka, chápu, oč v životě jde. Člověk přece nemůže žít jenom pro sebe, ani by to neuměl.

– Nějak to zatím zvládáme, mami. Neboj. Máme sebe, a já mám taky vás.

– To jsou vytáčky, ale když o tom nechceš mluvit... – ukončila matka rozhovor.

* * *

Byl prosincový večer a Adam Brok znenadání vtrhl k nim do pokoje. – Pojdte sem! – křičel. Zuzana ho v takovém stavu nikdy neviděla. Příjímač blikal a hřměl: „Sídlo vojvodského výboru strany požár zcela zničil... dělníci se domáhají... svobodu tisku a vyznání... policejní hodina... srážky na ulicích...“ – To je z Gdańska, loděnice zastavily práci – říkal divně rozčilený Brok. – Tohle zřejmě tak snadno neskončí. – Benedikt zíral na rádio jako v hypnóze.

V následujících dnech vysedávali u přijímače. Ve varšavských ulicích se vyrojilo neobvyklé množství policejních hlídek. Městem občas projížděla velká auta speciálních jednotek ZOMO. U matky rádio zachytilo máloco, ačkoliv magické oko křečovitě poblíkávalo. Pískotem a šumem se však prodralo: „Elbląg, Słupsk, Szczecin“ a potom zase znova „Gdaňsk“.

– Měli bychom něco dělat – opakovala Zuzana – měli bychom...

– Jenomže co? – ptal se Benedikt. – Chceš zorganizovat demonstraci? Jak? Vyjdeš na ulici a začneš něco vykřikovat?

Zuzana nevěděla, co odpovědět. Cítila se však nespává. Benediktovu skepsi sdíleli také jejich hosté. – Nic nenaděláme. – Zuzana se s tím nedokázala smířit. Běžela k matce. Ta se ji snažila uklidnit, ačkoliv byla sama rozrušená. Nejistě zahlížela do předsíně. Tadek nikde, a to už bylo skoro devět večer. Šramocení v zámku matku zvedlo ze židle, vyběhla ke dveřím. – Kdy se to zase vracíš? – křikla. – Co... Jak to vypadáš? Zase ses porval? – Zuzana také vyšla do předsíně. Tadekův obličej vypadal v pološeru příšerně.

– S nikým jsem se nerval! To oni zmlátili mě. Policajti. Stáli jsme v hloučku, někdo vykřiknul „ať žije Gdaňsk!“. Přidali jsme se, a hned tam byli. Chtěli jsme vzít roha, ale čapli mě a strčili do antona. Vevnitř už někoho mlátili. Mě taky bili. Pak po mně chtěli legitku. „Smrad jeden, není mu ani čtrnáct“ – povídá jeden. Vykopli mě ven a na rozloučenou mi ještě jednu ubalili. Ale ty vevnitř tak mlátili... – dostal ze sebe a slova i potlačovaný pláč mu vázly v hrdle.

– Jak to vypadáš? – opakovala matka a prohlížela synův rozbitý obličej. – Jak? Ukázal bych ti záda a zadek, to bys teprv viděla, jak vypadám! Jo, ale samuraj nikdy nenařiká! – zahekal na závěr Tadek.

Zuzana ho objala a samotnou ji překvapilo, že se jí zmocnil smích. Rozchechtala se na celé kolo, nakažlivě. Po chvíli se přidal Tadek. Matka se na ně dívala udiveně a pohoršeně, nakonec se ale rozesmála také. Řehtali se hlasitě, bezuzdně.

Benedikt přinesl ten den plnou náruč ranních novin. Hodil je na zem a opovržlivě poskládal jedny vedle druhých. Na titulních stránkách byla řeč „o incidentech v Gdaňsku“. „Provokatéři“ vyvolali „chuligánské potyčky“.

– Kdybys koupil jedny, stačilo by to. Je to přece prašť jako uhoď – sykla Zuzana.

– Trochu odlišná formulace bývá občas informací – vysvětloval nepřesvědčivě Benedikt. – No vidíš, museli to napsat. Dva dny mlčeli, víc to už nešlo. Něco se děje.

„Poslední zprávy z Gdaňska: na zastávce příměstské železnice použila armáda a policie střelné zbraně proti dělníkům, kteří šli do práce. Je mnoho zabitých a zraněných. Boje na území Gdaňska ještě trvají. Budeme posluchačům průběžně sdělovat všechny informace, které získáme...“ Tříčlenná rodina Broků zase seděla s uchem na rádiu, hlasatelova slova k nim skrze škroukání a pískot dolehla nečekaně výrazně. Mlčky po sobě pokukovali.

Toho dne v osm večer vystoupil v televizi premiér Cyrankiewicz. Protáhlá hlava, obličej uhňácaný z modelíny, ústní otvor jako u ryby, bezmocně lapající po dechu. „Ve vyšším státním zájmu je... použití síly a obnovení pořádku... emoce, které anarchistické, výtržnické a kriminální živly, nepřátelé socialismu a vlasti zneužili... se staly živnou půdou pro nepřátele lidového Polska... dělnická třída pod vedením strany se rozhodně postavila na odpor... dělnická třída, která pod vedením strany vysvobodila Polsko z temnot hitlerovské okupace... zavrhněte provokatéry, nedopřávejte sluchu buřičům.“

– Tak tohle bychom už věděli – prohlásila Zuzana.

– Řekl, že budou zabíjet – shrnul to Benediktův otec.

– Jenomže nevládají situaci, proto řeční. Což by znamenalo, že vzpoura trvá – komentoval Benedikt. Na Svobodné Evropě mluvili o bojích a stávkách v Trojměstí, ve Štětíně a v Elblągu.

U matky se viděla s tetou Geňou a se strýcem. U láhve s vodkou se pokoušeli pochopit, co jim sděluje rušená Svobodná Evropa. – A víš, že ve Štětíně nepodpálili jenom vojvodský výbor, ale taky vilu toho jejich papaláše Walaszka? – ptal se rozjařený strýček, když jí naléval štamprle.

Podle zpráv z rádia byl rozkaz k palbě do demonstrantů pozastaven. Benedikt pohlédl na otce. – Ustupují? – zeptal se nejistě.

Něco se dělo. Zuzana to nějak vytušila. Seděla v kavárně s kamarádkou, s níž se jí konečně podařilo sejít, koutkem oka sledovala hodinky a její zájem o srdeční záležitosti starých známých a obtížnou situaci na škole nezadržitelně slábl. Nakonec s omluvou vstala. Stihla přesně začátek televizních zpráv.

„Dnes byl v souvislosti se svým zdravotním stavem odvolán první tajemník ÚV PSDS, soudruh Władysław Gomułka, Wiesław.“ Hlasatel nedával najevo žádné emoce. „Do funkce byl jmenován dosavadní první tajemník katowického vojvodského výboru, soudruh Edward Gierek.“

– Konec Gomuły, konec skřeta! – křičela Zuzana a hopsala jako holčička.

– Počkej, ať si poslechneme následníka, ještě nevíme, co nám chystá – utišoval ji Benedikt. Vypadal však vesele. Dokonce i tchán se na ně díval s neobvyklým, hřejivým úsměvem.

– Zahynuli lidé. Všichni tuto tragédii prožíváme – četl pečlivě z papíru muž s blazeovaným obličejem, prošedlými vlasy, ostříhaný na ježka. – Nelze se vyhnout otázce, proč k této tragédii došlo? Máme povinnost, my ve vedení strany a vlády, zodpovědět tyto otázky straně a národu. Brokovi se však odpovědi nedočkali. Následovaly bezvýznamné řečnické fráze. Zuzana jen zachytila konstatování o „nepromyšlených koncepcích v hospodářské politice“, což bylo v oficiálním projevu celkem překvapivé. Pak už nový tajemník zabředl do tradičních blábolů.

– Tak co teď? – zeptala se bezradně, když vypnula televizi.

– Vyhnali skřeta, přiznali, že vraždili... Něco se nutně změní. Začíná přetahovačka – uvažoval Benedikt.

– Bude to stará bída v nových šatech. Takže trochu jiná – shrnul situaci Benediktův otec.

Na jaře se Benedikt přihrnul domů s velikou kyticí čajových růží. – Dostal jsem místo v „Republice“! – halekal, když jí podal pugét, a objal ji.

KAPITOLA PÁTÁ

S odstupem mnoha let Zuzana často přemýšlela, kdy se jim vztah začal kazit. Když do hry vstoupila Kalina, o níž začala něco tušit až po nějaké době a ještě dlouho nevěděla nic najisto, manželství vzalo za své. Mohlo dál trvat, říkala si, mohlo se dokonce obnovit, jako jiné vztahy, do nichž se po konfliktech a zradách takřka neuvěřitelně vracela dávná síla. Tak na ni alespoň působily příběhy několika známých párů. Mohl tak působit i jejich vztah, když po dnech, kdy spolu nemluvíli, nebo se hádali a zahrnovali výčitkami, k sobě znovu nalézali cestu a probouzela se v nich vášeň podobně intenzivní jako ta prvotní. I jejich manželství snad na nezúčastněné pozorovatele působilo jako fénix, jenž může vstát z popela. Jen oni sami věděli, že nikdy nešlo o definitivní obrození, že rány zůstávaly, že jich přibývalo, ačkoliv se dařilo je utišit, ukrýt v náhlém pocitu blízkosti nad malým Ádou, v náhlém milostném vzplanutí, což se však stávalo již zřídka.

Mohlo se manželství obrodit? Mohl vztah mezi ní a Benediktem znovu ožít, když se od sebe léta postupně vzdalovali, až se někdy zdálo, že je spojuje pouze syn a snad také manželovy noční můry? Ve chvílích, kdy Benediktovo sténání vyburcovalo Zuzanu ze spaní a ona s ním instinktivně soucítila a ráda by mu pomohla, budívala se v ní současně chladná nevraživost. Někdy dlouho a s jistým potěšením sledovala, jak se ten blouznící člověk na vedlejší posteli zmítá. Mohla v sobě snad znovu vypěstovat cit k muži, k němuž v ní už narostlo tolik nechuti a čehosi nepříjemného, co nechtěla pojmenovat snad jen proto, aby si naplno neuvědomila, jak jím pohrdá? Proč tedy Benediktovým odchodem tolik trpěla? To byla ale jiná otázka. Ta zásadní, jež se týkala momentu, kdy se ten jejich výjimečný – jak všichni tvrdili – vztah rozpadl, se zřejmě vážala k tomu, že v dobách Solidarity ji muž zklamal. A to bylo, bohužel, pouhým potvrzením činu, jehož se dopustil tři roky předtím, a který mu vlastně nikdy neodpustila. Šlo o jeho vstup do strany. Ve srovnání s tím byly Benediktovy zálety, ty ještě před Kalinou, sice bolestivé, ale v pod-

statě nevýznamné. Jenomže co když ten odpadlický čin, potvrzený posláze tím, jak se stavěl k Solidaritě, souvisel z něčím starším? Možná ta událost jenom potvrdila podezření, která Zuzana vytěšňovala, jenomže nebyla to nakonec pravda? Všechno začalo už dřív. K vlastnímu údivu i zděšení identifikovala onen okamžik ještě na počátku sedmdesátých let, tři roky po svatbě, když Benedikt dostal místo v „Republice“. Tam začínala šikmá plocha, jež vedla až k rozvodu. Kalina mohla být pouhým katalyzátorem, který to všechno urychlil.

Benedikt se angažoval. Jezdil na venkov na reportáže, měl ukázat, jak smysluplné iniciativy nesmyslně upadají. Musel být ostražitý, hledat kauzy, na nichž se dala demonstrovat širší patologie, ne však taková, již by někdo považoval za chybu systému. Vyprávěl Zuzaně, jak na redakční radě důkladně rozebírali různé návrhy, jak předem procházeli tuny materiálů, většinou nepoužitelných. Zuzana ho chápala. Věděla, že jakékoliv zlepšení znamená přínos, protože život lidí, jak říkával Benedikt, se dá zlepšit jenom takhle, postupně. Začínalo ji však popuzovat, s jakým zaujetím se té hře věnoval, jak se pídil po těch správných případech, ani příliš odvážných, ani příliš okrajových.

– Máš takovou radost, jako kdybys odhaloval pravdu – neudržela se jednoho dne.

– Vždyť to dělám – odpověděl s neochvějnou jistotou.

– Pravdu? Bojuješ za lepší technologii výroby cihel, ze kterých se staví pyramida absurdity!

– Co kdyby ses tak dala na básnění? – zamručel. – S takovou obrazností a s natolik maximalistickým přístupem... Jenomže v téhle zemi toho tímhle stylem moc nezměníš!

– A ty? Tolik jsi toho změnil?

– Každopádně se snažím. A ta tvoje povýšenost je... mělká.

– Mně jde jenom o to, že ztrácíš odstup. Jako bys zapomněl, kde žiješ.

– Uvědomuju si to, a proto se pokouším dělat, co se dá!

Byla to snad jejich první hádka.

Díky známostem Benediktova otce dostala Zuzana práci v nakladatelství umělecké literatury „Portál“. Začínala korekturami a drobnými redakčními pracemi, brzy však dostávala ke zpracování celé svazky. Práce se jí dokonce zalíbila, ačkoliv občas dostávala do ruky texty, jež se hodily leda do koše.

– Příkaz shora, chápeš? – Vedoucí udělala spiklenecké gesto. Zuzana se zařatými zuby zkoušela zmírnit neohrabaný styl a evidentní věčné chyby.

Musela také, což se rozumělo samo sebou (jak se navzájem utěšovali se známými), snášet několik nadřizených, jejichž zabeđenost byla směšná, nebýt toho, že stran rozhodování tady byli zrovna oni. V jednadsmesátém dostala souhlas k obnově studia. Musela by ale začít od prvního ročníku.

– My víme, že je to nesmysl, ale nedá se s tím hnout – vysvětlovaly jí paní na děkanátě. – Nemusíte zato dělat přijímačky.

Návštěva u děkana na tom nic nezměnila. – Nedá se nic dělat – zněla odpověď. Přemýšlela. Začínat od nuly jí přišlo nesmyslné. Dostudovat chtěla. Rozhodnutí tedy odložila a pak na všechno pomalu zapomínala.

* * *

Vladislav Goleň, šéfredaktor „Republiky“, je poprvé pozval, když už byl Benedikt stálým autorem týdeníku. Jejich někdejší společnost se rozpadla, se známými, kteří u nich bývali pravidelnými hosty, se scházeli sotvakdy. Občas se dokonce někomu ozvali, ale nevidali se. Zuzana nedávno na ulici narazila na Leška Jurczyńského, výtvarníka, kterého měla zvlášt ráda. Působil nejistě. – Jak se máš? – zeptala se jako první. Pohlédl na ni unavenými očima, zavanul k ní odér alkoholových výparů. Byl celý pomuchlaný – oblečení, kůže, postava.

– Vyrazili mě ze školy. Uspořádal jsem takový happening, „Pomnozenie“. Zmnožil jsem vodu, vzduch, zemi. Volal jsem na diváky: „Pomnożycie?“ „Pomnożymy“ – odpovídali.¹¹ – Utrmáceně se usmál. – Hned druhý den mě předvolali na bezpečnost. Nějak jsem to tam okecal, i když jsem se musel ještě několikrát hlásit. Ale ze školy mám padáka.

11 Slovní hra odkazuje jednak k biblické scéně zmnožení chleba a ryb („pomnozenie“), jednak k projevu prvního tajemníka PSDS Edwarda Gierka, který po masakru stávkujících dělníků v roce 1970 sliboval konec policejního násilí a zlepšení životních podmínek. Na jeho řečnickou otázku „Pomóżete?“ odpověděli shromáždění „Pomůžeme!“ („Pomożecie? Pomożemy!“).

– A co děláš?

– Nic. Zkousím se někde uchytit. Hele, a ty třeba... třeba vy byste něco neměli? Hledám práci. Z Benka je teď pan redaktor. Co kdyby mi zařídil nějaké místo?

– Promluvím s ním – odpověděla úsečně Zuzana. Měla naspěch. – Už musím.

– Poslechni... můžeš mi něco půjčit?... jsem momentálně švorc...

Zuzana prohrábla kabelku. Dala mu padesát zlotých, odbyla otázku, jak jí má dluh vrátit, a šla rychle dál. Z dálky se ještě ohlédla přes rameno a viděla, jak Lešek stojí pořád na stejném místě.

Situace, o které Benediktovi ani nestačila vyprávět, jí teď nečekaně vytanula. Procházela Goleňovým bytem a uvědomila si, že vlastně ještě nikdy nebyla v podobném místě. Měl plochu nějakých sto padesát metrů čtverečních. Ve velkém pokoji (v saloně, uvědomila si Zuzana) stál u zdi stůl s chlebičky, na dalších mísách ležely uzeniny, sýry, saláty a také teplá jídla. Vedle stály láhve s alkoholem: vodka, různé druhy vína, ba i whisky a portské. Hosté přicházeli s alkoholem. Benedikt vyškemral na otci nějaký ovocný likér.

Zuzana si připadala jako ve snách. Rychle vysrkla pár štamprlat, aby překonala trému, představovala se a častovala ostatní zdvořilostními frázemi. Importovali sem kousek jiného světa, říkala si, když už jí alkohol zostril vnímání. Vystavěli si pseudozápadní azyl, napadlo ji. Zahalená do cigaretového dýmu se cítila velmi sebejistě, ve srovnání se staršími manželkami, jež si ji pozorně měřily. Kolem se přesouvaly postavy, povědomé z televize. Snažila se je zařadit do patřičných časopiseckých rubrik. Přece jen jí imponovalo, že ji do toho světa uvádí Goleň osobně a že tu k jejímu muži přistupují jako k sobě rovnému.

Jakýsi elegantní muž před čtyřicítkou se jí představil, otázal se, jaký alkohol by ráda, a ujal se péče o její pohodlí. Slavomír – Slávek, prosím – Pieczycki byl jednou z nejznámějších osobností „Republiky“. Jeho lehké, epikurejsky laděné fejetony se lehce otíraly o největší absurdity socialistické reality, znovuobnovovaly právo na estetický zážitek a erotickou svobodu. Rubrika, v níž vycházely, byla nesmírně oblíbená. Teď se Zuzaně evidentně dvořil, což ji těšilo, chtěla však také slyšet, o co se v kruhu těch nejváženějších hostů pře Benedikt.

– Toužíme po té demokracii – smál se nízký človíček s odstávajícíma ušima a holou vejčitou hlavou – a víte vy vůbec, že když Pán Bůh chce potrestat hříšníky, plní jejich touhy? Umíte si představit, co by se dělo? Lavicové ghetto,¹² v nejlepším případě. A kdo by se ocitl v čele? Takoví vůdci, kvůli kterým vypuklo Varšavské povstání, hekatomba. Vymražili město kvůli vlastním ambicím.

– Kazíku, mluvíš z cesty. Co máš s tou demokracií? To je divadlo. Promluvmě si o tom, jak máme vychovat vlastní, stranické elity. Někaké ty elity máš vždycky. My máme vlastní a problém vězí v tom, jak je přesvědčit, ať zůstanou socialistické a rozvíjejí se... Ku prospěchu všech... Nebo ať trochu uhnou a udělají nám místo. – Goleń se hrubiánsky zasmál a sbořový smích přítomných mu přitakával. Zuzaně se udělalo nevolno.

– Musíme nějak probudit konkurenci, vytvořit trh. Náš, socialistický, ovšem... – Benedikt vstoupil do rozhovoru novým, skoro horlivým tónem. Goleń na něj uznale pohlédl.

– Socialistický trh? Myslela jsem, že to je protimluv – vyhrkla Zuzana a samotnou ji to zaskočilo. Ostatní se od ní odvrátili. Měla pocit, že utrousila něco nepřístojného.

– To jsou jenom taková schémata. I socialismus se musí rozvíjet – pohlédl na ni rozzlobeně Benedikt.

– Moc piješ – obořil se na ni v taxíku cestou domů. – A ty moc žvaníš. Podle mě to už stačí. Nemusíš se jim tolik přizpůsobovat.

Měla stále raději Adama Broka. Před odchodem do práce s ním často snídávala, to když Benedikt nebýval doma, nebo se zabýval něčím jiným. Tuze ráda by tchána přiměla k vyprávění, avšak zůstával jako vždycky málomluvný. – Povím ti o tom možná později, možná... – opakoval s posmutnělým úsměvem. Vzrušující život, a je jak zamčená knihovna – napadlo ji. Celkem brzy začala korigovat své první dojmy. Když se poznali, působil na ni velmi sebejistě, jako by celý svět bral s nadhledem. Teď z něj cítila těžko definovatelnou nostalgii, smutek. Po nějaké době to brala jako jeho nejpříznačnější vlastnost.

– Tou jeho novou partou, z té „Republiky“, nejsem dvakrát nadšený – prohodil jednoho dne. – Jsem možná nespravedlivý, dělají zajímavé

12 Lavicové ghetto – bylo zaváděné na některých polských vysokých školách ve 30. letech XX. století, židovští studenti měli v posluchárnách vydělené lavice.

věci. Ale ta jejich... přetvářka, ten pocit nadřazenosti... Asi jsem už takových věcí viděl příliš mnoho. Jsou nabubřelí a zároveň směšní, když se jim zdá, že odhalili ducha doby... A jednou z hlavních autorit je pro ně Klein, toho snad dokonce mají za nějakého guru. Toho chlápků se už asi nezbavím – dodal se smíchem.

– Vy nemáte rád Kleina? – divila se Zuzana. Profesor Bruno Klein platil v jejích kruzích za legendu. Tak jej chápala snad celá intelektuální Varšava. A pak – Benedikt býval přece jeho asistentem, psal u něj doktorát. Když ho vyhodili ze školy, ptala se, co na to profesor. – Co asi zmůže? – odpověděl jí manžel otázkou, jež tajila smutné pochopení a snad i trochu zklamání. Jak se ukázalo, profesor se snažil Benediktovi pomáhat. To on mu zařídil kontakt s „Republikou“ a zřejmě jej seznámil s Goleněm. Zuzana se s ním zatím ještě nesetkala.

– Vždyť Benkovi pomáhal... Zařídil mu práci a předtím... – Adam Brok se na ni podíval, nepatrně se pousmál.

– On pomáhá rád, což o to. Vždycky mi chtěl pomáhat. Jsem přece součástí jeho světa, který se tak snažil zničit. Byl to známý Sáry, matky Barucha. Mladý, geniální student sociologie. Na studiích člověk potká hromady geniů, jemu to ale zůstalo. Byl to zapálený komunist. Vzpomínám si na jeho tirády před více než třiceti lety. Jak pohrdal meziválečným, kapitalistickým, antisemitským Polskem. To Polsko pro něj ostatně bylo jenom kouskem prohnité Evropy. Celého zmršeného, kapitalistického světa, který chtěl odsoudit k záhubě. Prorokoval ji a nabádal k ní. A stalo se. Tamto Polsko ani tamta Evropa, tamten svět, už neexistují. Po válce, když jsem se vrátil do Varšavy, jsem na Kleina náhodou narazil... Náhodou? Jeden můj přítel – už nežije – říkával, že náhoda je dlouho připravovaná nevyhnutelnost. Bruno... Bruno Klein přijel do Polska na sovětském tanku s naganem u boku. Dlouho se s ním nemohl rozloučit. Tenkrát, ve čtyřicátých letech, jej nosil pořád, dokonce i na přednášky. Začal totiž dělat bleskovou kariéru. Předtím, když v devětatřicátém utekl do Svazu, zavřeli ho Sověti coby polského komunistu do lágru. Měl štěstí, že ho neodpráskli jako ženu, se kterou žil. Vlastně ani nevím, jak přesně přišla o život. Pak ho vzali do Berlínovy armády. Vrátil se domů a začal tu zavádět komunismus. Vyhýbal jsem se jeho pomoci. Snad jsem z něho měl trochu strach. Jednou jsem se s ním ale pořádně napil, to se nám tehdy stávalo. Říkal, že nesnáší tu

intelektuální přecitlivělost. Ptal se, jak se po válce někdo může dojímat osudem jednotlivců. Nezeptal jsem se ho, jak je možné zavádět komunismus po gulagu. Ačkoliv tím, co vyprávěl, mi na to vlastně odpovídal. Hodně mluvil o moci, dialektice a o dějinách. Říkal, že válka ukázala, kam vede snobská exaltace, a že přece člověk potřebuje základní věci – jídlo, střechu nad hlavou, spánek a sex. Říkal, že kultura stavěla na utrpení nesčetných lidských bytostí. Estetickým prožitkům hrstky vybranců prý byly obětovány celé zbídačené masy, lidé, kteří neměli zajištěné základní potřeby. Tvrdil, že oni je zajistí. „Civilizace, lidstvo, vznešenost, umění! Konec s tím patosem!“ – horlil. Později jsem se mu snažil vyhýbat, snad i kvůli němu jsem utekl z Varšavy. Když jsem se ale v šestapadesátém vrátil, znovu jsem na něj narazil. Nagan už nenosil a stal se z něj revizionista. Takový opatrný. A seriózní profesor, samozřejmě.

– Neměla bys mě brát příliš vážně – prohlásil při jiné příležitosti Adam Brok. – Jsem nevrlý bručoun, nic mi nejde pod fousy. Ti moji staří známí, jako třeba Klein, od kterých si přece jenom nechávám pořád pomáhat... Oni ostatně rádi pomáhají lidem jako já... svým lidem. Nic nedomysleli do důsledků. Víš, když jsem se vrátil, když... jsem se vrátil, abych hledal Benedikta, a když... jsem ho našel... měl jsem plno známých ze starých časů, z let před válkou. Nejenom Kleina. Hlavně levicové... intelektuály. Lékaře... Židy, ale i další. Přežili, vrátili se ze Svazu. Jako Klein. Naléhali, ať zůstanu v armádě, a mně to tenkrát... bylo vlastně úplně fuk, nešlo mi o nic, jen o Benedikta... o Barucha. Asi ti o tom říkal. Chtěl jsem ho uchránit před židovstvím. Pokud bych chtěl někoho chránit před narozením, vyjde to zhruba nastejno. Změnil jsem mu jméno. Sám... jsem dokonce vstoupil do strany, nebo mě tam spíš vzali... a já s tím souhlasil, ano. Nebyl jsem slepý, jen otupělý. Viděl jsem nadšení lidí, kteří chtěli změnit svět. Měli pocit, že moc jim leží u nohou. Utekl jsem nejdřív do Krakova, potom ještě dál, do Bydhoště. Snad ani ne kvůli tomu, že zlo jsem už viděl a bylo mi jasné, že tohle skončí špatně. Ostatně, měl jsem důvod se bát. Bratr, kterého mi za války zabili... Tedy zabil se sám, aby se jim nedostal do rukou... Zřejmě to tak bylo, takhle jsem to dokázal zpětně vydedukovat. Býval dost významným bolševikem. A byl čekista. Víš, co to byla Čeka? Utekl z Ruska koncem dvacátých let. Svoje zkušenosti zaznamenal v deníku. Četl jsem to... horor. Dobrý materiál pro psychiatra. Jenomže já jsem se tím... Byly to

doby stalinismu, pokud by jim došlo, že jsem jeho bratr... byl by konec se mnou i s Baruchem. Mimo Varšavu, v menším městě, bylo bezpečněji. Zpátky mě přeložili v šestapadesátém. Dost rychle mi došlo, že nepochopili v podstatě nic. No, nebylo to snadné... přiznat se. To jsem toho napovídal.

Všechny Zuzaniny pokusy přimět Adama Broka, aby se trochu rozpovídal o něčem, co sotva naznačil, aby vysvětlil téma, jež z nějaké narážky nemohla pochopit, veškeré snahy tohoto druhu se ukazovaly jako marné. – Beztak jsem ti toho napovídal už příliš – namítal obvykle a její naléhání odbýval vtipem nebo slibem, že se vyzpovídá později. Oběma jim přitom bylo jasné, že se jen vymlouvá. Nezbyvalo jí než čekat, až ho vlastní myšlenky nebo nějaký nepředvídatelný podnět přimějí k tomu, že sám začne mluvit. V synově přítomnosti se do podobných vyprávění nikdy nepouštěl. – To ti toho už otec vyprávěl tolik, že teď nemá chuť se opakovat? – zeptala se jednou Zuzana manžela. Benedikt se rozesmál.

– Otec? Vyprávěl? Ty si snad děláš legraci. Ten toho moc nenamluví.

– Možná ses jen málo vyptával – přemýšlela nahlas Zuzana. Benedikt působil udiveně.

– Nikdy jsem to takhle nechápal. Víš, že je to vlastně možné? – zasmál se znovu. – Zvykl jsem si, že na otci se nesluší vyzvídat. Z těch narážek, útržků vět, které občas utrousil, se ale vlastně dá plno věcí vydedukovat.

Otcův osud nebyl pro Benedikta na pořadu dne. Psal články na základě toho, co viděl na venkově a co vyvodil z údajů shromažďovaných v redakci. V textech prosazoval větší samostatnost závodů, jež si pak budou moci vzájemně konkurovat. Bylo by to samozřejmě spojené s připuštěním jiných, riskantních experimentů, s možností krachu některých podniků. Benedikt však navrhoval, aby se i taková možnost uvážila. V redakci se nad takto ostře formulovanou tezí diskutovalo, Goleň si s tím lámal hlavu přes měsíc, posléze ale dal souhlas, ať to Benedikt do článku zakomponuje. Zuzana se snažila vykřísnout v sobě nadšení alespoň trochu podobné tomu, jaké cítila z muže. Šlo jí to však mizerně.

– Vypadá to, že ti to přece jen myslí líp než Benkovi – odpověděl jí Adam Brok, když se mu s tím svěřila. Časově se to sešlo s publikací článku, v němž Benedikt tvrdil, že socialismus nemusí nutně vylučovat trž-

ní mechanismy. Jde jen o to, aby se učesaly a zlidštily. Teze formuloval v silně abstraktní rovině. Odsouhlasili mu citáty z několika buržoazních klasiků, kteří tenkrát v Polsku nevycházeli – z Wenera Sombarta, Josepha Schumpetera a především Maxe Webera. V několika denících vyšly ostré polemiky, což v redakci vzbudilo silný neklid. Mnozí už nějakou dobu hudovali, že Brokovy výstřelky týdeník ohrožují. Docela potichu dodávali, že Goleń se v mladém intelektuálovi zhlédnul a že si tím asi kompenzuje svůj sedlácký původ. Tohle láteření sílilo a Benedikt docela vážně znervózněl. Evidentně rozčilený byl Goleń, ačkoliv se snažil nedávat to najevo. Po několika dnech však na redakční radě tichým, leč vítězoslavným hlasem sdělil, že Brokův článek se probíral na politbyru a sám „šéf“ ho ohodnotil jako zajímavý, ač kontroverzní. Benedikt sklidil gratulace, nikdo přitom však nevyslovil otázku, již měli na jazyku všichni – kdo ten článek „šefovi“ vysvětlil.

Zuzana přijala i tento triumf poměrně chladně, což Benedikta – ačkoliv dělal, že zůstává nad věcí – evidentně urazilo.

– Jsi rozumnější. Ty hříčky... Sám začíná věřit, že změní systém. Smutné je, že pokud se na to podívám jako odborník na psychologické procesy, musím to brát jako horu sebeklamu. Kariéra přináší uspokojení. Úspěch sám nestačí, člověk potřebuje mít pocit, že to, co dělá, má svou hodnotu. Co bych k tomu řekl... Měla bys pochopit, že nikdy úplně nevyleze z té skříně, kde strávil válku. Ty noční můry ho přece pořád trápí, nebo se pletu?

Zuzaně nezbývalo než přitakat. Adam Brok se ještě víc zachmuřil. – Občas si říkám, že to všechno, co nás potkává, je zasloužené. Ale v jeho případě přece ne. Jak? Když vybuchla válka, byly mu sotva dva roky. Zato já... Tolik věcí si vyčítám. Já, psychiatr, nedokážu sám sebe přesvědčit, že nenesu vinu na tom, co postihlo mou rodinu. Možná to zní absurdně, ale jsem si jistý, že nesu přinejmenším částečnou odpovědnost, i za tohle. Za ta léta strachu, v jakém žil Benek, a já tomu nedokázal zabránit. Mám ale radost, ohromnou radost, že jsi jeho žena. – Brok to pronesl skoro něžně, s úsměvem, jaký neznala. Pocítila dojetí.

Tou dobou začala pomýšlet na dítě. Na své a Benediktovo dítě. Chtěla je pořád víc a tu touhu zřejmě ještě umocňovaly matčiny poznámky, na něž Zuzana jinak reagovala dost nevráživě. Jednoho nedělního rána se o tom přání zmínila manželovi. Chvilí předtím se milovali

a teď leželi, něžně se dotýkali a pozorovali jarní světlo, jak se skrz bílé záclony na okně vlevá do pokoje. Bezradně na ni pohlédl.

– Dítě? To bych se asi neodvážil. A vůbec... uvažuj. K čemu by nám to bylo? Jsme přece zralí lidé, musíme se smířit s vlastní smrtelností. Víra, že se zvěčníme v dětech, je infantilní. Snad nevěříš, že máme povinnost rozmnožovat se. Vůči komu bych ji měli? A takhle... vidíš, oč je příjemnější, když nám nikdo nepřekáží. Udělám kafe, přinesu ti snídani do postele, chceš? Třeba se zase budeme chtít pomilovat. Pamatuješ, jak jsi u Soliny říkala, že jsme první a poslední lidé? Jsme tu pro sebe, já tomu věřím.

Zuzany se zmocnil příval něhy, něco jí ale bránilo, aby se naplno těšila tou chvílí. Ano, měla skoro všechno, co potřebovala ke štěstí. Ležela vedle milovaného a milujícího muže, vedlo se jim dobře, ani svět za oknem už nepůsobil tak hrozivě. Jenom se nad tím nesmělo moc přemýšlet. Na to někdy stačil alkohol. Zuzana se naučila ředit vodku coca-colou, která už byla k sehnání. Docela si tu chuť oblíbila. V práci to nebylo nejhorší. Ačkoliv pár dní předtím se do ní opřel kádrovák. – Paní Zuzano, zase jste nebyla na prvomájovém průvodu... – prohodil na chodbě a naklonil se k ní s křivým úsměškem – a ani jste se nepokusila o omluvu... – Nevěděla jsem, že je to povinné – odpověděla zostrá a odtáhla se. – Ale kdeže, přece víme, že není... – slizký úsměv se přiblížil těsně k ní. – Kromě povinností je tu ovšem ještě otázka loajality. Jsme tady jeden kolektiv a vzájemně se snažíme podporovat. Pokud se nás někdo straní... V kolektivu si musíme pomáhat, jinak... Doufám, že si rozumíme – kádrovák se odmlčel a provrátil ji očima. Úsměv mu zmizel z tváře. – Je to jasné? – zabručel už výhružně. – Je – odpověděla Zuzana bezděčně. V ústech jí po tom slově zůstala pachut, které se dlouho nedokázala zbavit. Nepomáhala ani vodka s colou. Žijeme ve lži, v zasrané lži, mlelo se jí pořád v hlavě. Zbaběle ji trpíme, děláme, že nevidíme ty falešné rituály v televizi, že nečteme noviny, nevnímáme živé nápisy, jež dekorují ulice. Stahujeme hlavu mezi ramena a díváme se stranou. Jak ty nejhorší sralbotky.

Zeptala se Benedikta (celý zaujatý se vrátil z další reportáže, měl v hlavě přesný projekt článku o menším cukrovaru u Lublina). Zajímalo ji, jestli mu nevadí ty rituální lži, na které si všichni zvykli.

– Nech toho – odpověděl smířlivě. – Nějaké rituály existují vždycky, jsi přecitlivělá. Vnímavá, tudíž přecitlivělá. Lidi to nezajímá, věř mi,